

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДВНЗ «УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
НИ ІНСТИТУТ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
ФАКУЛЬТЕТ ІСТОРІЇ І МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН**

ISSN 2218-5348

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ВІСНИК

Випуск 2 (18)

Ужгород 2018

**MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
STATE UNIVERSITY «UZHHOROD NATIONAL UNIVERSITY»
EDUCATIONAL AND RESEARCH INSTITUTE
OF EUROPEAN INTEGRATION STUDIES
FACULTY OF HISTORY AND INTERNATIONAL RELATIONS**

ISSN 2218-5348

INTERNATIONAL SCIENTIFIC HERALD

Issue 2 (18)

Uzhhorod 2018

DOI: 10.24144/ 2218-5348.2018.2(18)

УДК 001:378

Редакційна колегія:

Головний редактор:

Артёмов Іван Володимирович – кандидат історичних наук, доцент, професор кафедри міжнародних студій та суспільних комунікацій, директор НН Інституту євроінтеграційних досліджень (ДВНЗ «Ужгородський національний університет»)

Заступник головного редактора:

Приходько Володимир Панасович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних економічних відносин (ДВНЗ «Ужгородський національний університет»)

Відповідальний секретар:

Руденко Ольга Мстиславівна – доктор наук з державного управління, професор, директор науково-дослідного інституту публічного адміністрування та менеджменту Чернігівського національного технологічного університету (м. Чернігів, Україна)

Смоланка Володимир Іванович – доктор медичних наук, професор, ректор (ДВНЗ «Ужгородський національний університет»), **Луговий Володимир Іларіонович** – доктор педагогічних наук, професор, перший віце-президент НАПН України, **Кринський Анджей** – доктор філософії, ректор Полонійної академії в Ченстохові (Польща), **Вожняк Даріус** – доктор філософії, професор вищої школи бізнесу Національного Університету Луїса (Польща), **Голдовська Надія** – завідувач відділу стандартів та частоти Національної фізичної лабораторії, відповідальна за державний стандарт часу і частоти та національну шкалу часу (Ізраїль), **Студеняк Ігор Петрович** – доктор фізико-математичних наук, професор, проректор з наукової роботи (ДВНЗ «Ужгородський національний університет»), **Лендъел Мирослава Олександрівна** – доктор політичних наук, доцент, проректор з науково-педагогічної роботи (ДВНЗ «Ужгородський національний університет»), **Оросова Ольга** – декан факультету гуманітарних наук університету ім. П.Й. Шафарика у м. Кошице (Словаччина), **Которачі Коралія Адіна** – ректор Західного університету ім. Васіле Голдіш, м. Арад (Румунія), **Кокенші Олександр** – доктор фізико-математичних наук, професор Дебреценського університету (Угорщина), **Токар Петро Васильович** – кандидат соціологічних наук, зарубіжний професор Євразійського національного університету ім. Л. Гумільова (м. Астана, Республіка Казахстан), **Деркач Лідія Миколаївна** – доктор психологічних наук, професор Дніпровського гуманітарного університету (м. Дніпро, Україна), **Гоблик Володимир Васильович** – доктор економічних наук, доцент, заслужений економіст України, перший проректор Мукачівського державного університету (м.Мукачево, Україна), **Палінчак Микола Михайлович** – доктор політичних наук, професор, декан факультету міжнародних відносин (ДВНЗ «Ужгородський національний університет»), **Лазур Володимир Юрійович** – доктор фізико-математичних наук, професор, декан фізичного факультету (ДВНЗ «Ужгородський національний університет»), **Натуркач Руслана Павлівна** – кандидат юридичних наук, начальник головного територіального управління юстиції у Закарпатській області, доцент кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права (ДВНЗ «Ужгородський національний університет»), **Фодор Дюло** – проректор Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II (м.Берегово, Україна), **Свєженцева Оксана Іванівна** – кандидат історичних наук, доцент кафедри міжнародних студій та суспільних комунікацій, начальник відділу міжнародних зв'язків (ДВНЗ «Ужгородський національний університет»).

*Рекомендовано до друку Науковою радою
НН Інституту євроінтеграційних досліджень ДВНЗ «УжНУ»
(протокол № 5 від 5 листопада 2018 р.)*

© НН Інститут євроінтеграційних досліджень ДВНЗ «УжНУ»,
Факультет історії та міжнародних відносин ДВНЗ «УжНУ», 2018

DOI: 10.24144/ 2218-5348.2018.2(18)
UDK 001:378

MEMBERS OF THE EDITORIAL BOARD:

Editor in chief:

Ivan Artyomov – Ph.D. (History), Associate Professor, Professor of the Department of International Studies and Public Communications, Director of the ER Institute of European integration studies (SU “Uzhhorod National University”)

Deputy editor in chief:

Volodymyr Prykhodko – Doctor of Sciences (Economics), Professor, Head of the Department of International Economic Relations (SU “Uzhhorod National University”)

Executive Secretary:

Olha Rudenko – Doctor of Sciences (Public Administration), Professor, Director of the Scientific Research Institute of Public Administration and Management at Chernihiv National University of Technology (Chernihiv, Ukraine)

Volodymyr Smolanka – Doctor of Sciences (Medicine), Professor, Rector (SU “Uzhhorod National University”), **Volodymyr Luhovyi** – Doctor of Sciences (Pedagogical Science), Professor, First Vice President of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine (NAES of Ukraine), **Andrzej Kryński** – Doctor of Philosophy, Rector of Polonia University in Czestochowa (Poland), **Dariusz Woźniak** – Doctor of Philosophy, Professor of Wyższa Szkoła Biznesu of National Louis University (Poland), **Nadiya Holdovska** – Head of the Department of Standards and Frequencies of the National Physical Laboratory, responsible for the state standard of time and frequency and the national time scale (Israel), **Ihor Studenyak** – Doctor of Sciences (Physics and Mathematics), Professor, Vice-Rector for Research (SU “Uzhhorod National University”), **Myroslava Lendel** – Doctor of Sciences (Politology), Associate Professor, Vice-Rector for Academic Policy and Research (SU “Uzhhorod National University”), **Olga Orosova** – Dean of the Faculty of Arts of Pavol Jozef Šafárik University in Košice (Slovakia), **Coralia Adina Cotoraci** – Rector of the Vasile Goldiș Western University of Arad (Romania), **Oleksandr Kokenyeshi** – Doctor of Sciences (Physics and Mathematics), Professor of the University of Debrecen (Hungary), **Petro Tokar** – Ph.D. (Sociology), Foreign Professor of L.N. Gumilyov Eurasian National University (Astana, Kazakhstan), **Lidia Derkach** – Doctor of Sciences (Psychological Science), Professor of Dnipro Humanitarian University (Dnipro, Ukraine), **Volodymyr Hoblyk** – Doctor of Sciences (Economics), Associate Professor, Honored Economist of Ukraine, First Vice-Rector of Mukachevo State University (Mukachevo, Ukraine), **Mykola Palinchak** – Doctor of Sciences (Political Science), Professor, Dean of the Faculty of International Economic Relations (SU “Uzhhorod National University”), **Volodymyr Lazur** – Doctor of Sciences (Physics and Mathematics), Professor, Dean of the Faculty of Physics (SU “Uzhhorod National University”), **Ruslana Naturkach** – Ph.D. (Law), Head of the Main Territorial Department of Justice in Transcarpathian region, Associate Professor of the Department of administrative, financial and informative law (SU “Uzhhorod National University”), **Dyulo Fodor** – Vice-Rector in Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian Institute (Beregovo, Ukraine), **Oksana Svyehentseva** – Ph.D. (History), Associate Professor of the Department of International Studies and Public Communications, Head of the International Relations Department (SU “Uzhhorod National University”).

*Recommended for publication by the Scientific Council
of the Educational Research Institute for European Integration Studies, SU «UzhNU»
(protokol No 5 as of November 5, 2018)*

ЗМІСТ

Артюмов І.В. Нормативно-правова основа та методологічні засади трансформації традиційного університету в інноваційний	7
Мелеганич Г.І. Громадянська освіта як необхідна передумова євроінтеграції України	22
Купар Д.М. Освіта як цінність у контексті міграційних процесів в Україні	38
Деркач Л.М., Горач Л.В. Проблема булінгу та сором'язливості в сучасному українському освітньому просторі: крос-культурний аспект	48
Копинець Ю.Ю. Толерантність як необхідна складова формування особистості сучасних студентів	60
Товт К.Р. Інновації у вищій освіті: зміст та механізми впровадження	68
Юрчук А.О. Громадська соціалізація як вектор політичної соціалізації молоді	78
Росоха В.В., Пащук Г.Я. Інновації у природничо-гуманітарній освіті: з досвіду Ужгородського національного університету	90

CONTENTS

Ivan Artyomov. Normative-legal basis and methodological principles of transformation of traditional university into innovative	7
Hanna Melehanych. Civic education as a necessary premise for Ukraine's European integration	22
Diana Kupar. Education as a value in the context of migration processes in Ukraine	38
Lidiya Derkach, Lyudmyla Horach. The problem of bullying and timidity in the modern Ukrainian educational space: the cross-cultural aspect	48
Yuriy Kopynets'. Tolerance as a necessary component of the formation of the personality of modern students	60
Kristina Tovt. Innovations in higher education: content and implementation mechanisms	68
Alyona Yurchuk. Social socialization as a vector of youth political socialization	78
Volodymyr Rosoha, Halyna Pashchuk. Innovations in natural sciences and humanities: from the experience of Uzhgorod National University	90

УДК 378.4.001.76(477):351.851

DOI: 10.24144/ 2218-5348.2018.2(18).7-21

Артьомов І.В.,
кандидат історичних наук,
директор НН Інституту євроінтеграційних досліджень
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
(м. Ужгород, Україна)

НОРМАТИВНО-ПРАВОВА ОСНОВА ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТРАДИЦІЙНОГО УНІВЕРСИТЕТУ В ІННОВАЦІЙНИЙ

Статтю присвячено правовим аспектам та методологічним засадам і принципам трансформації традиційного університету в інноваційний. Проаналізовано досвід країн університетів країн Вишеградської групи, Азії та Америки. Визначено основні пріоритети вищої школи України на шляху інтегрування в європейський та світовий освітні простори. Обґрунтовано необхідність використання досвіду університетів України, що мають статус дослідницьких, в умовах реалізації Закону України «Про вищу освіту» та положень Угоди про асоціацію з ЄС. Наведено підсумки роботи міжнародної групи науковців України, Польщі, Словаччини, Угорщини з розроблення перспективних Концепції інноваційного розвитку ДВНЗ «Ужгородський національний університет» на 2015-2025 рр. та Концепції Наукового парку УжНУ.

Ключові слова: *інноваційний університет, інтегрування в європейський освітній простір, вища школа України, науковий парк.*

The article is dedicated to legal aspects and methodological grounds and principles of transformation of the traditional university into an innovative one. The experience of the best universities of the countries of the Visegrad Group, Asia and USA has been analyzed. The main priorities of the higher school of Ukraine on the way of integration into the European and world educational spaces are determined. The necessity of using the experience of Ukrainian universities with research status in the implementation of the Law of Ukraine “On higher education” and Association agreement with EU is substantiated. The results of the work of the international group of scientists from Ukraine, Poland, Slovakia and Hungary on the development of perspective Concept of innovative development for SU “UzhNU” at 2015-2015 and Concept of the science park SU “UzhNU” are presented.

Key words: *innovative university, integration into European educational space, higher school of Ukraine, science park.*

Закон України «Про вищу освіту» – методологічна основа трансформації традиційного університету в інноваційний

Одним із важливих стратегічних завдань вищої школи є інтегрування в єдиний європейський освітній і науковий простір. Нові завдання дослідницько-інноваційного характеру постали у зв'язку з підписанням **Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом** [1], Угоди між Україною та ЄС про участь у Рамковій програмі ЄС з наукових досліджень та інновацій «Горизонт 2020» [2, 36].

Правові передумови державної інноваційної політики закладені в Конституції України [3], яка у ст.54 гарантує громадянам свободу наукової, технічної та інших видів творчої діяльності, захист інтелектуальної власності, авторських прав. Ст. 116 зобов'язує Кабінет Міністрів України забезпечувати здійснення економічної політики у сфері освіти, науки і культури, згідно з п. 4 цієї ж статті Кабмін розробляє і здійснює загальнодержавні програми економічного, науково-технічного і культурного розвитку України.

Інноваційна складова діяльності вищих навчальних закладів визначається як ключова в Законі України «Про вищу освіту» [4], де визначено організаційно-правові форми впровадження інновацій, внесено зміни щодо фінансової самостійності вищого навчального закладу. Імплементация Закону сприятиме інтегруванню України до єдиного освітнього простору, без якого неможливо порушувати питання про визнання у світі українських дипломів, продовження навчання студентів, аспірантів у зарубіжних університетах.

У преамбулі Закону зокрема зазначається, що ним створюються «умови для посилення співпраці державних органів і бізнесу з вищими навчальними закладами на принципах автономії вищих навчальних закладів, поєднання освіти з наукою та виробництвом з метою підготовки конкурентоспроможного людського капіталу для високотехнологічного та інноваційного розвитку країни, самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства, ринку праці та держави у кваліфікованих фахівцях» [4].

Законодавчо унормована реформа вищої школи буде спрямована на досягнення таких її якісних характеристик, які сукупно відповідатимуть вимогам сьогодення.

По-перше, Законом запроваджено основні принципи й ключові інструменти Болонського процесу щодо формування, функціонування та розвитку привабливого й конкурентоспроможного європейського простору вищої освіти. У такий спосіб передбачено осучаснення вітчизняної вищої школи, її європейська інтеграція, визнання.

По-друге, у глобальному контексті унормовано сучасну організацію вищої освіти з урахуванням структури її рівнів, орієнтацій і галузей,

визначених Міжнародною стандартною класифікацією освіти (2011 р.) і Міжнародною стандартною класифікацією освіти: галузі освіти та підготовки (2013 р.).

По-третє, уточнено сутність вищої освіти, часто-густо ігноровану в попередній період, що стосується наявності для її здобуття де-факто завершеної середньої освіти та дослідницько-інноваційного фундаменту, відтак відмежовано професійні заклади, які не задовольняють цих базових критеріїв.

По-четверте, університетську автономію і академічну свободу визначено фундаментальними засадами і невід'ємним атрибутом діяльності вищої школи в умовах дослідницько-інноваційного типу глобального розвитку.

По-п'яте, передбачено створення національної системи забезпечення якості вищої освіти, яка відповідає європейським стандартам і рекомендаціям щодо забезпечення якості в європейському просторі вищої освіти і включає зовнішнє і внутрішнє (інституційне) забезпечення якості, а також Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти.

По-шосте, встановлено, що створення стандартів вищої освіти та освітніх програм з їх реалізації в освітній діяльності має здійснюватися на основі компетентнісного підходу відповідно до кваліфікаційних рівнів Національної рамки кваліфікацій.

По-сьоме, Законом встановлено чітку градацію за типами і статусами вищих навчальних закладів з їхнім поділом за змістом та результатами діяльності на університети, академії, інститути, що можуть здійснювати вищу освіту на всіх рівнях, з найвищим науковим включно, та коледжі, що в освітній діяльності обмежені ступенями молодшого бакалавра та / або бакалавра.

По-восьме, законодавчо передбачено нормативні й критеріальні умови для виокремлення з-поміж вищих навчальних закладів провідних університетів, академій, інститутів, яким може надаватись статус національного (стаття 29) або дослідницького (стаття 30), що важливо з огляду на формування в країні осередків найвищого університетського потенціалу.

Щодо статусу дослідницького університету [1, 47], то його конкретизовано в першій частині статті 30 Закону: «Національному вищому навчальному закладу, що забезпечує проривний розвиток держави в певних галузях знань за моделлю поєднання освіти, науки та інновацій, сприяє її інтеграції у світовий освітньо-науковий простір, має визнані наукові здобутки, може надаватися статус дослідницького університету». Із змісту цієї норми зрозуміло, що її вимоги може задовольняти заклад, який є носієм високого за міжнародними мірками університетського потенціалу [4].

Закон створює важливі правові, організаційні, фінансові засади для системної інтеграції вищої освіти України в європейський і світовий освітньо-наукові простори. Водночас реалізація нового Закону наштовхнулася на певний консерватизм середовища вищої освіти. Дали про себе знати традиція діяти за вказівками з центру, відсутність досвіду автономної діяльності та власної відповідальності за результати роботи, самостійного планування, проектування і продукування свого майбутнього, руху до вершин досконалості в умовах національного і глобального контекстів, дослідницько-інноваційного типу людського прогресу.

Концептуальні засади дослідницько-інноваційного університету.

На основі вивчення, аналізу та узагальнення досвіду провідних університетів України, країн Вишеградської групи та вищих навчальних закладів Європи, Америки та Азії експертами наукового проекту сформовано концептуальні засади дослідницько-інноваційного університету [5, с. 46-238].

Виклики сучасності висувають нові актуальні завдання перед вищою школою на шляху до європейського і світового освітнього простору – забезпечення високотехнологічного та інноваційного розвитку країни, потреб суспільства, ринку праці у кваліфікованих фахівцях. Водночас діяльність вищої школи відбувається за таких контекстуально-детермінуючих обставин:

- невпинний поступ глобалізації, яка поставила питання конкурентоспроможності, якості в освітній, науковій та інноваційній сферах;
- прискорення темпів суспільного розвитку, який має чітко виражену перспективу та дослідницько-інноваційний характер глобального розвитку, що посилює роль освіти і науки і підвищує вимоги до якості наукових досліджень, технологічних розробок, освітніх послуг і трансферу знань;
- європейська та світова інтеграція українського суспільства, яка сприяла кардинальним реформам в освітньо-науковій сфері, особливо після підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС [8];
- скорочення фінансування з боку держави.

Адекватною відповіддю на ці виклики є становлення університетів як інноваційних структур і важливих складових інноваційного сектора економіки країни. Сьогодні дві глобальні проблеми визначають новий статус університету в суспільстві і державі: **по-перше**, необхідність реалізації масової вищої освіти з метою загального інтелектуального розвитку нації; **по-друге**, трансфер знань з метою якнайшвидшого і тотального впровадження інноваційних технологій у різних галузях господарства.

Все це визначає нову функцію університету в сучасних умовах – функцію інтегратора знань, організації, яка реалізує процеси взаємодії частин складної системи освіти і науки з метою забезпечення її розвитку.

Університет стає провідним учасником і організаційним посередником у кооперації освітніх і наукових структур з виробництвом, культурними установами, владними структурами. Метою кооперації є об'єднання зусиль для вирішення міждисциплінарних завдань освіти і науки, а також провадження інноваційної діяльності.

Зважаючи на масштабність змін, що відбудуться в процесі трансформації традиційного університету в дослідницько-інноваційний, в Ужгородському національному університеті започатковано роботу з формування нової місії ВНЗ як ключового елементу, що визначатиме стратегію і тактику його подальшого розвитку в контексті вимог законів України «Про вищу освіту», «Про наукову та науково-технічну діяльність»[4], інших нормативно-правових актів України та Європейського Союзу щодо інноваційного розвитку.

Місія ДВНЗ «УжНУ» протягом попередніх 70 років полягала в підготовці висококваліфікованих кадрів для Закарпатського регіону. Формування нової місії має на меті не тільки привести її у відповідність до викликів сучасності, а й залучити до її розробки максимальну кількість співробітників університету.

Важливим етапом у цій роботі стала діяльність Вченої ради зі створення нової інноваційної структури – Наукового парку «УжНУ» [6] та Міжнародного консорціуму університетів. Знаковими для формування місії стали також активні контакти з інституційними об'єднаннями ЄС – Конференцією Дунайського регіону та Європейською асоціацією університетів, членом яких УжНУ став у 2015 році.

Місія УжНУ як дослідницько-інноваційного університету визначається такими концептуальними положеннями:

а) основними видами діяльності університету є наукова та освітня діяльність на основі нових нетрадиційних технологій і принципів управління, що забезпечують багаторазове підвищення ефективності та якості педагогічної праці та навчальної роботи студентів;

б) *наукова діяльність* інноваційного університету є провідною і орієнтована на отримання нових знань; *освітня* – на використання знань у навчальному процесі для підготовки фахівців; *інноваційна* – на комерціалізацію знань;

в) наукова діяльність у дослідницько-інноваційному університеті здійснюється в рамках проведення фундаментальних і прикладних досліджень, замовниками та споживачами результатів яких виступають учасники та виконавці наступних етапів єдиного інноваційного процесу університету через ефективно діючу технологію трансферу наукових результатів;

г) дослідницько-інноваційний університет здійснює підготовку нової

генерації фахівців, здатних забезпечити позитивні зміни в економіці регіону, професіоналів, які вміють комплексно поєднувати дослідницьку та підприємницьку діяльність. Підготовка такого роду фахівців базується на глибокому засвоєнні фундаментальних знань, оволодінні основами підприємництва;

г) дослідницько-інноваційний університет реалізує широкий спектр освітніх послуг, затребуваних профільними ринками. Наукове обслуговування та консалтингові послуги також реалізуються інноваційним університетом завдяки ефективному функціонуванню Наукового парку та інших структур;

д) ефективна діяльність дослідницько-інноваційного університету забезпечується стратегічним партнерством з регіональними державними структурами, представниками великого, середнього і малого бізнесу, провідними вищими навчальними закладами України та сусідніх країн Вишеградської групи, в тому числі в рамках Міжнародного консорціуму університетів;

е) висока якість діяльності дослідницько-інноваційного університету досягається гармонізацією його системи управління з принципами загального управління якістю; вимогами міжнародних стандартів компетентностей та кваліфікацій, сформульованих у Законі України «Про вищу освіту».

Стратегічні напрями діяльності УжНУ як дослідницько-інноваційного університету:

- створення системи інноваційної освіти та елітної підготовки фахівців;
- розвиток фундаментальних і прикладних досліджень як бази інноваційної діяльності;
- формування та реалізація в університеті повного інноваційного циклу в науковій і освітній діяльності;
- підтримка існуючих та формування нових науково-педагогічних шкіл;
- формування стійкої системи стратегічного партнерства університету, держави, промисловості, наукових організацій, бізнесу та створення надійної дискреційної багатоканальної бази фінансування університету і системи фандрайзингу;
- запровадження ефективної системи стимулювання студентів, викладачів і співробітників університету та залучення їх до інтеграції академічних цінностей і підприємництва;
- забезпечення лідерства університету на основних вітчизняних і зарубіжних профільних ринках;
- формування позитивного іміджу УжНУ як закладу нової формації,

що всебічно віддзеркалює всі його інноваційні впровадження, створення ефективних моделей іміджу для різних цільових аудиторій [7].

З огляду на викладене вище міжнародний науково-дослідницький колектив, що взяв участь у реалізації наукового проекту [8, 408], пропонує концептуальне визначення моделі інноваційного розвитку УжНУ:

Ужгородський національний університет – це дослідницький університет інноваційного типу, європейський за якістю освітніх і наукових послуг та загальнонаціональний за змістом, який:

- розвиває систему інноваційної освіти та наукових досліджень, що забезпечує випереджальну підготовку елітних спеціалістів, які відповідають вимогам глобальної економіки і суспільства, рівню сучасних кваліфікаційних вимог і компетентностей;
- функціонує як активно господарюючий суб'єкт ринкових відносин, що інтегрує у своїй діяльності академічні цінності і підприємницьку культуру, виступає стратегічним партнером держави, наукових установ, бізнесу;
- адаптований до викликів зовнішнього середовища, функціонує та інтенсивно розвивається в конкурентному середовищі вітчизняних і зарубіжних профільних ринків та активно впливає на формування структури і потреб цих ринків;
- реалізує стратегію інтеграції в європейський освітній і науковий простір, забезпечуючи активну міжнародну співпрацю, виконуючи завдання: зростання чисельності іноземних студентів, розвитку програми подвійних дипломів, збільшення обсягу залучених грантів освітньо-дослідницького спрямування;
- регулярно входить у десятку провідних наукових центрів України згідно з даними міжнародних наукометричних баз;
- забезпечує функцію інтегратора знань у Закарпатському регіоні через ефективну діяльність Наукового парку «УжНУ» з упровадження у виробництво наукових розробок, забезпечує комерціалізацію наукових продуктів, активно використовує і нарощує конкурентні переваги прикордонного регіону;
- формує та розвиває демократичні традиції студентського самоврядування, культ знань та науки, академічної свободи університету, в якому головними домінантами є СТУДЕНТ, ВИКЛАДАЧ, НАУКОВЕЦЬ;
- супроводжує випускників освітою упродовж життя з метою підтримки їх компетенцій на суспільно значимому рівні [9].

Базові пріоритети та концептуальні принципи трансформації

традиційного університету в інноваційний.

На основі вивчення та аналізу дослідницько-інноваційної діяльності провідних університетів України, країн Вишеградської групи, провідних ВНЗ Європи, Америки та Азії з'ясована сутність, тенденції, принципи, організаційно-управлінська система та механізми трансформації традиційного університету в інноваційний. Пріоритетом для УжНУ має стати організація роботи всіх структурних підрозділів на упередження можливих викликів, реалізацію принципу потрійної інноваційної спіралі, яка поєднує інноваційні компоненти освіти, науки, трансферу знань і технологій в одне ціле.

Пріоритет 1. Розвиток системи інноваційної освіти

Складність підготовки спеціалістів для інноваційної економіки пов'язана з необхідністю поєднати глибоке засвоєння фундаментальних знань з вивченням професійної справи і набуттям навиків підприємництва та співпраці з бізнесом.

Це потребує перебудови змісту підготовки такого роду спеціалістів, пошуку і створення нетрадиційних освітніх технологій і реалізації комплексної підготовки фахівців до інноваційної діяльності.

Основою інноваційної освіти повинні стати не стільки навчальні предмети, скільки способи мислення і діяльності, тобто процедури рефлексивного характеру. Знання і методи пізнання, а також діяльності необхідно об'єднати в органічну цілісність. Перебудова змісту інноваційної освіти полягає у:

- фундаменталізації змісту освіти;
- формуванні у спеціалістів інноваційного мислення;
- спеціальній підготовці з основ підприємницької справи.

Пріоритет 2. Створення в університеті системи підготовки елітних спеціалістів світового рівня

Випереджальний характер підготовки спеціалістів забезпечується вибором складу і структури інноваційних освітніх програм за сферами діяльності на основі національного і світових прогнозів інноваційного розвитку країн і регіонів. Випереджальна підготовка елітних спеціалістів і команд професіоналів світового рівня базується на таких принципах:

- **Принцип елітності тих, кого вчать, відібраних із різних вузів і підприємств.** Забезпечується жорстким конкурсним відбором кращих випускників ВНЗ для навчання за магістерськими програмами випереджальної освіти, який здійснюється на основі багаторівневих спеціалізованих тестів та письмових екзаменів, досвід застосування яких сьогодні є в ряді університетів Європи. Враховується також ступінь вільного володіння англійською мовою для спілкування в професійному середовищі.

- **Принцип випереджальної освіти й елітності освітніх програм і**

технологій. Забезпечується створенням консорціуму ДВНЗ «УжНУ», провідних вітчизняних та зарубіжних вузів з метою використання передового досвіду розроблення магістерських програм випереджальної освіти. Навчання здійснюється за освітніми програмами, побудованими на компетентнісній основі, міждисциплінарними за змістом, гнучкими (модульними), особистісно-орієнтованими за структурою, з ліберальною організацією навчання. Освітні програми проходять акредитацію у вітчизняних та закордонних агенціях.

Випереджальне навчання передбачає наявність в освітніх програмах міждисциплінарних курсів, широке використання світових інформаційних ресурсів, найновіших даних у галузі спеціальності, яка набувається, що містяться в зарубіжних джерелах.

Реалізація програм випереджальної освіти забезпечить підготовку елітних спеціалістів і команд професіоналів світового рівня, знаючих та дієздатних, які, прийшовши на виробництво та в бізнес, знатимуть більше і вмітимуть краще, ніж ті, хто там сьогодні працює. Вони заряджені на перемогу в конкурентній боротьбі, стануть каталізаторами розвитку підприємств, засвоєння нових технологій, носіями інноваційної культури.

- ***Принцип елітності наукових, інженерних і педагогічних шкіл.***

Забезпечується залученням на основі конкурсів кращих представників цих шкіл для навчання, а також їх потенціалу для організації виконання реальних індивідуальних і колективних проектів, магістерських дисертацій.

- ***Принцип стратегічного партнерства.***

Підготовка елітних спеціалістів реалізується за магістерськими програмами, програмами навчання в аспірантурі і докторантурі спільно з стратегічними партнерами – провідними вітчизняними і зарубіжними вузами, корпоративними замовниками – компаніями і фірмами, організаціями, бізнесом, науковими структурами і підприємствами.

Зміст освіти, освітні технології, організація навчання передбачають підготовку команд професіоналів, які відразу після завершення навчання будуть готовими до роботи на інноваційних підприємствах, формування проектних груп для виконання НДР і ОКР, бізнес-команд для техніко-впроваджувальних зон, кластерних форм регіональної економіки.

Прихід на підприємство команди професіоналів, об'єднаних корпоративними принципами і спільною метою, повинен стати каталізатором нових економік, проривних технологій і оптимізації управління.

Пріоритет 3. Збереження університетських традицій і створення інфраструктури інноваційної діяльності, що забезпечує інтеграцію академічних цінностей і підприємництва.

Зазначене потребує:

- розширення масштабів підготовки спеціалістів і наукових кадрів у сфері високих технологій;
- розвитку фундаментальних і прикладних досліджень за міждисциплінарними напрямками;
- розвитку бізнес-оточення університету;
- формування інфраструктури повного інноваційного циклу освітньої і наукової діяльності;
- залучення ефективних менеджерів з управління вишем;
- управління інтелектуальною власністю та її капіталізацією;
- введення в освітні програми академічних дисциплін з підприємництва.

Пріоритет 4. Формування інноваційної корпоративної культури університету і внутрішнього конкурентного середовища.

Корпоративна культура – це сукупність колективних базових уявлень, необхідних та достатніх для адаптації до змін зовнішнього середовища і створення конкурентного внутрішнього середовища університету. В основу формування корпоративної культури інноваційного університету пропонується покласти чотирьохфакторну модель, що об'єднує такі складові:

- культуру ієрархії;
- культуру конкуренції (ринку);
- культуру адхократії (творчості);
- культуру сім'ї.

Пріоритет 5. Диверсифікація джерел фінансування університету і активний фандрайзинг.

Для проведення та підтримки змін університету потрібні значні фінансові ресурси. Тому надзвичайно важливим інструментом у становленні університетів інноваційного типу є формування дискреційної (що формується на власний розсуд) багатоканальної бази і активний фандрайзинг, що включає:

- виконання науково-дослідних та дослідницько-конструкторських робіт;
- створення та реалізацію інноваційної технологічної продукції;
- надання освітніх послуг на вітчизняних та зарубіжних ринках;
- виконання масштабних, у тому числі міжнародних проєктів;
- надання консалтингових послуг;
- оренду невикористовуваних приміщень університету;
- дарунки спонсорів і меценатів, пожертви випускників університету;
- фандрайзингові проєкти та програми;
- соціально-культурний сервіс.

Пріоритет 6. Створення адаптивної системи управління університетом, його адекватної новим завданням організаційної структури та кадрового забезпечення

Слідування розробленим принципам інноваційної діяльності дозволить традиційному університету системно і повноцінно перебудувати організаційне управління згідно з вимогами ринкової економіки і використанням сучасних методів і управлінських технологій.

Структура інноваційного університету та комплексна система управління ним повинна відповідати низці специфічних вимог і забезпечувати:

- *функціональну повноту і цілісність інноваційного університету в умовах різноманітності видів і напрямів діяльності. Без функціональної повноти структура вузу не в змозі забезпечити необхідний рівень якості і ефективності впроваджуваних процесів;*

- *єдність наукової, навчальної та інноваційної діяльності для найбільш сприятливих умов становлення і розвитку творчої особистості, науково-педагогічних колективів, ефективної взаємодії з середовищем;*

- *повноту життєвого циклу діяльності по основних університетських процесах – навчальному, науковому та інноваційному. Повнота впроваджуваних етапів життєвого циклу сприяє підвищенню результативності діяльності науково-педагогічного колективу, більш повному задоволенню в кількісному і якісному сенсі запитів основних профільних ринків на спеціалістів, на нові знання, методи, техніку, технологію;*

- *спеціалізацію підрозділів ВНЗ в рамках освітньо-професійних програм, наукових напрямів і етапів інноваційної діяльності з метою створення високопрофесійного творчого середовища;*

- *взаємодію і кооперацію спеціалізованих підрозділів ВНЗ для забезпечення навчального процесу, виконання комплексних НДР, інноваційної діяльності;*

- *відкритість та гнучкість структури інноваційного університету, що забезпечує, з одного боку, можливість її розвитку і адаптації до нових умов на принципах самоорганізації, з іншого – можливість свободи вибору особистістю (студент, викладач, науковий співробітник) освітньої траєкторії і виду діяльності;*

- *взаємодію інноваційного університету з актуальним зовнішнім середовищем: вітчизняними і зарубіжними основними профільними ринками, промисловістю, науковими організаціями, бізнесом, владними структурами;*

- *дискреційну багатоканальну базу фінансування інноваційного університету в умовах автономної діяльності;*

- інформаційно-аналітичне обслуговування керівництва університету,
реалізацію стратегічного планування трансформації ВНЗ;
- супровід випускників університету «освітою впродовж життя» з метою підтримки їхньої компетентності на суспільно значимому рівні;
- правовий захист інтелектуальної власності інноваційного університету;
- формування інноваційної інфраструктури вишу;
- проведення маркетингових досліджень основних профільних ринків;
- реалізацію процесів самоаналізу, самооцінки і самоатестації університету;
- підвищення ролі суспільних інститутів в управлінні університетом
при одночасному збереженні сильного адміністративного ядра;
- гармонізацію системи управління з принципами загального управління якістю.

Наукове обґрунтування методологічних засад трансформації традиційного університету в інноваційний здійснено міжнародною групою науковців УжНУ, Жешувського (Польща), Дебреценського (Угорщина), Технічного університету м. Кошице (Словаччина) в процесі спільного виконання наукового проекту за фінансової підтримки Вишеградського фонду. Узагальнені матеріали дослідження вміщені в таких виданнях:

1. «Європейська інтеграція України: стан проблеми, перспективи» [10].
2. «Концепція інноваційного розвитку ДВНЗ «Ужгородський національний університет» на 2015-2025 рр.» [9].
3. «Концепція Наукового парку «Ужгородський національний університет» [6].

Вказані наукові розробки пройшли апробацію на міжнародних конференціях та круглих столах в період 2014-2017 рр., а також на міжнародній науковій виставці в Києві «Освіта і кар'єра – День студента 2015». Розробки отримали найвищу нагороду виставки «Гран-прі» [11].

Список використаних джерел

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Угода від 27 червня 2014 р. // Офіційний вісник України. – 2014. – № 75.
2. Інновації у вищій освіті: глосарій термінів і понять / за ред. І.В. Артёмова; [уклад.: І.В. Артёмов, А.В. Шершун, С.В. П'ясецька-Устич]. –

Ужгород: ПП «АУТДОР – ШАРК», 2015. – 160 с. (Серія «Євроінтеграція: український вимір». Вип. 25).

3. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30.

4. Про вищу освіту : Закон України від 01 липня 2014 р. № 1556-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 37-38.

5. Інновації у вищій освіті: вітчизняний і зарубіжний досвід: навч. посіб. / І.В. Артьомов, І.П. Студеняк, Й.Й. Головач, А.В. Гусь. – Ужгород: ПП «АУТДОР-ШАРК», 2015. – С. 46-238. (Серія «Євроінтеграція: український вимір». Вип. 23).

6. Концепція Наукового парку «Ужгородський національний університет»: каталог інноваційних проєктів / Студеняк І.П., Артьомов І.В., Гусь А.В. – Ужгород, 2016.

7. Інноваційні дослідницькі університети як чинник модернізації освітньо-наукової сфери та розбудови суспільства знань: аналітична записка. – URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1427/>

8. Історія, що об'єднує. Нариси новітнього транскордонного співробітництва у Карпатському регіоні: монографія / за заг. ред. С.Устича. – Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2017. – 456 с.

9. Концепція інноваційного розвитку ДВНЗ «Ужгородський національний університет» на 2015-2025 рр. / В.І. Смоланка, І.В. Артьомов, В.П. Приходько, С.І. Устич, А.В. Гусь, Т.О. Бутурлакiна, Ужгород, 2016. – 80 с.

10. Артьомов І.В. Європейська інтеграція України: стан проблеми, перспективи: зб. наук. статей у 2 книгах. – Ужгород: ПП «АУТДОР-ШАРК», 2014.

11. Офіційний сайт НН Інституту євроінтеграційних досліджень. – URL: https://www.uzhnu.edu.ua/uk/cat/deps-nni_euroint

12. Про інноваційну діяльність : Закон України від 04 липня 2002 р. № 40-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 36.

13. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 13 грудня 1991 р. № 1977-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – №12.

14. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні: Закон України від 08.09.2011 р. № 3715-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 19-20. – Ст. 166.

15. Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки: Закон України від 11.07.2001 р. №2623-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001.- №48. – С.253.

16. Угода між Україною та Європейським Співтовариством про наукове і технологічне співробітництво: Угода від 4 липня 2002 р. // Офіційний вісник України. –2004. – № 4.
17. Офіційний сайт УжНУ. – URL : <http://www.uzhnu.edu.ua/>

REFERENCES

1. Uhoda pro asotsiatsiyu mizh Ukrayinoyu, z odniyei storony, ta Yevropeys'kym Soyuzom, Yevropeys'kym spivtovarystvom z atomnoyi enerhiyi i yikhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoyi storony: Uhoda vid 27 chervnya 2014 r. (2014) [*Association Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, on the other hand: Agreement dated June 27, 2014*] // Ofitsiyyny visnyk Ukrayiny. - № 75.
2. Innovatsiyi u vyschiy osviti: hlosariy terminiv i ponyat' (2015) [*Innovations in higher education: glossary of terms and concepts*] / za red. I.V.Artyomova. – Uzhhorod: «Atdor-Shark». – 160 s. (Seriya «Evrointehratsiya: ukrayins'kyi vymir». vyp.25).
3. Konstytutsiya Ukrayiny (1996) [*Constitution of Ukraine*] vid 28.06.1996 №254к/96-ВР // Vidomosti Verhovnoyi Rady Ukrayiny. - №30. – st. 141
4. Pro vischu osvitu: Zakon Ukrayiny (2014) [*On higher education: Law of Ukraine*] vid 01.07.2014 p. №1556- VII // Vidomosti Verhovnoyi Rady Ukrayiny. - №37-38. – st. 2004.
5. Innovatsiyi u vyschiy osviti: vitchyznyanyy i zarubizhnyy dosvid: navch. Posibnyk (2015) [*Innovations in higher education: domestic and foreign experience*] / I.V.Artyomov, I.P.Studenyak, Y.Y.Holovach, A.V. Hus'. – Uzhhorod: «Atdor-Shark». – 360 p. (Seriya «Evrointehratsiya: ukrayins'kyi vymir». vyp.23).
6. Kontsepsiya Naukovoho parku «Uzhhorodskyy natsional'nyy universytet»: katloh innovatsiynyh proektiv (2016) [*Concept of the science park SU «Uzhhorod national university»: catalog of innovative projects*]/ Studenyak I.P., Artyomov I.V., Hus' A.V. – Uzhhorod..
7. Innovatsiyini doslidnyts'ki universytety yak chynnyk modernizatsiyi osvith'o-naukovoyi sfery ta rozbudovy suspil'stva znan' [*Innovation research universities as a factor in the modernization of the educational and scientific sphere and the building of a knowledge society*]: analitychna zapyska. – Retrieved from: <http://www.niss.gov.ua/articles/1427/>
8. Istoriya, shcho ob'yednuye. Narysy novitn'oho transkordonnoho spivrobitnytstva u Karpats'komu rehioni (2017) [*The history that unites. Essays on the latest cross-border cooperation in the Carpathian region*]: monohrafiya / za zah. red. S.Ustycha. – Uzhhorod: DVNZ «UzhNU». – 456 p.

9. Kontsepsiya innovatsiynoho rozvytku SU «Uzhhorodskyy natsional'nyy universytet» na 2015-2025 rr. (2016) [*The concept of innovative development for SU «Uzhhorod national university» at 2015-2025*] / V.I.Smolanka, I.V.Artyomov, V.P.Pryhod'ko, S.I.Ustych, A.V.Hus', T.O.Buturlakina. - Uzhhorod.
10. Artyomov I.V. (2014). Yevropeys'ka intehratsiya Ukrayiny: stan problemy, perspektyvy [*European integration of Ukraine: the state of the problem, prospects*]: zb. nauk. statey u 2 knyhakh. Uzhhorod: PP «AUTDOR-SHARK».
11. Ofitsiynyy sayt NN Instytutu yevrointehratsiynykh doslidzhen' [*Official website of the Institute of European Integration Studies*]. – Retrieved from: https://www.uzhnu.edu.ua/uk/cat/deps-nni_euroint
12. Pro innovatsiynu diyal'nist' (2002) [*On Innovative Activities: Law of Ukraine*]: Zakon Ukrayiny vid 04 lypnya 2002 r. № 40-IV // Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny.– № 36.
13. Pro naukovu i naukovo-tekhnichnu diyal'nist' (1992) [*On scientific and scientific-technical activity: Law of Ukraine*]: Zakon Ukrayiny vid 13 hrudnya 1991 r. № 1977-XII // Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny.– № 12.
14. Pro priorytetni napryamy innovatsiynoyi diyal'nosti v Ukrayini: Zakon Ukrayiny (2001) [*On the priority directions of innovation activity in Ukraine: Law of Ukraine*] vid 08.09.2011 p. № 3715-VI // Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny. - № 19-20. – st. 166.
15. Pro priorytetni napryamy rozvytku nauky i tehniky: Zakon Ukrayiny (2001) [*On the priority directions of science and technology development: Law of Ukraine*] vid 11.07.2001 p. № 2623-III // Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny. – № 48. – st. 253.
16. Uhoda mizh Ukrayinoyu ta Yevropeys'kym Spivtovarystvom pro naukove i tekhnolohichne spivrobitnytstvo: Uhoda vid 4 lypnya 2002 r. [*Agreement between Ukraine and the European Community on Scientific and Technological Cooperation*]/ Ofitsiynyy visnyk Ukrayiny. - № 4
17. Ofitsiynyy sayt UzhNU [*Official site of UzhNU*] – Retrieved from: <http://www.uzhnu.edu.ua/>

УДК 37.017.4(477):061ЄС

DOI: 10.24144/ 2218-5348.2018.2(18).22-37

Мелеганич Г.І.,
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних студій
та суспільних комунікацій
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
(м.Ужгород, Україна)

ГРОМАДЯНСЬКА ОСВІТА ЯК НЕОБХІДНА ПЕРЕДУМОВА ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

В умовах євроінтеграційних змін, пошуку спільних для громадян демократичних цінностей і національних ідеалів, участі України в загальносвітових політичних, економічних і соціокультурних процесах невід'ємною складовою стала розбудова громадянського суспільства. Для реалізації цього надзвичайну важливість має громадянська освіта дорослих і дітей. Останні законодавчі зміни дають можливість її упроваджувати у формальному, неформальному та інформальному виді. Агентами її впровадження залишаються в першу чергу заклади освіти, а в другу - громадські організації. А опанувувати громадянську освіту потрібно протягом усього життя.

Ключові слова: громадянська освіта, євроінтеграція, формальна освіта, інформальна освіта, громадські організації.

Since the proclamation of independence Ukraine has significantly changed the priorities and development goals of the state and society. The system of education has got its new outline too, having taken on democratic direction. Accordingly, the path chosen by Ukraine implies the formation of law-bound state and civil society. The establishment of European integration priorities for Ukraine shows that a large number of changes are required for their development and consistent implementation. The examples of successful states of the world, European countries in particular, prove that this process is long and requires considerable effort from all citizens, and not just the authorities. Although the majority think it is a number of economic reforms and transformations that is needed for of Ukraine's European integration we believe civic education to play an important role in this process as well

The problem of upbringing in the spirit of human rights has been in a constant focus of the Council of Europe and European society for many years.

Therefore, civic education, not as a school subject, but as a direction and educational policy, must stand in the spotlight of educators, politicians and society in general in Ukraine.

On October 3, 2018, the Cabinet of Ministers of Ukraine approved the Concept of the Development of Civic Education in Ukraine. Civic education in this Concept is understood as learning and civic education based on national and universal values. Though this concept can be considered more widely.

First of all, it is teaching population of the country, especially young people, to fulfill their role as a citizen; acquisition of theoretical knowledge and formation of practical skills and skills of the basics of democracy, the rights and duties of citizens of a pluralistic society, resolution of conflict situations, development of tolerance for understanding and perception of the world; provision of specialized, systematic preparation of people for public life in democratic society and possibility of exercising public control over the authorities of all levels. And the latest legislative changes make it possible to implement such education in a formal and informal ways.

Key words: *civic education, European integration, formal education, informal education, public organizations.*

З часу проголошення незалежності в Україні суттєво змінилися пріоритети та цілі розвитку держави і суспільства. Нового обриса набула і система виховання та освіти, яка має вже не соціалістичне обличчя, а демократичне спрямування. Відповідно шлях, який обрала Україна, передбачає формування правової держави та громадянського суспільства. Визначення євроінтеграційних пріоритетів для України показує, що для їх розвитку та послідовного втілення необхідна велика кількість змін. Приклад успішних держав світу, зокрема країн Європи, показує, що цей процес є тривалим і потребує значних зусиль усіх громадян, а не лише влади. Якщо цей процес є хаотичним і не систематизованим, то наслідки для конкретної людини, а найбільше для держави можуть мати невідворотний характер. І хоча для євроінтеграції України більшість вважає необхідними ряд економічних реформувань та перетворень, але, на нашу думку, важливу роль у цьому процесі також відіграє громадянська освіта. Проблема виховання поваги до прав людини багато років є постійним об'єктом уваги Ради Європи і європейського суспільства. Тому саме громадянська освіта не як шкільний предмет, а як напрям та освітня політика, ще має постати у центрі уваги освітян, політиків та суспільства загалом в Україні.

Європейські держави у цьому плані мають значний досвід. Початком європейської програми громадянської освіти можна вважати 1978 р., коли ЮНЕСКО було проведено Міжнародний конгрес з викладання прав людини. Конгрес підготував рекомендації щодо освіти в галузі прав людини. На

підставі цих рекомендацій Комітет міністрів Ради Європи ухвалив резолюцію «Про вивчення прав людини» [13, с. 124]. Рада Європи 1982 р. організувала й провела конференцію «Підготовка до життя», на якій підкреслювалося, що майбутнє Європейського співтовариства залежить «від здатності й готовності всіх членів прийняти, зберегти і підтримати загальнолюдські цінності, демократію і права людини» [13, с. 125]. Тобто для того, щоб інтегруватися у європейський простір, необхідно українцям поділяти їх цінності та мислити відповідно. Пізніше об'єднана Європа приймала ще ряд програм, проектів, декларацій, спрямованих на розвиток активної громадянської позиції через навчання упродовж усього життя як у межах формального, так і неформального освітнього середовища, навчання демократії і розвитку громадянського суспільства. У 2000 р. міністри освіти європейських країн прийняли Краківську резолюцію і проект керівних принципів навчання демократії, де серед іншого зазначалося, що громадянська освіта ґрунтується на багатовимірному підході до громадянства, що включає: 1) політичний вимір – участь у процесі прийняття рішень та використання політичної влади; 2) правовий вимір – знання та використання прав громадянина, дотримання його обов'язків; 3) культурний вимір – повага до історії і культури інших народів, внесок у розбудову мирних міжнаціональних відносин; 4) соціальний та економічний вимір – боротьба з бідністю та відчуженням, пошук нових форм праці і зміцнення громади, виявлення економічних чинників розвитку демократичного суспільства; 5) європейський вимір – усвідомлення єдності та багатоманітності європейської культури, навчання жити в європейському контексті; 6) глобальний вимір – усвідомлення та сприйняття глобальної солідарності [1, с.2-3].

Як приклад того, що в Україні такого цілісного погляду ще немає, є перманентні революційні перетворення, нестабільність, відсутність єдності в українському суспільстві на національному ґрунті, які призводять до розколу країни, прояву сепаратистських тенденцій та процвітання корупції. Водночас після Революції гідності в Україні активно відбувається розбудова громадянського суспільства та усвідомлення необхідності системної роботи в цій площині.

Політична культура та громадянська освіта України початку ХХІ століття ще продовжують зберігати риси пострадянської епохи. Цій культурі та освіті притаманний розвиток за інерцією. На сьогоднішній день політична культура українського народу є постколоніальною, свідченням чого є її зрусифікований стан, нездатність до адекватної оцінки власних національних інтересів, комплекс національної меншовартості, орієнтація на зовнішню допомогу, а не на власні сили та можливості. Поряд із цим, політична культура України все ж стає національною та незалежною.

З кінця 90-х років ХХ століття відбувається привернення до цієї проблематики уваги науковців та практиків. Певні розробки та напрацювання з цих питань мають С.Рябов, А.Карнаух, А.Зуйковська, О.Шестоपालюк, Н.Жабінець, О.Пометун, Т.Ремех, Е.Ламах, які розробили методичний посібник для позакласних занять «Кроки до демократії: 17 уроків громадянської освіти»[7]. Це мало місце і завдяки значній роботі міжнародних програм та організацій. Так, з 1997 по 2002 рік здійснювався канадсько-український проект «Демократична освіта» (університет Queen's, Кінгстон, Онтаріо). Рада міжнародних досліджень і обмінів (IREX) та програма розширення доступу до Інтернету (IATP) здійснили проект «Мережа громадянської освіти в Україні». У 2000-2003 роках було здійснено низку заходів (розробка експериментальних навчальних програм, створення навчальних посібників, проведення семінарів і тренінгів) у межах «Трансатлантичної програми підтримки громадянського суспільства в Україні» [11].

На державному рівні розроблено і прийнято Національну доктрину розвитку освіти, Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти, в яких серед пріоритетів розвитку освіти визначено формування громадянської компетентності. На засіданні Колегії Міністерства освіти і науки України 26 березня 2015 р. було прийнято Концепцію національно-патріотичного виховання дітей та молоді. Відповідно до цієї концепції передбачено комплексну системну і цілеспрямовану діяльність органів державної влади, громадських організацій, сім'ї, освітніх установ, інших соціальних інститутів щодо формування у молодого покоління високої патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про благо свого народу, готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язку щодо захисту національних інтересів, цілісності, незалежності України, сприяння становленню її як правової, демократичної, соціальної держави. Найважливішим пріоритетом національно-патріотичного виховання є формування ціннісного ставлення особистості до українського народу, Батьківщини, держави, нації [8].

Все ж національно-патріотичне виховання лише частково розкриває сутність громадянської освіти. Тому в різні роки розроблялися і пропонувалися для обговорення різними експертними та освітніми установами концепції та стратегії громадянської освіти в Україні. І нарешті після багатьох обговорень та дискусій було схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 3 жовтня 2018 р. № 710-р Концепцію розвитку громадянської освіти в Україні (Далі - Концепція) [12]. Завдяки цьому в Україні тлумачення поняття громадянської освіти стало уніфіковано, і вже кожен дослідник чи експерт не може трактувати його по-своєму. Громадянська освіта в цій Концепції розуміється як навчання та

громадянське виховання на основі національних та загальнолюдських цінностей [12]. Хоча це поняття можна й ширше розглядати. Насамперед це навчання населення країни, особливо молоді, виконувати свою роль як громадянина; це набуття теоретичних знань і формування практичних умінь і навичок основ демократії, прав і обов'язків громадян плюралістичного суспільства, вирішення конфліктних ситуацій, розвиток толерантності для розуміння і сприйняття світу; спеціалізована, систематична підготовка людей до суспільного життя в умовах демократії та можливість здійснення громадського контролю над владою всіх рівнів.

Громадянська освіта має бути спрямована на всіх громадян держави, але здійснюватися різними підходами. Громадяни мають отримати громадянські компетентності, що базуються на відповідних ціннісних орієнтирах (цінностях активної життєвої позиції, особистої ефективності, істини, правдивості та критичного мислення, взаємоповаги, відкритого спілкування та ефективної співпраці, прав людини та спільного захисту цих прав), принципах верховенства права, демократії і надають можливість кожному брати активну участь у житті суспільства, ефективно діяти та відчувати власну належність до територіальної громади та держави [12].

Щодо основних груп населення, то це насамперед учні закладів освіти та доросле населення країни. Одним із важливих завдань, що має вирішити громадянська освіта, є навчити дітей діяти у різноманітних ситуаціях, адже людина повинна мати не стільки конкретні знання і уміння, скільки здатність не відступати перед незнанням і невмінням чого-небудь [9]. Навчання громадянській освіті старшокласників/старшокласниць спрямоване на реалізацію загальної мети середньої освіти, що сформульована у концепції Нової української школи. Вона полягає у розвитку та соціалізації особистості, формуванні її національної самосвідомості, громадянської позиції, загальної культури, світоглядних орієнтирів, критичного мислення, творчих здібностей, дослідницьких та аналітичних навичок, навичок життєзабезпечення та професійних якостей. [10]. Найважливішою метою громадянської освіти дорослого населення є навчання їх умінню конструктивно співпрацювати з владою та здійснювати контроль за нею. Якщо в процесі навчання і виховання відбувається оволодіння правилами і нормами загальноприйнятних відносин між особою і суспільством за умов демократії, то тоді навіть може здійснюватися ефективний громадський контроль. Він є важливою формою реалізації демократії і способом залучення населення до управління суспільством та державою. Тобто у освіті дорослих громадянська освіта має важливе значення. Цьому також сприяють і заходи, заплановані в Національній стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства на 2016—2020 роки, де передбачено активізацію діяльності, спрямованої на підвищення освіченості населення щодо

можливості захисту своїх прав та вираження інтересів через різні форми демократії участі.

В Україні, окрім громадянської освіти дітей та дорослих, варто говорити про громадянську освіту для окремих цільових груп. Мова йде про особливості громадянської освіти для прикордонних, прифронтових, комунізованих регіонів. Адже населенню цих регіонів ще притаманні: ностальгія за СРСР; проросійські настрої; низький рівень громадянської ідентифікації; достатньо високий рівень агресивності, насадженої ззовні; сепаратистські настрої, хоча й дещо приховані у теперішній момент.

Визначальна роль цих регіонів у процесі реінтеграції зараз невідконтрольних територій. Прикордонні регіони прийняли найбільшу кількість переселенців. Саме тому переселенці – це важливий ресурс реінтеграції. Якщо вони повернуться носіями інших цінностей, то стануть їх провідниками серед тих громадян, яким зараз активно вантажать мозок «руським миром»[2].

Формування громадянської свідомості, позиції, критичного мислення, оволодіння знаннями, які необхідні для здійснення громадського контролю, дотримання прав людини та громадянина, участь громадян та інститутів громадянського суспільства у веденні державних справ, використання судової системи для захисту громадянських прав, використання інших механізмів захисту прав людини на національному та міжнародному рівні, участь громадян та інститутів громадянського суспільства у формуванні та реалізації державної політики, вирішенні питань місцевого значення, процесах прийняття рішень на різних рівнях, відповідальне ставлення до своїх обов'язків, національно-патріотичне виховання, медіаосвіта та залучення до волонтерської діяльності відбувається в Україні кількома шляхами. Як правило, це два основні – формальна та неформальна освіти, які є більш відомі широкому загалу, та третій - інформальна освіта.

Формальна освіта, а точніше виховання в Україні починається ще з дошкільної ланки. Це період першого етапу соціалізації особистості. Тут відбувається формування головних цінностей та установок особи, почуття людської гідності, поваги до інших, толерантності, схильності до несилових способів розв'язання конфліктних ситуацій, почуття солідарності й готовність співпрацювати з іншими людьми. Цей етап можна назвати процесом громадянської освіти, а доречніше використовувати поняття - громадянське виховання. Саме в програмах дошкільних навчальних закладів передбачено розкриття для дітей у віці 3-6 років того, що стосується патріотичного та правового виховання. Діти отримують уявлення про сім'ю, роль кожного члена сім'ї, сімейні свята, про дитячий садок, про користь праці дорослих, про своє місто, національні символи, одяг, традиції і т.д.; їх вчать

радувати рідних, поважати їх, допомагати старшим, правильно активно відпочивати і т.д.

Після початку навчання в школі процес громадянської освіти набуває більш чітких обрисів, оскільки відбувається формування системи цінностей і установок людської поведінки. Тоді дитина отримує знання і формує вміння, необхідні для життя в суспільстві. Саме на цьому етапі важливого значення набуває когнітивна складова політичної освіти – систематичні, всеохоплюючі знання про устрій суспільства, його інститути й керівні органи, про закони й правила, що визначають стосунки людей між собою та з владою, перебіг суспільних процесів, про права, свободи, привілеї та, з іншого боку, про відповідальність і обов'язки людини і держави [7, с. 86]. У навчальному плані початкової освіти передбачено в рамках освітньої галузі «Суспільствознавство» вивчення школярами навчальних предметів «Я у світі» в 3 і 4 класах. Перейшовши в старшу школу, в рамках освітньої галузі «Громадянська освіта» учні вивчають три обов'язкові предмети, а саме: правознавство в 9-10 класах, курси «Людина і світ» і «Економіка» в 11 класі. Окремо протягом часу навчання в старшій і середній школі вивчається детально історія України. У рамках вивчення історії передбачено і патріотичне виховання дітей та молоді.

У 2012 р. Центром дослідження суспільства з травня по вересень було проведено дослідження стану громадянської освіти в школах України. За результатами опитування, на думку вчителів, для того, щоб стати хорошим громадянином, учні повинні:

- дотримуватись законодавства (97%);
- знати історію власної держави (95%);
- бути патріотами своєї країни (92%);
- наполегливо працювати (91%);
- займатися доброчинністю (87%);
- брати участь у кампаніях із захисту довкілля (85%);
- слідкувати за політичним життям (81%).

Експерти в ході цього дослідження підкреслюють, що існує істотний розрив між теорією, яку викладають в школі, і реальним життям. Більш того, часто самі вчителі не поділяють ті ідеї і цінності, яким повинні навчати учнів. Система освіти, яка має дуже забюрократизований характер, не може ефективно навчати бюрократичним цінностям [6]. Проте вже у новій Концепції прописана система громадянської освіти, що охоплює всі складники освітні рівні і ступені, стандарти освіти, заклади освіти та інших суб'єктів освітньої діяльності, учасників освітнього процесу, органи управління у сфері освіти, а також нормативно-правові акти, що регулюють відносини між ними. В Концепції також передбачено вимоги до педагогічних

і науково-педагогічних працівників та інших суб'єктів, які провадять педагогічну діяльність для реалізації громадянської освіти [12].

Інше дослідження, теж у 2012 р., проводилося громадською організацією «Об'єднання «Агенція розвитку освітньої політики» в рамках проекту «Сучасний стан громадянської освіти в Україні та європейських країнах» за фінансової підтримки освітніх програм Міжнародного фонду «Відродження». Мета його – проаналізувати міжнародні ініціативи щодо впровадження громадянської освіти в Україні та проблеми формування громадянської самосвідомості учнів. Серед проблем і перешкод, які існують на шляху впровадження громадянської освіти в навчальний процес, ними виділено такі:

- відсутність наступності в проведенні освітньої політики з боку інститутів, що створюють і поширюють освітню політику щодо впровадження громадянської освіти в Україні;
- недостатнє усвідомлення педагогічною громадськістю місця та ролі громадянської освіти;
- недостатня децентралізація освіти;
- відсутність узгодженості з організаціями та фахівцями, які здійснювали розробку навчально-методичних матеріалів з громадянської освіти в питаннях впровадження навчальних програм громадянської освіти;
- наявність стереотипу в суспільстві, зокрема серед педагогічної громадськості, батьків, щодо того, що питання громадянської освіти вимагають спеціальної і особливої уваги;
- відсутність чітких систем підготовки і підвищення кваліфікації вчителів;
- відсутність системної координації та моніторингу діяльності установ з питань громадянської освіти [5].

Хоча нова Концепція враховує виклики, пов'язані з формуванням активного та відповідального громадянина з високим почуттям власної гідності, стійкою громадянською позицією, готовністю до виконання громадянських обов'язків, проте згадані проблеми все ж ще не вирішені на практиці у закладах шкільної освіти.

Третій етап соціалізації в межах формальної освіти – професійна (професійно-технічна) освіта, фахова передвища освіта та навчання у вищій школі. Це період розширення й поглиблення знань про права людини, осмислення філософських, культурних, юридичних і економічних передумов, формування громадянської позиції та суспільно-політичної орієнтації особистості. І на цьому етапі громадянська освіта тісно пов'язана з формуванням соціально-політичної компетентності особистості в суспільній сфері. Мета і завдання громадянської освіти у вищій школі реалізуються в ході засвоєння всіх дисциплін, серед яких особливе значення мають

предмети соціально-гуманітарного циклу. Вони формують у студентів уявлення про суспільство і безпосередньо спрямовані на становлення громадянських компетенцій. Крім базових профільних дисциплін, додаткові знання і навички громадянськості студенти отримували до недавнього часу з обов'язкових курсів історії України, політології та соціології. Однак вилучення з навчальних планів і програм обов'язкових курсів з політології та соціології в 2014 році нівелює в соціально-політичному плані вищу освіту в Україні: люди з вищою освітою залишаються політично такими ж необізнаними, як і ті, хто вищої освіти не має.

Загалом у формальній освіті громадянські компетентності здобуваються під час освітнього процесу, позанавчальної діяльності, зокрема в органах учнівського та студентського самоврядування та у партнерстві з громадськими об'єднаннями.

На противагу, а скоріше на підтримку формальної громадянської освіти потужно розвивається в Україні *неформальна*. Неформальна освіта у сфері громадянського виховання та освіти підтримується неурядовими організаціями різного рівня та неформальними освітніми установами, закладами культури, соціального захисту, молодіжними центрами, об'єднаннями та іншими.

Неформальна освіта у сфері громадянського виховання та освіти зараз активно реалізується шляхом створення інформаційних ресурсів та програм. Наприклад, створено сайт «Prometheus», представлений викладачами кращих вишів України [16]. Тут створюються і розміщуються масові відкриті онлайн курси на веб-платформі, де надається безкоштовна можливість університетам, організаціям і провідним компаніям публікувати і поширювати курси на цій платформі. Головне гасло проекту – «Кращу освіту для кожного». У рубриці «Громадянська освіта» тут у безкоштовному форматі для всіх бажаючих доступні курси: «Економіка для всіх», «Урбаністика: сучасне місто», «Жінки і чоловіки: гендер для всіх», «Основи державної політики», «Соціологія і соціальні дослідження: що, як, навіщо?», «Боротьба з корупцією», «Основи лобіювання». Цикл курсів для всіх, хто хоче дізнатися, як побудувати процвітаючу, справедливу і успішну Україну, оскільки освічені громадяни – успішна країна.

Трохи іншим напрямом є діяльність Центру політичних студій та аналітики «Ейдос». Це аналітично-ресурсна організація, заснована в 2007 р. з метою об'єднання зусиль громадськості для розвитку в Україні громадянського суспільства, демократичних інститутів і ефективного місцевого самоврядування [15]. Активісти Центру займаються дослідженням державної політики, кращих практик ефективного державного адміністрування і супроводом щодо їх впровадження, а також сприяють

розвитку локальної демократії. Їх місія - побудова системи взаємної відповідальності між органами влади і громадянами України.

Впровадження громадянської освіти в Україні необхідне для подолання політичної апатії і боротьби з такими викликами демократичним цінностям, як нетерпимість, ксенофобія, расизм, насильство, тероризм. Громадянська освіта має розвивати уявлення учнів, студентів про світ і роль у ньому людини, виховувати толерантність і повагу до тих, хто має інші переконання, формувати розвинені морально-інтелектуальні якості, стверджувати гуманістичні правила і норми співжиття, вкорінювати в свідомості основні принципи волелюбності і самодисципліни духу, правової та політичної культури, економічного мислення, патріотизму, виробляти вміння відстоювати свої права і свободи, потреби й інтереси в єдності з інтересами держави і суспільства, культивувати в свідомості учнів пагони свободи і громадянської зрілості. Для того, щоб демократія змогла вижити і працювати, молодь повинна навчитися розуміти важливість правопорядку, спільно працювати в ім'я поліпшення суспільства, демонструвати толерантність до політичних опонентів, критично ставитися до публікацій засобів масової інформації, стати активним учасником цивільного і політичного життя. Справжнім творцем демократії може стати громадянин, який не тільки знає догми закону, але і розуміє межі власних домагань, їх допустимості чи недопустимості. Така людина правильно представляє не тільки те, на що йому вказують протягом його життя інститути держави, а й те, на що слід вказувати йому самому (через референдуми, вибори, виступи в засобах масової інформації і т.п.) в межах правового поля.

До змісту громадянської освіти мають входити питання (як загальні, так і місцеві, регіональні), що хвилюють кожного, щойно він починає усвідомлювати себе в суспільстві. Оскільки громадянська освіта повинна давати і формувати знання, уміння, навички і позиції з політичних, економічних, правових, морально-етичних питань, то відповідними повинні бути і теми занять: політичні системи, конституційний устрій держави, сила і влада, суспільство, освіта виборців, права людини і відповідальність, правила і закони, обов'язки, справедливість, свобода і примус, співробітництво і конфлікт, рівність і багатоманітність, власність, відмінності між людьми і толерантне ставлення до них, порушення закону і неправомірні дії, демократія і тоталітаризм, відповідальність за навколишнє середовище, повага до себе і до оточуючих, дружба, чесність, вірність[9].

Вагому роль у цьому процесі відіграють інститути громадянського суспільства. Коли держава неспроможна належним чином бути суб'єктом громадянської освіти, саме ці структури мають перебрати на себе цю функцію держави та виступити її суб'єктом. Організації громадського сектору мають можливість створювати центри громадянської освіти,

організовувати просвітницькі акції, навчальні тренінги, семінари, публічні обговорення, поширювати масові онлайн-курси та вести форуми з обговоренням, здійснювати обмін національним досвідом та вивчати закордонний, зокрема і для здійснення громадського контролю.

Інформальна освіта, що передбачена Концепцією, є найменш розвинутою в Україні. Вона передбачає:

- забезпечення умов для громадянської самоосвіти через включення відповідного змісту в навколишнє середовище (сквери, вулиці тощо; інформаційні таблички; експозиції в музеях; бібліотеки тощо);

- створення умов органами місцевого самоврядування для отримання практичних навичок врядування й управління членами громади шляхом їх залучення до прийняття рішень на місцевому рівні;

- сприяння забезпеченню громадян доступними ресурсами для власного саморозвитку, включаючи книговидавництво, кінематограф, культурні продукти, туризм, онлайн-платформи та активне інформування про такі ресурси;

- підтримання інформаційних ресурсів, що сприяють розвитку громадянських компетентностей та формуванню критичного мислення, надання інформації через засоби масової інформації для розвитку громадянських компетентностей [12].

На підтримку тези, що в Україні здійснюються позитивні зміни у сфері громадянської освіти, варто згадати методологічний семінар «Громадянська освіта та електронна демократія в навчальних закладах», ініціатором проведення якого виступила ВМГО «Українська студентська спілка» за підтримки Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» МОН України, Міністерства молоді та спорту України, проекту «Академія навичок» у співпраці з фондом «Східна Європа» і програмою «EGAP: електронне управління для підзвітності влади та участі суспільства» 21 - 23 жовтня 2016 року в Києві. Йшлося про шляхи і методи формування (як у вчителів / викладачів, так і у молодих людей) ключових компетенцій XXI століття (соціальної, громадянської, інформаційно-цифрової), визначених у проекті Нової української школи, через впровадження стандартів і принципів, які покладені в основу роботи з інформацією і сприяють розвитку демократичного суспільства. Учасники семінару активно працювали над основним завданням – розробленням дорожньої карти щодо імплементації інструментів електронної демократії як складової громадянської освіти в систему загальної освіти України; аналізом шляхів і методів впровадження електронної демократії в системі освіти в цілому з метою формування громадянської компетентності всіх суб'єктів освітнього процесу[3].

Але, на жаль, відсоток молодих українців, які залучені в суспільні процеси, залишається досить малим. Розуміючи це, українська влада планує створення нових інструментів громадянської освіти, оскільки зараз в Україні немає інфраструктури молодіжної політики. Для поліпшення ситуації робляться певні кроки органами влади. Наприклад, цікавий досвід створення сайту Кабінету міністрів України для молодих громадян. Тут в цікавій та доступній формі дітям розповідають про владу в Україні, про її історію, їхні права та обов'язки. А ще саме тут існує Школа громадянської освіти, що складається з 8 базових уроків. Все зроблено в зрозумілому і легкому форматі, сприяє засвоєнню школярами. Для перевірки отриманих знань тут можна вирішити кросворди або пограти в ігри.

Отже, які завдання повинна вирішувати сьогодні громадянська освіта в контексті демократизації українського суспільства? Тут вартий уваги погляд української дослідниці А.Зуйковської. По-перше, відзначимо, що демократизація політичної культури українського суспільства і пов'язаний з нею процес формування політичної ідентичності громадян супроводжуються значним ступенем архаїзації в політичному і громадському житті, з використанням традиційних схем мислення, замість вироблення нових, які дозволили б інакше дивитися на суспільні проблеми і механізми їх вирішення. Це привело до існування двох вимірів політичної реальності в Україні: декларативного, що існує в постановах, законах та інших нормативно-правових документах, в яких політична система України є демократичною; і реального, в якому через непередбачуваність багатьох складних соціальних і економічних чинників політичну поведінку регулюють традиційні, проте вже неформальні норми і правила. По-друге, характерною рисою моделі солідарності в Україні за роки незалежності стало формування на громадському рівні специфічної моделі соціальних відносин, в основі якої лежить соціальний інстинкт виживання, який спрямовує дії індивідуальних суб'єктів (у різних сферах: економічній, політичній, культурній) на досягнення поставленої мети, незважаючи на руйнівний ефект для суспільного блага. У суспільстві поширений «інстинкт виживання», а не «інстинкт співіснування» - установки особистості на збереження не тільки самої себе, але і свого оточення, що ускладнює розвиток міжособистісної довіри і мереж громадянської співпраці в обсязі, необхідному для формування уявлень про позитивний досвід громадської участі. По-третє, соціокультурні тенденції розвитку сучасних суспільств свідчать про необхідність змінити саму модель ідентифікації [4].

В найближчі місяці на виконання згаданої Концепції має бути розроблена Стратегія розвитку громадянської освіти на період до 2022 року та плану заходів щодо її реалізації.

Отже, на нашу думку, варто продовжити та посилити роботу з вироблення моделі громадянської освіти в Україні, яка б корелювалася з міжнародними документами, зокрема Ради Європи, які Україна ратифікувала, та враховувати національну специфіку, традиції та практику.

Цікавим нововведенням за Концепцією є включення до стандартів вищої освіти зокрема спеціальностей, що передбачають присвоєння кваліфікації педагогічного працівника, громадянських компетентностей; теоретичну і практичну підготовку для здійснення громадянської освіти у сфері формальної, неформальної та інформальної освіти; розроблення нових моделей виховання та навчання, нових навчально-методичних матеріалів для проведення занять та практичного засвоєння нових тренінгових методик з громадянської освіти; розроблення методик оцінювання ефективності громадянської освіти; збір, узагальнення та системний аналіз міжнародних і вітчизняних технологій, форм і методів роботи.

Слід не забувати про роль інститутів громадянського суспільства. Сучасна громадянська освіта має здійснюватися як органічне поєднання індивідуальної і групової роботи, лекційного монологу і інтерактивних методів (ділові ігри, «мозкові штурми», ситуаційні випадки, круглі столи, дискусії тощо), залучення юнацтва до участі в дослідницьких проектах, публічних обговореннях актуальних проблем, в тому числі і в пресі.

Підписавши Угоду про асоціацію, ми взяли на себе конкретні зобов'язання, виконання яких, у першу чергу, потрібне нам самим, адже мова йде про поліпшення життя українців. Для того, щоб життя в Україні стало як у країнах Європейського Союзу потрібно збільшувати компетентності та громадянську освіту українців, спрямовану на утвердження і захист державності та демократії, виховувати здатність відстоювати свої права, відповідально ставитися до громадянських обов'язків, брати відповідальність за своє власне життя, за налагодження гармонійних стосунків між членами своєї сім'ї, за життя територіальної громади.

Список використаних джерел

1. Василенко О.В. Становлення і розвиток громадянської освіти в європейських країнах. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/8120/1/%D0%93%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%B4%D1%8F%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0%20%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0.pdf>
2. Громадянська освіта – ключовий вектор демократизації України: результати дискусії. URL: <https://www.prostir.ua/?news=hromadyanska-osvita-klyuchovyj-vektor-demokratyzatsiji-ukrajiny-rezultaty-diskusiji>

3. Громадянська освіта та електронна демократія у навчальних закладах. URL: <http://mon.gov.ua/usi-novivni/novini-oblastej/2016/10/28/gromadyanska-osvita-ta-elektronna-demokratiya-u-navchalnix-zakladax/>
4. Зуйковська А.А. Політична культура і пріоритети громадянської освіти в Україні // Наукові записки НаУКМА. Політичні науки. – 2012. – Т. 134. – С. 27-30.
5. Іванюк І.В., Овчарук О.В., Терещенко А.Б. Сучасний стан громадянської освіти в Україні. – ГО «Об'єднання «Агенція розвитку освітньої політики». – К., 2013. – 104 с.
6. Івкіна О. Громадянська освіта в школах України. Що це? URL: http://deti.zp.ua/show_article.php?a_id=506263
7. Карнаух А. Громадянська освіта як засіб формування політичної культури молоді // Політичний менеджмент. – 2007. №6. – С.82-88.
8. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді. URL: mon.gov.ua/content/Новини/2015/06/16/konczepczziya.doc
9. Куксенко С. Громадянська освіта в середній школі. URL: <http://osvita.khpg.org/index.php?id=1007566657>
10. Навчальна програма інтегрованого курсу для 10 класів «Громадянська освіта». URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2018-2019/program-hromadyanska-osvita-24.11.2017.doc>
11. Пометун О., Ремех Т., Ламах Е. Методичний посібник для позакласних занять «Кроки до демократії: 17 уроків громадянської освіти». URL: <http://osvita.khpg.org/index.php?id=1123752952>
12. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку громадянської освіти в Україні» від 03 жовтня 2018 р. № 710-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-shvalennya-konczepczziyi-rozvitku-gromadyanskoyi-osviti-v-ukrayini>
13. Соннова М. Зарубіжний та вітчизняний досвід громадянського виховання // Вісник Львів. ун-ту. Серія пед. – 2006. – Вип. 21. – Ч. 1. – С. 123–130.
14. URL: children.kmu.gov.ua – урядовий сайт для юних громадян.
15. URL: <http://eidos.org.ua/pro-nas/> - сайт Центру політичних студій та аналітики «Ейдос».
16. URL: <https://prometheus.org.ua/> – сайт громадського проекту масових відкритих онлайн-курсів.

REFERENCES

1. Vasylenko O.V. Stanovlennya i rozvytok hromadyans'koyi osvity v yevropeys'kykh krayinakh [*Formation and development of civic education in*

European countries] Retrieved from: <http://lib.iitta.gov.ua/8120/1/%D0%93%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%B4%D1%8F%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0%20%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0.pdf>

2. Hromadyans'ka osvita – klyuchovyy vector demokratyzatsiyi Ukrayiny: rezul'taty diskusiyi [*Civic education is a key vector of democratization in Ukraine: the results of the discussion*]. Retrieved from: <https://www.prostir.ua/?news=hromadyanska-osvita-klyuchovyj-vektor-demokratyzatsiji-ukrajiny-rezultaty-diskusiji>

3. Hromadyans'ka osvita ta elektronna demokratiya u navchal'nykh zakladakh [*Civic education is a key vector of democratization in Ukraine: the results of the discussion*]. Retrieved from: <http://mon.gov.ua/usi-novivni/novini-oblastej/2016/10/28/gromadyanska-osvita-ta-elektronna-demokratiya-u-navchalnix-zakladax//>

4. Zuykovs'ka A.A. (2012). Politychna kul'tura ipriorytety hromadyans'koyi osvity v Ukraini [*Political culture and priorities of civic education in Ukraine*] Naukovi zapysky NaUKMA. Poltychni nauky. - T. 134. - P. 27-30.

5. Ivanyuk I.V. (2013). Suchasnyy stan hromadyans'koyi osvity v Ukraini [*The current state of civic education in Ukraine*]. - HO «Ob"yenannya «Ahentsiya rozvytku osvitn'oyi polityky» – Kyiv, 104 p.

6. Ivkina Ol'ha. Hromadyans'ka osvita v shkolakh Ukrainy. Shcho tse? [*Civic education in schools of Ukraine. What it is?*]. Retrieved from: http://deti.zp.ua/show_article.php?a_id=506263

7. Karnaukh A. (2007). Hromadyans'ka osvita yak zasib formuvannya politychnoyi kul'tury molodi [*Civic education as a means of forming the political culture of youth*]] Politychnyy menedzhment . – No 6. - p.82-88.

8. Kontsepsiya natsional'no-patriotichnoho vykhovannya ditey ta molodi [*Concept of national-patriotic education of children and youth*]. Retrieved from: mon.gov.ua/content/Novyny/2015/06/16/konczepczija.doc

9. Kuksenko S. (2001) Hromadyans'ka osvita v seredniy shkoli [*Civic education in high school*]. Hromadyans'ka Osvita, No 06. - Retrieved from: <http://osvita.khpg.org/index.php?id=1007566657>

10. Navchal'na prohrama intehrovanoho kursu dlya 10 klasiv «Hromadyans'ka osvita» [*The curriculum of an integrated course for the 10th form "Civic Education*]. Retrieved from: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2018-2019/program-hromadyanska-osvita-24.11.2017.doc>

11. Pometun O. Metodychnyy posibnyk dlya pozaklasnykh zanyat' «Kroky do demokratiyi: 17 urokiv hromadyans'koyi osvity» [*Methodological*

manual for extracurricular activities "Steps to democracy: 17 lessons of civic education]. Retrieved from: <http://osvita.khpg.org/index.php?id=1123752952>

12. Rozporyadzhennya Kabinetu Ministriv Ukrayiny «Pro skhvalennya Kontseptsiyi rozvytku hromadyans'koyi osvity v Ukrayini» vid 03 zhovtnya 2018 r. 710 [*The Order "On Approval of the Concept of the Development of Civic Education in Ukraine" of 03 October 2018*] Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-shvalennya-koncepciyi-rozvitku-gromadyanskoyi-osviti-v-ukrayini>

13. Sonnova M. (2006) Zarubizhnyy ta vitchyznyanyy dosvid hromadyans'koho vykhovannya [*Foreign and domestic experience of civic education*]. Visnyk L'viv. un-tu. Ceriya ped. – Vyp. 21. – Ch. 1. – P. 123–130.

14. Uryadovyy sayt dlya yunyk hromadyan [*Government site for young people*]. Retrieved from: children.kmu.gov.ua

15. Sayt Tsentru politychnykh studiy ta analityky «Eydos» [*Site of the Center for Political Studies and Analysts «Eidos»*]. Retrieved from: <http://eidos.org.ua/pro-nas/>

16. Sayt hromads'koho proektu masovykh vidkrytykh onlayn-kursiv [*A public project site for mass open online courses*]. Retrieved from: <https://prometheus.org.ua/>

УДК 37-054.7(477):316.752

DOI: 10.24144/2218-5348.2018.2(18).38-47

Купар Д.М.,
кандидат історичних наук, викладач
кафедри міжнародних студій та суспільних комунікацій
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
(м.Ужгород, Україна)

ОСВІТА ЯК ЦІННІСТЬ У КОНТЕКСТІ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ

У статті подається аналіз міграційних процесів в Україні крізь призму ціннісного сприйняття освіти. Особлива увага приділяється висвітленню міграції студентської молоді за кордон та факторів, що її спричиняють. Досліджується роль освіти для розвитку окремої особистості та системного духовного оновлення суспільства.

Ключові слова: *освіта, система цінностей, міграція, ринок праці.*

Deep economic and social crises that affected Ukraine causes a great outflow of young people abroad and education plays a very important role in these processes. Initiative and creative youth goes abroad in search of the best opportunities for self-realization. The current situation is paradoxical, since the most initiative stratum of the population, which is essential for radical transformations in the country, emigrates in search of better opportunities abroad. Competitiveness of Ukraine in the world education market is not yet high.

Students must be equipped with knowledge and skills which are needed to participate effectively as members of society and contribute towards the development of shared values and common identity. But the value of education is reduced by the huge mismatch between our educational system and the job skills employers need. After graduating from the university, graduates often do not possess knowledge and skills that are necessary for recruitment. Very often a priori work experience and a certain personal qualities are more important than a diploma.

Therefore, a great number of young people after graduating from the university move abroad as low-skilled labor because of higher wages than in Ukraine. Many school graduates do not even continue their studies as they are involved in labor migration by their parents. Education should become one of the main means of system transformation and spiritual revival of the Ukrainian society.

Man and society cannot exist without values. It is the value system that forms the spiritual platform for development of each individual, and society as a whole. Education provides individual freedom and empowerment. High-quality education develops critical thinking, promotes self-organization and responsibility. These qualities are so important for Ukrainian society. This is the reason why the experience of European countries of creation a system based on multiculturalism and high professionalism is so valuable for Ukraine.

Key words: *education, system of values, migration, labor market.*

Людина і суспільство не можуть існувати без системи цінностей. Саме вона формує духовну платформу, яка дозволяє розвиватися, як окремій особистості, так і суспільству в цілому. Проблема комплексного відродження держави, яка постала перед українським соціумом у XXI столітті, полягає не тільки у відновленні економіки і реформуванні політичної сфери, але насамперед у духовному відродженні країни і народу.

Освіта є тією сферою, де формується світогляд і розвиваються життєві імперативи особистості і суспільства назагал. Саме якісна освіта є джерелом критичного мислення, сприяє саморозвитку та організації, які є необхідними у кризовому суспільстві, яким на сьогоднішній день є Україна. У цьому контексті досвід європейських країн, які вибудували систему, що ґрунтується на мультикультуралізмі і високій професійності, є актуальним для України. Проте не варто забувати і той факт, що на сьогоднішній день Європа також є кризовим суспільством і потребує перегляду власної ціннісної платформи.

Метою дослідження є аналіз місця освіти у міграційних процесах, які проходять в Україні на сучасному етапі. В ході дослідження нами були вивчено статистичні дані Євростату, Державної служби статистики, дослідження аналітичного центру CEDOS, результати соціологічних досліджень на Закарпатті, а також численні статті і публікації, які стосуються зазначеної проблеми.

На сьогоднішній день трудова міграція з України є однією з найважливіших проблем, які спричиняють цілий комплекс негативних явищ у суспільстві. За три роки – з 2013 по 2016 – кількість економічно активного населення віком від 15 до 70 років в Україні скоротилася з майже 21 млн до 18 млн. За цей період чисельність штатних працівників зменшилася на 2 млн, а самозайнятих – на 2,5 млн. Взагалі серед населення економічно активна частка наразі не досягає 50%. За експертними оцінками, сьогодні за кордоном працюють до 5 млн українців. Найчастіше вони від'їжджають до Польщі, Чехії та Угорщини. Міжнародна організація з міграції оцінює можливе потенційне збільшення кількості міжнародних трудових мігрантів у короткостроковій перспективі на 41%. Серед потенційних трудових мігрантів майже половина – віком від 18 до 29 років. Саме серед таких молодих людей

кількість довгострокових трудових мігрантів, які вирішили не повертатися до України, є майже вдвічі більшою, ніж серед людей віком від 45 до 65 років [6].

За даними Євростату, у 2014 році до ЄС задокументовано виїхали (отримали перший дозвіл на проживання) 291,4 тис. українців, це на 87% більше від середньої річної кількості українських мігрантів у 2010–2013 роках. У 2015 році виїхали вже 455,6 тис., це на 192% перевищує середній показник довоєнних років [1]. Тенденція еміграції за кордон особливо посилилася після початку військових дій на сході країни.

На Закарпатті історія трудової міграції починається ще з середини ХІХ століття. Тенденція до виїзду за кордон для працевлаштування та навчання тільки посилюється в останні роки. Основними країнами-реципієнтами закарпатських трудових мігрантів є Італія, Іспанія, Португалія, Німеччина, Греція, Туреччина, Чехія, а також більшість країн, з якими Україна має спільні кордони, насамперед Російська Федерація і Польща. Тривалість міграцій до країн-сусідів триває від 1 до 6 місяців, у той час як перебування в Іспанії, Португалії, Італії становить 1–2 роки.

Переважає більшість трудових мігрантів працюють за кордоном на будівництві, важких сільськогосподарських роботах, що здебільшого пов'язані зі збором врожаю, у домашньому господарстві, у сферах торгівлі й сервісу. Значні масштаби трудової міграції населення за кордон спричиняють негативний вплив на соціалізацію дітей у більшості сімей заробітчан, які не мають можливості виконувати свої батьківські обов'язки, що призводить до багатьох негативних наслідків: ментальних розладів, руйнування сімейних стосунків, соціального сирітства [8].

«Ланцюговий характер» трудової міграції сприяє тому, що вдале працевлаштування одного мігранта нерідко тягне за собою міграцію всіх його родичів і знайомих. Досить поширеною стає практика, коли діти після закінчення школи приймають рішення не продовжувати навчання в Україні, а виїжджають у пошуках роботи у сусідні держави. Особливо поширеним це явище є у слаборозвинених в економічному плані регіонах краю. У таких випадках освіта не тільки не розглядається як потенційно вигідне капіталовкладення, але і нівелюється у своєму ціннісному значенні для особистості.

Протягом останніх років дедалі яскравіше простежується тенденція виїзду молоді для здобуття чи продовження освіти за кордоном. Число українців, які навчаються в іноземних університетах станом на 2015/2016 навчальний рік становило 66 668 осіб. Серед найбільш бажаних для навчання країн, як і раніше, залишаються Польща, Німеччина, Росія, Канада, Італія, Чехія, США, Іспанія, Австрія, Франція та Угорщина. Динаміка зростання з 2009 по 2016 роки сягнула 176%. Приріст за 2015 – 2016 рр. становить майже 20%, або ж 10 934 осіб. Причому 2/3 цього приросту склали саме українці, які

навчаються в польських університетах. Вони показали найбільш стрімке збільшення як в абсолютному, так і відносному показниках, – з 22 833 до 30 041 особи (майже 32%). Також значний відносний та абсолютний приріст українських громадян на студіях демонстрували канадські, словацькі та італійські університети.

Приріст українських студентів у російських університетах дещо сповільнився, їх кількість зросла трохи більше, ніж на тисячу осіб. Таке зростання є результатом вимушеної міграції українців вступного віку з тимчасово непідконтрольних територій Донецької та Луганської областей до Росії.

У загальній кількості студентів, які навчаються не у країнах свого громадянства, українці становлять трохи більше, ніж соту частину. Аналіз кожної країни призначення дозволяє визначити, наскільки важливими для неї є саме українці. Вже традиційно частка українців серед іноземних студентів Польщі є доволі відчутною – у 2015/2016 році вона склала 57%. У решті країн українці значно поступаються іншим студентським діаспорам. Наприклад, в Росії українських студентів значно менше, ніж студентів з країн Центральної Азії. Чехія та Угорщина, хоча й приваблюють чимало українців, є більш бажаними для молоді з балканських країн. Водночас у Словаччині українці поступово виходять у лідери.

Кількість українських громадян, які навчалися за кордоном на PhD-програмах у 2015/2016 навчальному році, становила 1600. У Швейцарії та Чехії кількість українців, які здобувають PhD, збільшилась удвічі за останні вісім років. Німеччина, яка має найбільше українських аспірантів, за ці роки збільшила їх кількість на 20%. У Польщі зростання протягом останніх трьох років становить 40% [9].

Однією з причин, яка мотивує молодь їхати на навчання за кордон, не завжди є якість освіти. Українські студенти швидше керуються бажанням отримати диплом європейського зразка з метою залишитися у країні перебування. Це підтверджує той факт, що серед значної кількості студентів, які навчаються у Польщі, багато з них обирають приватні заклади, які не мають високих рейтингів. Українські випускники європейських вишів прагнуть працевлаштуватися за кордоном, і не обов'язково відповідно до набутої кваліфікації, головне, щоб оплата праці була вищою, ніж в Україні. Іншим вагомим чинником їхати навчатися за кордон є бажання возз'єднатися з родиною, яка уже кілька років перебуває там на заробітках [5].

Якість освіти в Україні, яка часто піддається критиці як з боку експертів, так і пересічними членами суспільства, також є тим чинником, який змушує молодь мігрувати. Багато випускників вирушають за кордон саме у пошуках якісної вищої освіти. Головними проблемами українських вищих навчальних закладів є не стільки корупція, скільки нівелювання

цінності освіти. Плагіат, списування, низький рівень підготовки педагогічних кадрів стали звичним явищем у системі вищої освіти України. Звісно, якість освіти різниться залежно від конкретного навчального закладу, але загальна картина відображає ряд негативних тенденцій. Університет повинен формувати особистість в інтелектуальному і духовному вимірі, прищеплювати високу мораль і прагнення до самовдосконалення, патріотизм і відчуття відповідальності. На жаль, реальна картина є часто протилежною. Це є наслідком загальної духовної кризи українського соціуму і сигналом для комплексної реформи вищої освіти в Україні, зміни підходу до освіти, переосмислення її ролі й значення для суспільства та держави.

Ситуація, яка склалася, є парадоксальною, оскільки найініціативніший прошарок населення, який є необхідним для кардинальних перетворень у країні, емігрує у пошуках кращих можливостей за кордоном. Конкурентоздатність України на світовому ринку освіти поки не є високою. Якби випускники поверталися додому після закінчення навчання, то можна було б з впевненістю стверджувати, що навчання за кордоном сприяє підвищенню професійності через вивчення іноземних мов та набуття нових навичок, проте не так багато молодих людей повертається додому. Саме мотивація до повернення молоді з-за кордону в Україну має стати пріоритетним завданням для керівництва нашої держави. Приклад Японії, Китаю, Сінгапуру показує, що молоді люди виїжджають і повертаються, і це позитивно позначається на розвитку країни.

Іншою вагомою проблемою є непристосованість української освіти до ринку праці. Для прикладу, канадська система освіти характеризується великою кількістю програм, орієнтованих на отримання практичних професійних навичок. Це програми від одного до трьох років, які дають конкретну спеціальність і документ про освіту. Відмінна риса цих програм у тому, що вони фактично орієнтовані на попит ринку праці і дають практичні навички й досвід завдяки стажуванню, яке включається у програму навчання. Перевантаження навчальних планів зайвими дисциплінами, які не дають можливості студентам зосередитися на вивченні необхідних предметів, також часто штовхає студентів у закордонні навчальні заклади, оскільки там кількість дисциплін є меншою.

Вже сьогодні в Україні більшість компаній не в змозі закрити власні вакансії в запланований ними термін. При цьому якщо раніше потрібно було довго підбирати персонал зі специфічними та унікальними навиками, то зараз не вистачає робітників зі звичайним набором кваліфікацій. В Україні також найвищий рівень плинності кадрів в Європі - за рік кожен п'ятий робітник звільняється, і через це підприємства вимушені знову шукати нових людей. Тому українські компанії вже зараз називають дефіцит кадрів критичним. Погіршує ситуацію активне переманювання та залучення

робітників з України іншими державами. За даними Державного комітету статистики, 71% українських трудових мігрантів головною причиною міграції назвали низьку зарплату в Україні.

За словами голови Ради Федерації роботодавців України Дмитра Олійника, в Україні кадровий голод вже загрожує національній безпеці. Ситуація ще більше почала ускладнюватися після введення безвізового режиму з ЕС. Сусідні країни намагаються сповна використати компетенції українських робітників. Україна інвестує в їх навчання, але люди величезним потоком переїжджають за кордон для працевлаштування [6].

За інформацією Державної служби зайнятості, 51 % української молоді працює не за фахом [4]. Причиною такої статистики є часто необдуманий вибір майбутньої спеціальності та непристосованість вищої освіти до ринку праці. 65% українців, які працюють за спеціальністю, хочуть змінити професію. При цьому 32% українців узагалі не працювали за спеціальністю, а 15% – мали такий досвід, однак змінили роботу. Тобто майже половина жителів України не знайшла собі місця в професії, яку опанувала в університеті. Якщо в Україні майже половина населення працює не за спеціальністю, то в Німеччині – лише 10%. При цьому 21% опитаних не працюють за спеціальністю, бо вона їм не подобається, 43% – через низьку заробітну плату [10].

Стів Джобс стверджував: «Є тільки один спосіб виконати велику роботу – полюбити її. Якщо ви до цього не дійшли, почекайте. Не беріться за справу. Нехай спочатку серце підкаже її вам». На прикладі цієї геніальної людини можна зрозуміти наскільки важливим є правильний вибір свого фаху, адже інноваційність і креативність, які так цінуються у сучасному світі, проявляються тільки у тій сфері, яка є цікавою для людини і, як результат, може стати джерелом матеріального забезпечення.

У багатьох західних державах вибір університету і майбутньої спеціальності є дуже важливим. Для прикладу, у Німеччині в університети вступають у 18-19 років. Останній рік навчання в гімназіях присвячений безпосередньо підготовці до вступу. За схожим принципом діє система освіти у Великобританії. З 16 до 18 років учні навчаються за програмою Advanced Level, що складається з 4-5 профільних предметів, яких вимагає обраний ними університет. В Україні підхід до вищої освіти є дещо іншим, часто необдуманим. У багатьох випадках вибір роблять батьки, а не майбутні студенти, що згодом стає перешкодою для останніх у процесі навчання. Освіта покликана розвивати особистість і розкривати її потенціал. У разі, якщо обрана спеціальність не відповідає природним нахилам і зацікавленням студента, навчання стає просто втратою часу і так званим “brain waste”.

Іншим вагомим аргументом, який значно знецінює освіту, є невідповідність навчальних програм вимогам часу. Після закінчення

університету випускники часто не володіють потрібними знаннями і навичками, які є необхідними для прийому на роботу. І, зрештою, складається ситуація, коли вирішальну роль при працевлаштуванні відіграє попередній досвід роботи, певні особисті якості, а не диплом.

Освіта – це не просто інформація чи певна кількість умінь та навичок, це, в першу чергу, ставлення людини до себе і до світу, спосіб комунікації та вміння вирішувати складні завдання. Це процес трансформації і усвідомлення того, що є речі, заради яких варто жити, є щось більше від власного «я». Освіта повинна сприяти формуванню ціннісних та духовних орієнтирів, які би допомагали молодій людині усвідомити власну гідність та права і навчитися шанувати права та гідність інших. Ці якості є надзвичайно важливими у сучасному спонтанному і глобалізованому світі.

Усьому світу відомо, що Японія здійснила прорив з епохи Мейдзі в еру комп'ютерної революції завдяки двом ключовим факторам — освіті та науково-технічному прогресу. Населення Японії становить 2,6% населення Землі, у цій країні майже повністю відсутні природні ресурси, і при цьому вона досягла такого рівня розвитку, що на частку її економіки припадає 10% світової економічної потужності. Японія вміло пристосувала всю систему освіти до потреб виробництва в умовах науково-технічної революції. Досвід інших держав є показовим і очевидним. Це на словах розуміє і політична еліта України. На думку Президента України П. Порошенка, освіта – це ключ до майбутнього України [7]. Саме в середовищі освіти має формуватися нове покоління, покликане здійснити глибинні трансформації у державі. Освіта має прокласти цей шлях від консумеризму до серйозного переосмислення цінностей.

У пошуку орієнтирів ми часто звертаємося до досвіду західних країн. Західна цивілізація асоціюється з високою культурою праці, раціональністю, толерантністю, чіткою політичною та соціокультурною організацією. Проте, на думку Ярослава Грицака, на сьогоднішній день Європа відійшла від своєї християнської ціннісної планформи, страждає від консумеризму і, перебуваючи у стані кризи, також «не має іншого виходу, як повернутися до серйозних розмов про цінності». Тобто, залучення певних моделей західної системи освіти не дасть позитивних результатів без її ціннісного переосмислення і створення необхідних умов для розвитку на державному і регіональному рівні.

Український народ за століття своєї боротьби за самозбереження створив глибоку духовну спадщину, яка обов'язково повинна бути переосмисленою і відродженою. Проте ці процеси неможливі без належної фінансової підтримки як з боку держави, так і з боку місцевих громад. До прикладу, митрополит Андрей Шептицький був не тільки духовним лідером, але і активним меценатом та інвестором в економіку західноукраїнських

земель у першій половині ХХ століття. Він дотримувався позиції, що неможливо розвивати культуру, не розвиваючи господарство. Він активно розвивав господарську освіту, зокрема заснував кооперативні ліцеї та 6 спеціалізованих гімназій для дітей-сиріт та для талановитих дітей, створив окремий соціальний фонд для стипендій для здібної молоді, організував близько ста експериментальних сільських шкіл у садівництві та городництві на Галичині, Прикарпатті й Волині. А. Шептицький у центрі економіки ставив людину, не бажання максимального фінансового прибутку, а особливий дар творчості, що генетично закладений у кожній особистості. Для митрополита показником реального прибутку був всебічний розвиток людини і суспільства, реалізація здібностей та мистецтво громадської співпраці [2]. Такий підхід до розуміння освіти може стати ключем до трансформації всієї системи суспільних відносин у країні.

Підсумовуючи сказане вище, можна зробити висновок, що на сьогоднішній день в Україні склалася ситуація, коли через системну суспільну кризу відбувається масовий відтік молодих людей за кордон, і освіта відіграє дуже важливу роль у цих процесах. Частка ініціативної та творчої молоді вирушає за кордон у пошуках кращих можливостей для самореалізації. Інші вирушають на заробітки вже після закінчення університету на низькокваліфіковану роботу через вищу оплату праці, ніж в Україні. Багато випускників шкіл навіть не продовжують навчання, а долучаються до трудової міграції за прикладом батьків. Освіта повинна стати одним із механізмів системного переформатування і духовного відродження українського суспільства.

Список використаних джерел

1. Statistics on authorisations for non-EU citizens to reside and work in the EU // Eurostat. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Statistics_on_authorisations_for_non-EU_citizens_to_reside_and_work_in_the_EU#Single_procedure_for_non-EU_citizens_to_reside_and_work_in_the_EU (дата звернення: 08.11.2018)
2. Ворон Б. 10 правил бізнесу від Андрея Шептицького // День: електрон. версія газ. 28.08.2015. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/cuspilstvo/10-pravyl-biznesu-vid-andreya-sheptyckogo?fbclid=IwAR0E8w07-bc2H1gKMPVdz649XEQmdwVwGQ8kdyWIRHzrIAivs64hitUv0-A> (дата звернення: 10.11.2018)
3. Грицак Я. Європа – це криза // Часопис «Ї». 24.09.2018. URL: http://www.ji-magazine.lviv.ua/2018/Hrytsak_europa-ce-kryza.htm (дата звернення: 15.11.2018)

4. Демографічна та соціальна статистика // Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 15.11.2018)
5. Капіца Б. Декілька міфів про навчання за кордоном // День: електрон. версія газ. 20.11.2017. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/blog-lshzh/dekilka-mifiv-pro-navchannya-za-kordonom> (дата звернення: 09.11.2018)
6. Міграція з України зростає і наближається до критичної // Радіо НВ. 07.04.2018. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/mihratsija-z-ukrajini-zrostaje-i-nablizhajetsja-do-kritichnoji-2462687.html> (дата звернення: 15.11.2018)
7. Порошенко назвав реформу освіти "ключем до майбутнього" України // Дзеркало тижня: електрон. версія газ. 05.09.2017. URL: https://dt.ua/UKRAINE/poroshenko-nazvav-reformu-osviti-klyuchem-do-maybutnogo-ukrayini-253197_.html (дата звернення: 10.11.2018)
8. Рюль В. Специфіка закарпатської транскордонної трудової міграції та соціальних процесів, пов'язаних з нею // Наук. вісн. Ужгородського університету. Серія: Педагогіка, соціальна робота, 2012. Вип. 24. С. 144-148.
9. Стадний Є. Українські студенти за кордоном: факти та стереотипи // Аналітичний центр CEDOS. URL: <https://cedos.org.ua/uk/articles/ukrainski-studenty-za-kordonom-fakty-ta-stereotypy> (дата звернення: 08.11.2018)
10. Судакова Н., Мегединюк М. Чому диплом не допомагає знайти роботу? // STUDWAY. 20.05.2016. URL: <https://studway.com.ua/diplom-ne-dopomagaie/> (дата звернення: 11.11.2018)

REFERENCES

1. Statistics on authorisations for non-EU citizens to reside and work in the EU // Eurostat. Retrieved from: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Statistics_on_authorisations_for_non-EU_citizens_to_reside_and_work_in_the_EU#Single_procedure_for_non-EU_citizens_to_reside_and_work_in_the_EU (accessed: 08.11.2018)
2. Voron B. 10 pravyl biznesu vid Andrey Sheptytskoho [10 business rules from Andrey Sheptytsky] // Den 28.08.2015. Retrieved from: <https://day.kyiv.ua/uk/article/cuspilstvo/10-pravyl-biznesu-vid-andreya-sheptyckogo?fbclid=IwAR0E8w07-bc2H1gKMPVdz649XEQmdwVwGQ8kdyWIRHrIAivs64hitUv0-A> (accessed: 10.11.2018)
3. Grytsak Y. Yevropa – tse kryza [Europe is a crisis] // Magazine «Yi». 24.09.2018. Retrieved from: http://www.ji-magazine.lviv.ua/2018/Hrytsak_europa-ce-kryza.htm (accessed: 15.11.2018)

4. Demografichna ta sotsialna statystyka [*Demographic and social statistics*] // State Statistics Service of Ukraine. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed: 15.11.2018)
5. Kapitsa B. Dekilka mifiv pro navchannya za kordonom [*Several myths about studying abroad*] // Den. 20.11.2017. Retrieved from: <https://day.kyiv.ua/uk/article/blog-lshzh/dekilka-mifiv-pro-navchannya-za-kordonom>(accessed: 09.11.2018)
6. Migratsiya z Ukrayiny zrostaye i nablyzhayetsya do krytychnoyi [*Migration from Ukraine becomes critical*] // NB Radio. 07.04.2018. Retrieved from: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/mihratsija-z-ukrajini-zrostaje-i-nablyzhajetsja-do-kritichnoji-2462687.html> (accessed: 15.11.2018)
7. Poroshenko nazvav reform osvity “klyuchem do majbutnyogo Ukrayiny” [*Poroshenko called the education reform “a key to the future of Ukraine”*] // ZN. 05.09.2017. Retrieved from: https://dt.ua/UKRAINE/poroshenko-nazvav-reformu-osviti-klyuchem-do-majbutnogo-ukrajini-253197_.html (accessed: 10.11.2018)
8. Ryul V. Spetsyfika zakarpatskoyi transkordonnoyi trudovoyi migratsiyi ta sotsialnyh protsesiv povyazanyh z neyu [*Transcarpathian transborder labor migration and social processes associated with it*] // Scientific herald of Uzhhorod National University. Series: Pedagogy, social work. Issue 24, 2012. - P. 144-148.
9. Stadnyy Y. Ukrayinski student za kordonom: fakty ta stereotypy [*Ukrainian Students Abroad: Facts and Stereotypes*] // CEDOS Analytical Center. Retrieved from: <https://cedos.org.ua/uk/articles/ukrainski-studenty-za-kordonom-fakty-ta-stereotypy> (accessed: 08.11.2018)
10. Sudakova N. Megedynyuk M. Chomu dyplom ne dopomagaye znaytu robotu? [*Why does a diploma not help to find a job?*] // STUDWAY. 20.05.2016. Retrieved from: <https://studway.com.ua/diplom-ne-dopomagaie/> (accessed: 11.11.2018)

УДК 159.922.7-053.6+159.942.6:316.472

DOI: 10.24144/2218-5348.2018.2(18).48-59

Деркач Л.М.,
доктор психологічних наук,
завідувач кафедри педагогічної психології факультету психології

Горач Л.В.,
студентка магістратури (2 року навчання) факультету психології
Дніпровський гуманітарний університет
(м. Дніпро, Україна)

ПРОБЛЕМА БУЛІНГУ ТА СОРОМ'ЯЗЛИВОСТІ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ: КРОС-КУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ

Статтю присвячено теоретичному аналізу взаємозв'язку шкільного булінгу та сором'язливості в сучасному українському освітньому просторі з урахуванням міждисциплінарного крос-культурного досвіду фахівців у різних країнах світу. Проаналізовано інноваційні підходи до розуміння проявів шкільного терору за нових реалій у XXI столітті, визначено етапи вивчення проблематики булінгу, узагальнено статистичні дані щодо поширення сучасних проявів насильства (кібербулінг, мобінг) у провідних країнах світу, зокрема Великій Британії та Канаді. Обґрунтовано необхідність подальших досліджень булінгу з вирішенням комплексу завдань, направлених на ґрунтовне вивчення специфіки міжособистісного спілкування підлітків та рольової структури булінгу, його гендерної специфіки, а також тісної взаємодії батьків, вчителів, науковців в окресленні шляхів подолання цього явища.

Ключові слова: булінг, кібербулінг, мобінг, міжособистісне спілкування підлітків.

The given article is devoted to the theoretical analyses of the psychological and sociological nature of the phenomenon of bullying at school nowadays based on the cross-cultural comparison of achievements and failures all over the world. The paper reveals pathways and experience of advanced countries, such as Great Britain and Canada aimed at implementing the best functioning models of foreign educational institutions in Ukrainian educational system. This article describes how international and cross-cultural contributions of global psychologists and sociologists could be purposefully integrated in Ukrainian educational space. Key concepts and the principle tenets of the theory of bullying and shyness as the lack

of communicative skills were identified and defined, leading to overview of the knowledge about global bullying at schools; skills, values and competencies which should be shaped in teenagers as well as understanding of generational differences in political socialization, their adaptability to political changes and outcomes. Further development of the theory was proposed with the focus of investigation on the first communicative experiences of a buller and his/her sacrifice. The integration of school, parents and its context with teenagers' needs through psychological, moral, ethical, social, organizational and educational areas in order to bridge theory-practice gaps a for a better world are outlined. The study also focuses on the author's own approach to the theoretical and conceptual basis of the school violence by examining negative emotions in the process of communication as mediators between family violence, family communication styles and bulling at contemporary educational space.

Key words: *bullying, cyberbullying, mobbing, interpersonal communication of teenagers.*

Постановка проблеми. Актуальність проблеми обумовлена необхідністю зіставлення крос-культурних особливостей дослідження прояву феномену булінгу (насильства, жорстокості в школі), його причин, корекції та протидії на сучасному етапі розвитку українського суспільства. В цьому контексті висвітлюваної проблеми ґрунтовними є дослідження багатofакторних аспектів цієї складної проблеми в різних культурах. Але саме специфіка прояву булінгу в українському освітньому просторі в останні три роки, зокрема зв'язок його проявів із сором'язливістю жертви, яка вперше отримала досвід шкільного насильства, є малодослідженим. Аналіз наукових джерел присвячених дослідженню психології боулінгу, свідчить про стрімкий ріст кількості публікацій у 2009-2018 роках [7], зацікавленість фахівців у з'ясуванні крос-культурних відмінностей, притаманних різним культурам стосовно умов, факторів, що провокують шкільний терор. Тому взаємозбагачення психологічно-соціального та національного досвіду, теоретико-методологічних засад вивчення та подолання негативних наслідків вищезначеної проблематики в різних культурах дозволить виробити ефективні стратегії адаптивного реагування в Україні, спрямованих на реалізацію психологічно-соціальних потреб учнівської молоді, професійно-особистісного становлення старшокласників.

У зв'язку з цим особливої значущості набувають питання схожості та відмінностей вивчення боулінгу фахівцями в закладах освіти як психологічно-соціальної проблеми різних країн світу. [1;2;3;5;7;9;11]. Різноманітність підходів до визначення, класифікації форм та видів прояву булінгу як форми шкільного насильства, цькування, його вікові аспекти,

типи, форми та причини виникнення, профілактика, подолання булінгу у підліткових шкільних колективах має фундаментальне теоретичне та практичне значення в епоху євроінтеграції та глобальних економічних криз.

Отримані результати крос-культурних досліджень стимулюють українських фахівців до комплексного, міждисциплінарного, ретельного вивчення майбутніх корисних для країни аспектів досліджуваної проблематики у вимірах психологічної, соціальної та педагогічної науки. Знання про гармонійне формування образу свого «Я» на певному віковому етапі, про формування психологічних механізмів соціально важливих якостей особистості підлітків, таких як: мобільність, соціальна та комунікативна успішність, водночас видається вкрай важливим, оскільки сором'язливому підлітку, перш за все, бракує навичок комунікативного спілкування, йому властиві висока ситуативна та особистісна тривожність, низька самооцінка, невпевненість, негативні емоції, низький рівень суб'єктивного контролю. Психологічно-соціальна сутність проблеми булінгу та психологічна характеристика сором'язливості у підлітковому віці – це, перш за все, проблема міжособистісного спілкування, яка трансформується в одну з головних психологічних проблем особистості в майбутньому. Психологами доведено, що сором'язливі підлітки – це молодь із складними негативними симптомокомплексами, які приводять до конфліктів, труднощів при першому знайомстві, а також сприйнятті інших людей. Таким чином, труднощі при знайомстві, негативні емоції, що виникають під час комунікації, труднощі у висловлюванні своєї точки зору, зайва стриманість обумовлені таким феноменом, як сором'язливість. Особливо негативним чином сором'язливість впливає на особистість під час дорослішання, коли формуються самостійність, автентичність, відповідальність, впевненість у своїх словах і діях.

Значущість проблем, їх актуальність визначається тим, що породжені сором'язливістю труднощі спілкування мають негативні наслідки для формування психіки молодого покоління. Психіка підлітка набуває своєї виразності завдяки мовленню і реалізується як **засіб поєднання та взаємодії з оточуючим світом**, партнерами по комунікації.

Аналіз досліджень з цієї проблеми. У зарубіжній [7 ; 8 ; 9 ; 10 ; 11 ;] та вітчизняній психолого-педагогічній та соціальній літературі [1;2;3;4;5;6] знаходимо чимало праць, які свідчать про те, що сьогодні гостро постає проблема насильства у шкільному просторі. Як стверджує Корміло[2, с.2] «булінг – явище інтернаціональне і досліджується вченими багатьох країн: США, Великої Британії (Канади, Норвегії, Фінляндії та інших)».

За підсумками огляду зарубіжних досліджень нами відзначено, що боулінг (від англ. - насильство, цькування, терор) до цього часу не має чіткого визначення. Етимологічно слово походить від англійського кореня

bully – хуліган, забіяка, грубіян, насильник; відповідно bullying – цькування, залякування, третирування. Як термін, що означає явище насильства між дітьми в школі, був використаний у 70-х роках ХХ століття у Скандинавії [6]. Важливо додати, що безліч визначень поняття «булінг», наведених у різних культурах, має один важливий аспект. Булінг – це довготривале виключення жертви булінгу з групи, класу, колективу.

Одним з перших дослідників психології булінгу став Ден Ольвеус – норвезький учений, який зробив першу спробу крос-культурного дослідження явища. Згідно з висновками автора, булінг включає три основні складові: 1) агресивну поведінку одного з партнерів спілкування з негативними діями і наслідками; 2) агресивну поведінку, що притаманна певній культурі, з типовими стереотипами поведінки, що постійно повторюється; 3) нерівність влади або сили [9]. Отже, в нашому дослідженні ми будемо дотримуватися визначення булінгу як регулярного, цілеспрямованого заподіяння фізичної й душевної шкоди людині, дитині [5].

Варто зауважити, що термін *булінг* тісно пов'язаний з іншими поняттями, зокрема: а) насильство; б) агресія; в) третирування; г) цькування; д) мобінг. Слід відрізнити останній термін від булінгу. Мобінг означає психологічний терор, глум, що здійснює група стосовно особистості. В ґрунтовних дослідженнях як психологічного [5;9;10;11], так і соціального напрямку [1;3;6] розкрито сутнісні ознаки булінгової поведінки, її основні причини, види, форми, а також проаналізовано основні механізми його розвитку, описано рольову структуру явища, висвітлено наслідки, наведені програми корекції та профілактики. Однак, незважаючи на це, відповідей на такі питання: якою є взаємозалежність між процесом міжособистісного спілкування сором'язливих підлітків та шкільним булінгом, ми не знаходимо. Крім того, бракує достатньо переконливої інтерпретації психологічної та соціальної суті процесу булінгу в різних вікових категоріях шкільної молоді, їх гендерна специфіка прояву в українських навчальних закладах... Проблема майже не вивчена в нашій країні з урахуванням нових реалій [6, с.169].

В Україні розбудова системи освіти відбувається у складних соціокультурних умовах та в ситуації загострення негативних явищ в учнівському середовищі. Зокрема майже в кожному учнівському середовищі існує проблема булінгу [4]. Таким чином, розуміння психолого-соціальних умов, причин та наслідків агресивної та свідомої поведінки однієї дитини стосовно іншої, жорстокі форми насилля і цькування підлітків є одним із домінуючих факторів, що визначає науково обґрунтовані стратегії попередження та зупинення шкільного терору.

При цьому, відповідно до системної методології аналізу систем, ключовим питанням є визначення елементів системи, які реалізують феномен

булінгу в шкільному середовищі з урахуванням крос-культурних особливостей.

Як свідчить наш пілотний етап вивчення проблеми, одним із малодосліджених елементів поведінки жертв боулінгу в останні три роки є міжособистісне спілкування, як вербальне, так і невербальне. [1;2;3;4;5;7;8;9;10;11]. Найтяжчі випадки булінгу зафіксовані серед дівчат (49%) невпевнених у собі, сором'язливих, яким бракує навичок упевненої поведінки, позитивного самоприйняття, у яких низький рівень емоційної комфортності, самоконтролю та самооцінки [2;10;11].

У зв'язку з цим метою статті є теоретичне вивчення взаємозв'язку психологічної природи булінгу та інтерперсонального стилю спілкування (зокрема ролі сором'язливості) українських підлітків у віці 12-16 років під час виникнення ситуації шкільного насильства.

Виклад основного матеріалу. Булінг стає вельми складною проблемою у більшості країн світу [10;11] за умови, коли настає криза сенсу життя у підлітків, оскільки доводиться відмовлятися від звичних та зручних уявлень про цінність власного «Я» в результаті регулярного та цілеспрямованого цькування, заподіяння душевної та фізичної шкоди особистості. При цьому мовленнєва поведінка жертви булінгу під час агресивного спілкування з булером (насильником) створює мовленнєвий імідж особистості. Саме **мовленнєвий стиль спілкування при першому прояві агресивної поведінки** між школярами вибудовує майбутні взаємовідносини між ними і реалізується через мовленнєво-мисленеву діяльність, одиницею якої виступає значення слова (Л.С.Виготський). Загальновідомо, що психіка кожної людини відбиває її проблемні зони, наприклад сором'язливість, неадекватно низьку самооцінку, або відчуття провини, низький вербальний самоконтроль, високу/низьку ситуативну та особистісну тривожність як засіб взаємодії (або ні) з безпосереднім оточенням. Наведені особистісні якості формують інтегративне особистісне новоутворення, яке, з нашої точки зору, включає чотири блоки: 1) когнітивний; 2) емоційно-вольовий(афективний); 3) поведінковий); 4) регуляційно-корегуючий (самоконтроль).

З цієї позиції мовлення є виразником індивідуальної психіки, також засобом поєднання (або ні) із соціумом. Відтак, якщо у міжособистісному спілкуванні підлітків виникає агресія, то вона, перш за все – вербальна агресія у конкретному соціально-культурному просторі. Ситуація динамічної агресії виникає за наявності різниці у життєвому досвіді між жертвою та булером, сприймання та конструювання реальності, а головне, спілкування та відносин(міжособистісні, соціальні, суспільні) тобто, наявного мовленнєвого іміджу жертви. Доцільно додати, що для дослідження мовленнєвого іміджу особистості необхідно врахувати три компоненти: **психологічний** (вікові

норми, культура мовлення), **соціальний** (особлива лексика: сленг, вислови, норми поведінки у спілкуванні); **символічний** (загальний культурний рівень, що реалізується у мовному стилі). які взаємовпливають один на одного.

Окреслене вище бачення проблеми є викладом психологічного розуміння взаємодії булера (насилника) та його жертви у процесі вербального насильства. Але у контексті досліджуваної проблеми нас цікавлять причини порушень у психологічних та соціальних відносинах, наслідком яких у шкільному середовищі є ситуація агресії, ворожості, страху, конфліктності, сором'язливості та відчуття провини.

На наш погляд, за умови булінгу в наш час від гуманізації міжособистісних стосунків учнівської молоді до їх гармонізації лежить великий шлях досягнення стабільності та благополуччя. Але від психологічного самопочуття учнівської молоді залежатиме, яке покоління українців буде жити і працювати у ХХІ столітті.

Міжнародна організація ЮНІСЕФ у 2017 році констатувала, що булінг – важлива проблема для дітей України. За дослідженнями ЮНІСЕФ, з фактами шкільного булінгу в Україні стикалися 67% дітей у віці від 11-17 років. Уповноважений Президента України з прав дитини Микола Кулеба також наводить статистичні дані, які свідчать про те, що 8 із 10 українських дітей стикаються з булінгом у школі, 48% мовчать про це, а 22% вважають – нормою.

Як ми раніше зазначили, аналіз психологічних проблем, що породжують булінг, має давню історію (середина 70-х років ХХ сторіччя). Вперше булінг як масове, вікове явище прояву шкільного знущання і дитячої жорстокості було проаналізовано у Швеції [7], потім у європейських країнах, зокрема Англії, Норвегії, Литві, Іспанії, Ірландії, Португалії, Нідерландах, а також Канаді, США, Австралії, Японії. Однією із перших наукових публікацій, присвячених булінгу в школі, була монографія Olweus [9], в якій автор вирішує головне питання проблеми: що ми знаємо про булінг і що ми здатні зробити у зв'язку з цим. Специфікою досліджень початкового етапу (до 2009 року у всьому світі) у вивченні шкільного булінгу, на наш погляд, були такі аспекти:

- а) довготривалі негативні наслідки шкільного булінгу для здоров'я дітей;
- б) термінологічне визначення поняття «булінг»;
- в) опис типових проявів поведінки жертви, булера, споглядача;
- г) найбільш ефективні алгоритми поведінки експерта-посередника у розв'язанні проблеми;

д) найбільш ефективні програми попередження та подолання шкільного булінгу з використанням сучасних підходів до його визначення та класифікації в шкільних підліткових колективах;

е) значущість та вплив соціальних навичок під час навчання;

ж) використання відеоматеріалів, а також документальних фільмів з метою формування загальноприйнятих соціальних цінностей, тобто норми поведінки.

Аналітичний огляд закордонних праць, де вперше були ініційовані психологічні дослідження булінгу, котрі безпосередньо присвячені проблемі або стосуються її окремих аспектів, дає нам підстави виділити п'ять етапів в розумінні психологічного та соціального феномену шкільного терору.

I етап – 1972-1988 роки. Вивчення механізмів групової агресії - мобінгу. Шкільна агресія: форми, види, причини. Перша програма профілактики булінгу у шкільному середовищі.

II етап - 1989 – середина 1990-х років. Сплеск міжнародних наукових публікацій та доповідей, широкомасштабні проекти в Канаді та Англії з метою класифікації нефізичних форм насильства: плітки, причіпки, кепкування, дезінформація, доносительство та інше.

III етап – середина 1990-х – 2004 роки. Головний фокус уваги фахівців зосереджено на аналізі ролей у булінгу, його динаміці розвитку та негативних наслідках у соціумі.

IV етап – 2004 -2009 роки. З'ясовано вплив сучасних гаджетів на поведінку шкільної молоді, онлайн булінг (кібербулінг), фотографії, відеозйомка зі сценами булінгу та їх розміщення у соціальних мережах і, як наслідок, суїцидальні мотиви поведінки підлітків; психологічний та соціологічний аспект проблеми за новими реаліями.

V етап – 2010- 2018 роки. Загострення проблеми шкільного насильства у різних освітянських учбових закладах світу, вироблення сучасних підходів до визначення, класифікації причин, видів та форм його проявів у підліткових шкільних колективах.

Аналіз наукових робіт, порівняльний аналіз статистичних даних отриманих за останні 12 років в усьому світі, дозволяє нам навести дані, що суттєво відображають актуальні, пов'язані з булінгом соціально-педагогічні проблеми як формою шкільного насильства. Так, європейські емпіричні дані, зокрема отримані на вибірці досліджуваних підлітків у Швеції, доводять, що 9% хлопчиків та 5% дівчат отримали досвід шкільного цькування; для порівняння - у Литві 5% хлопчиків та 36% дівчат.

Систематичному насильству, цькуванню піддаються навіть діти у дошкільних навчальних закладах Японії.

Характерною особливістю емпіричних досліджень цього періоду є наукова зацікавленість психологів мотиваційною та емоційною складовою

феномену булінгу залежно від вікових особливостей, потреб та потягів жертв булінгу, булерів (насильників) та їх спостерігачів.

Аналіз досліджень з теми. На початку та упродовж XX-XXI століть психологи вивчають: а) агресивну поведінку та агресивність як якість особистості [1;2;3;4;9;10;11]; б) психологію і психотерапію насильства, поведінку дитини в кризових ситуаціях [6;8;10;11]; в) форми і методи подолання (мінімізації) соціально-педагогічної та психологічної проблеми булінгу в освітньому середовищі [6]. Варто зазначити, що головний акцент у вивченні шкільного булінгу припадає на дослідження причин булінгу у різних культурних та освітянських середовищах та їх профілактику. Таким чином простежуються основні етапи еволюції поглядів на булінг на різних етапах соціально-економічного розвитку сучасного суспільства, організації сім'ї та чинники стійкості сім'ї як групи, де панує або відсутнє психологічне насилля. Але наприкінці XX століття розвиток глобального суспільства, євроінтеграційні процеси як в Україні, так і в інших країнах світу, визначили зміну системи ціннісних орієнтацій та психологічно-соціальних норм шлюбу та сім'ї, зокрема від розширеної сім'ї та високої народжуваності до неповної сім'ї та низької народжуваності [8].

Особливий сплеск активності у вивченні проблематики булінгу, з нашої точки зору, як у нашій країні, так і за кордоном припадає на період 2010-2018 років у зв'язку з появою сучасних гаджетів, з'являється кібербулінг, тобто агресія в інтернеті [10;11]. У зарубіжній психології цього періоду булінг виокремлюється, зокрема від мобінгу. Основні аспекти складного феномену булінгу торкаються таких напрямів:

а) конструювання інтегральної моделі булінгу [Carrera; Dixon; Duncan] у шкільному середовищі;

б) булінг та моделі поведінки батьків у сім'ї, типи сімей [Georgiou Stavrinides; Honig; Lodge];

в) шкільний булінг та економічна нестабільність, соціальна напруга в соціумі [2;6;7];

г) булінг та медіація (посередництво) незалежних експертів у ситуації шкільного насильства [11];

д) кібербулінг та його негативний вплив на інтелектуальну і емоційно-вольову сферу підлітків [1;2;3;4;11];

е) програми попередження та профілактики булінгу [Lodge; Meyer];

ж) булінг та шкільний персонал, п'ять найбільш поширених підходів до попередження та профілактики [Rigby; Smith; Skinner];

з) гендерні особливості булінгу у підлітковому колективі [2;4;10;11].

Таким чином, у різних країнах світу занепокоєність психологів, соціологів, вчителів, батьків (з 2010 року по цей час) з приводу стрімкого росту шкільного насильства стали предметом дослідження багатьох

теоретичних психолого-соціальних напрямів. Показовими в цьому плані є дослідження британських [11] та канадських [2] фахівців.

Звернемося до більш детального огляду досягнень і напрацювань англійських фахівців щодо феномену булінгу. Варто додати, що британські вчені ще у 2012 році започаткували **щорічний огляд найбільш ефективних інноваційних технологій, що протидіють боулінгу** [11]. Специфічною особливістю є аналіз психологічних портретів **спостерігачів** шкільного цькування та насилля. Вибірка досліджуваних – 9150 осіб, термін проведення онлайн опитування – з листопада 2017 по лютий 2018 року. Шокуюча статистика, яка була отримана у 2017 році у процесі опитування, свідчить, що в Англії 1 людина з 2-х отримувала досвід булінгу протягом життя [11, с.7]. За наслідками опитування у 2018 році, 22% підлітків стали жертвами булінгу, 22% – свідками, 2% – булерами. За останній рік у Великій Британії шкільне насильство серед підлітків відбувалося у: 34% - щотижня, 51% – раз на місяць, у 19% раз на рік [11, с.12]. При цьому найбільш поширеними формами булінгу були: фізичний – 54%, вербальний – 24%, кібербулінг – 49% [11, с.13]. Що стало причинами шкільного терору, молодші підлітки відзначили: зовнішність – 57%, ставлення до його хоббі, інтересів – 40%, несприйняття одяжі, в яку був вдягнутий – 24%, ставлення до успішних результатів у навчанні – 18%, ставлення до поганих результатів у навчанні – 14% [11, с.14]. Протягом року насильниками (булерами) були: однокласники – 59%, незнайомий школяр з цієї школи – 33%, колишній друг або подруга – 33%, найближчий друг – 29%, ворог – 29%, невідомі особи – 15% [11, с.15]. Наслідки булінгу в англійських підлітків проявилися у формі: депресивного стану – 50%, стану тривожності – 45%, суїцидальних намірів – 43%, протиправної поведінки – 12%, намірі суїциду – 11% (с. 17), негативному впливі на ментальне здоров'я, зокрема: надзвичайно суттєво – 16%, суттєво – 12% [11, с.18]. Варто зазначити, що 54% жертв повідомили своїх батьків про насильницькі дії булерів по стосовно них, 32% розповіли про частину подій, що сталися, 14% – нічого не розповіли батькам [11, с.21]. Цікавий факт, що 88% підлітків були спостерігачами: вербального булінгу – 88%, кібербулінгу – 30%, фізичного – 37% [11, с. 28]. Як констатує лорд Румі Верджі (2018), булінг руйнує життя підлітків не тільки в Англії, але і в інших державах. Досвід інших країн у подоланні булінгу свідчить про наявність певних успіхів у реалізації тих чи інших антибулінгових програм [2, с.183]. Шокуюча статистика доводить, що набагато більше зусиль потрібно докладати для вирішення проблеми .

Тривалий досвід Канади щодо антибулінгової роботи в середній школі [2;3] є злагодженим механізмом, який передбачає співпрацю школи з учнями, та їхніми батьками, громадськими організаціями та членами громади. Проблема булінгу досі залишається актуальною та гострою. Було з'ясовано,

що 61% – 80% школярів позитивно ставляться до агресорів-насилників, вони є лідерами і користуються популярністю. Важливим аспектом попередження та профілактики булінгу є вивчення гендерно-специфічних особливостей булінгової поведінки. Особливістю канадських інновацій у цьому контексті є відмова від нульової толерантності (1990-і роки) до конструктивного превентивного принципу для подолання булінгу.

Автори цієї статті ставлять за мету з'ясування психологічних характеристик сором'язливості підлітків як інтегративної здатності до міжособистісного спілкування, що формує, або ні, негативні симптомокомплекси та Я-концепцію школярів. Зміни соціально-економічної ситуації в країні призводять до труднощів у процесі встановлення контактів, негативних емоцій, браку моделей толерантної комунікації, не сформованих у родині і школі. Сором'язливі сучасні підлітки, їх Я-концепція виступає як фільтр, що визначає когнітивні моделі сприйняття оточуючих, перш за все, через мову та самопрограмування через установки. Згідно з Р.Бернсом, Я-концепція містить в собі три компоненти: а) когнітивний (образ «я»); б) емоційно-оцінювальний (самокритичність); в) поведінковий (вольовий: бажання бути зрозумілим, виробити свій імідж). Сором'язливий учень має негативні емоції стосовно своєї низької самооцінки, і навіть чекає на них від оточення. А такий стан симультанно породжує відчуття неповноцінності. Як наслідок, характерним є переживання сорому, страху привернути увагу до своєї особи, прагнення до усамітнення. При першому прояві булінгової поведінки з боку булера сором'язливий підліток демонструє брак (або невисокий рівень) соціальної гнучкості, моторну незручність, труднощі у відстоюванні своїх інтересів та позиції. Виникають протиріччя, які вирішуються найчастіше у хлопців-підлітків з позиції сили, у дівчат-підлітків через вербальний булінг згідно з притаманними їм моделями спілкування спалахи знущання з жертви більш жорстокі, ніж у хлопців.

Отже, Я-концепція породжує поведінку, яка її підкріплює. Характерним проявом механізму захисту сором'язливого підлітка в певній ситуації насилля виступає механізм заміщення, при цьому гнів, лють, злість не можуть бути направлені на того, хто провокує їх. Боязкість та нерішучість не дозволяють жертві негайно та адекватно відреагувати на будь-які посягання, а також проявити самостійність у прийнятті важливого рішення стосовно насильника та відповідальності за наслідки ситуації булінгу в шкільному середовищі.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Отже, проблема булінгу стала об'єктом дослідження багатьох теоретичних і практичних психологічних та соціальних напрямів у різних країнах світу. Однак варто зазначити, що жодна з теорій не в змозі надати ґрунтовні відповіді на

специфічні прояви булінгу щодо сором'язливої особистості у будь-якій країні, оскільки це комплексна проблема спілкування, визначення специфічних ознак інтраособистісних стилів спілкування, де булінг має три маркери прояву: навмисність цькування, повторюваність, нерівність сил. Для українського освітянського простору розроблення власних теоретико-методологічних підходів, апробація та застосування антибулінгових програм, поєднаних з деталізованим вивченням психологічних та соціальних портретів жертв, булерів та посередників вимагають дослідження таких питань: роль негативних емоцій у виховному процесі в сім'ї та їх вплив на формування поведінки сором'язливої дитини; психокорекційні програми корекції рівня прояву сором'язливості, інтраперсонального стилю спілкування; порівняння ефективності антибулінгових програм з метою попередження та протидії в освітньому середовищі та апробації в українському освітянському просторі.

Список використаних джерел

1. Коваль Г.В., Алексеєнко Г.О. Сучасні підходи до визначення та класифікації булінгу в шкільних підліткових колективах// Наукові праці. Педагогіка. Вип. 257. Том 269. 2016. С.7-10.
2. Кормило О. Явище булінгу в освітньому просторі//Проблеми гуманітарних наук. Серія «Психологія». Вип. 35. 2015. С.174-187.
3. Костюк О. Досвід Канади щодо антибулінгової роботи в середній школі порівняльно-педагогічні студії. 2015. №4(26). С.28-35.
4. Лесько Н. Захист дітей від насильства в освітньому середовищі України//National Law Journal: Theory and practice. 2017. С.65-68.
5. Психологічна проблема булінгу в шкільному середовищі. Департамент освіти та науки Івано-Франківської міської ради. Івано-Франківськ, 2014.
6. Сидорук І. Булінг як актуальна соціально-педагогічна проблема//Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Розділ V. Соціальна педагогіка. 2015. Вип.1. С.169 -173.
7. Department of Education and Training (2015). A Review of literature (2010 – 2014) on student bullying by Australia's Safe and Supportive School Communities Working Group. ISBN: 978-0-99419307-0.
8. Baek, H., Roberts, A., Seepersad & Swartz, K (2018).Examining negative emotions as mediators between exposures to family violence and bullying: A gendered perspective, Journal of School Violence, DOI: 10.1080/15388220.2018.1519441.
9. Olweus, D. (1993). Bullying at school: What we know and what we can do: Wiley.- 215 p.

10. Sedghi, A. (2018). Ten years of bullying data: what does it tell us? "The Guardian", May,23, 2018

11. The Annual bullying survey 2018. The annual benchmark of bullying in the United Kingdom, 2018.

REFERENCES

1. Koval' G.V., Alekseenko G.O. Suchasni pidkhody do vyznachennya ta klasifikatsiyi bulingu v shkil'nykh pidlitkovykh kolektyvakh [*Modern approaches to the definition and classification of the bullying in school teenagers' groups*]// Naukovi pratsi. Pedagogika. Vyp. 257. Tom 269. - p.7-10.

2. Kormylo O. (2015). Yavyshche bulingu v osvitynomu prostori [*The phenomenon of bullying in the educational space*]// Problemy gumanitarnykh nauk. Seriya «Psykhologiya». Vyp. 35. - p.174-187.

3. Kostiuk O. (2015). Dosvid Kanady schodo antybulingovoyi roboty v seredniy shkoli: porivnyal'no-pedagogichni studiyi [*Canadian Experience in Anti-Bullying Work in Middle School*]. №4 (26). - p.28-35.

4. Les'ko N. (2017). Zakhyst ditey vid nasyt'stva v osvitynomu seredovishchi Ukrayiny [*Protection of Children from Violence in the Educational Environment of Ukraine*]. National Law Journal: Theory and Practice. - p.65-68

5. Psykhologichna problema bulingu v shkil'nomu seredovishchi (2014) [*Psychological problem of bullying in the school environment*]. – Departament osvity ta nauky Ivano-Frankivs'koyi mis'koyi rady.

6. Sydoruk I. (2015). Buling yak aktual'na sotsial'no-pedagogichna problema [*Bullying as an actual socio-pedagogical problem*]. Naukovyy visnyk Skhidnoyevropeys'kogo natsional'nogo universytetu imeni Lesi Ukrayinky. Rozdil Y. Sotsial'na pedagogika. 1. - p.169-173.

7. Department of Education and Training (2015). A Review of literature (2010 -2014) on student bulling by Australia's Safe and Supportive School Communities Working Group. ISBN: 978-0-99419307-0.

8. Bayek., H, Roberts, A., Seepersad & Swartz, (2018). Examining negative emotions as mediators between exposures to family violence and bullying. A gendered perspective, Journal of School Violence, DOI:10.1080/15388220.2018.1519441.

9. Olweus, D. (1993). Bullying at school: what we know and what we can do:Wiley. - 215 p.

10. Sedghi, A. (2018). Ten years of bullying data: what does it tell us? «The Guardian», May, 23, 2018.

11. The Annual bullying survey 2018. The annual benchmark of bullying in the United Kingdom, 2018.

УДК 37.091.212:316.647.5

DOI: 10.24144/2218-5348.2018.2(18).60-67

Копинець Ю.Ю.,
старший викладач кафедри
міжнародних студій та суспільних комунікацій
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
(м.Ужгород, Україна)

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК НЕОБХІДНА СКЛАДОВА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ СУЧАСНИХ СТУДЕНТІВ

Стаття розкриває проблему формування толерантності у студентської молоді. Показано суперечливість тлумачення цього поняття, а також неоднозначність ставлення до нього в сучасному суспільстві. Автор пояснює, які наслідки може спричинити нетерпимість до соціокультурних відмінностей людей, розглядає способи формування толерантності у студентської молоді.

Ключові слова: толерантність; толерантне суспільство; студентська молодь; чинники формування толерантності; толерантність як риса особистості.

The article reveals the problem of tolerance formation in student youth. The author shows the contradictory interpretation of this concept, as well as the ambiguity of the attitude towards it in modern society. At the same time, the author explains the consequences that can lead to intolerance to sociocultural differences between people, shows the peculiarities of adolescence in the development of social attitudes and behavior, and examines ways of forming tolerance in student youth in higher education.

Keywords: tolerance; tolerant society; students; factors of formation of tolerance; tolerance as a personality characteristic.

Якщо говорити про духовне та державне відродження України, то можемо констатувати, що воно повною мірою залежить від стратегії національної системи освіти й виховання майбутніх поколінь українців, які усвідомлюють свою національну і політичну ідентичність та причетність до світового співтовариства. І, як відомо, жодне суспільство не є й не може бути однорідним, тому що кожне суспільство складається з людей, різних не тільки з погляду їхнього етнічного походження, віросповідання, політичних поглядів, але і з погляду віку, статі, інтересів, виховання, матеріального становища тощо.

Якість будь-якого суспільства залежить від здатності людей співіснувати одне з одним, від того, чи сприймають вони одне одного, чи поважають і підтримують, чи навчаються одне від одного, чи об'єднують свої зусилля в ім'я загального добра, для постійного поліпшення свого матеріального й духовного життя. Разом з тим розмаїтість і відмінності можуть спровокувати суперечки – реалії, властиві демократії та плюралізму. Застосування сили для розв'язання протиріч недопустиме. Інакше ситуація погіршиться, а масштаби конфлікту збільшаться, що може призвести до військових конфліктів з людськими й матеріальними втратами.

Саме в такій ситуації одну з головних ролей у людських стосунках має і мусить відігравати толерантність. Як термін слово «толерантність» з'явилося в нашій лексиці не дуже давно. Але цього не можна сказати про його зміст. У словниковому запасі наших дідів і прадідів були слова «терпимість» та «миролюбність» (які виражали здатність не проявляти негативних реакцій), обумовлені історичними реаліями.

Із різною мірою охоплення та глибини до теми толерантності зверталися відомі дослідники Платон, Арістотель, Дж. Локк, Вольтер, Д. Дідро, М. Монтень та Е. Роттердамський. Саме Арістотель у своєму творі «Нікомахова етика» описував такий душевний стан людини, який дає їй змогу «однаково поводитися з незнайомими та знайомими, близькими та сторонніми» [2, с. 138]. Певною мірою потреба міжетнічної толерантності присутня в ідеї «загального миру» І. Канта. У праці «Метафізика моралі» філософ говорить про права людини як гарантії терпимості [5].

Певний внесок у розробку проблеми толерантності зробила й філософія XIX-XX ст. (М. Бердяєв, С. Булгаков, В. Соловйов, П. Флоренський, С. Франк). Ці ідеї зазнали свого розвитку в таких філософських напрямках, як конструктивізм і постмодернізм. Ряд аспектів досліджуваної проблеми розглядалися в українській філософсько-педагогічній думці Г. Сковородою, М. Пироговим, К. Ушинським, І. Барвінським, І. Верхритським, Д. Лепким, Ю. Яворським; у російській – Д. Писарєвим, Л. Толстим. Так, наприклад, відомий український філософ Григорій Савич Сковорода пов'язує міжетнічну толерантність із принципами індивідуальної етики людини й тому міжетнічна толерантність постає як невід'ємна складова цілісної особистості [8, с. 50].

У сучасному суспільстві толерантність має особливе значення, адже вона виступає і як ціннісна установка, і як норма соціальної дії, і як політична необхідність. Толерантність проявляється в різних сферах життя суспільства (моральній, правовій, політичній, релігійній, економічній і т.д.), виступаючи необхідною умовою взаємодії етносів і культур.

Отже, вибір теми викликаний потребою цілісного розуміння і осмислення толерантності в сучасному суспільстві. Поняття «толерантність»

містить у собі ідеї різноманіття, рівності, відмови від домінування і насильства одного суб'єкта над іншим, стосується це окремих людей, груп людей або цілих народів і держав. Толерантність у такому її розумінні повинна стати важливим компонентом життєвої позиції зрілої особистості, яка має свої цінності й інтереси і готової, якщо буде потрібно, їх захищати, але одночасно з повагою ставиться до позицій і цінностей інших людей. У Декларації принципів толерантності, підписаній 16 листопада 1995 року в Парижі 185 державами - членами ЮНЕСКО, включаючи і Україну, дається характеристика поняття толерантності [4].

Дослідження проблеми толерантності вказує на те, що вона не може розглядатися винятково як модне гасло або як данина політичній моді. А вже на порядку денному ми сьогодні маємо такі питання:

- як вирішити проблему міжетнічних конфліктів?
- як навчитися сприймати соціальні, фізіологічні та інші відмінності людей і шанобливо до них ставитися?
- яка повинна бути стратегія толерантності сьогодні?
- чи є межі толерантності?
- де закінчується толерантність і починаються байдужість, потурання, конформізм?

У сучасній теорії і практиці толерантності немає однозначних відповідей на поставлені запитання. До кінця не розроблено теорію толерантності, яка відповідала б особливостям сучасного мультикультурного плюралістичного суспільства та процесів глобалізації і забезпечувала б необхідний політичний і моральний консенсус у суспільстві. Толерантність залишається однією з найбільш суперечливих цінностей сучасного суспільства. Однак ця суперечливість не знижує її значення, а швидше відображає складність того світу, в якому приречена жити сучасна людина.

У згаданій Декларації принципів толерантності підкреслюється, що одним з найбільш ефективних шляхів досягнення згоди у світі є формування толерантної особистості. У статті 1.1 толерантність трактується як «повага, прийняття і розуміння багатого різноманіття культур нашого світу, наших форм самовираження і способів прояву людської індивідуальності. Їй сприяють знання, відкритість, спілкування та свобода думки, совісті, переконань. Толерантність – це гармонія в різноманітті ». У статті 1.2 зазначено, що «толерантність - це не поступка, поблажливність чи потурання. Толерантність - це, перш за все, активне ставлення, що формується на основі визнання універсальних прав і основних свобод людини. В жодному разі толерантність не може служити виправданням зазіхань на ці основні цінності. Толерантність повинні виявляти окремі люди, групи і держави» [1].

Плюралізм цінностей і розмитість норм у сучасній культурі визначили необхідність розроблення самого поняття *толерантність*. У різних науках

пропонуються різні його тлумачення. У психології під толерантністю розуміється здатність біологічної або соціальної системи до прийняття іншої системи або її елементів, ненадання їм спротиву. Б.З. Вульф з педагогічної точки зору дає роз'яснення феномену толерантності як "здатності людини (або групи) співіснувати з іншими людьми (спільнотами), яким притаманні інші менталітет, спосіб життя" [3]. При цьому під процесом формування толерантності автор має на увазі «цілеспрямовану організацію позитивного (подолання негативного) досвіду толерантності, створення простору прямої або опосередкованої взаємодії з іншими за поглядами чи поведінкою людьми, їх спільнотами, інакше кажучи – співіснування різного».

На думку М.В. Климової, «повсякденна практика і численні дослідження показують, що однією з характерних рис сучасного суспільства є зростання агресивності людей. Мобільне і динамічне суспільство найближчого майбутнього вимагає, щоб особистість уміла відстоювати свою точку зору. Проте це призводить до появи протистояння між індивідами, групами, націями. У масовій свідомості виникає агресія до іншої точки зору» [7]. Останнім часом почастишали випадки міжетнічних і міжкультурних конфліктів, які переходять у жорстокі зіткнення. На думку більшості аналітиків, подібна тенденція пов'язана з невмінням тактовно і грамотно викладати свою позицію, не зачіпаючи значущі аспекти життя інших людей, жорсткістю у відносинах, зі зменшенням рівня терпимості до людей.

Неможливо навчити толерантності, виходячи лише з її формального розуміння. Толерантність як внутрішня установка і спосіб взаємодії повинна мати характер добровільного індивідуального вибору; вона не може нав'язуватися, толерантність отримується через інформацію, процес виховання і особистий життєвий досвід. Толерантність проявляється в готовності прийняти інших такими, якими вони є, і взаємодіяти з ними на основі згоди. Перш за все вона передбачає спільний діалог, взаємність і активну позицію всіх зацікавлених сторін. Толерантність виражається в активній життєвій позиції людини і є важливим критерієм зрілості особистості, що має свої цінності й інтереси і одночасно поважає позиції і цінності інших людей.

Різні життєві періоди мають свої специфічні особливості формування толерантності. За твердженням Б.Г. Ананьєва [1], студентський вік є сенситивним періодом для розвитку основних соціогенних потенцій людини. Отримання вищої освіти впливає на розвиток психіки і особистісних якостей людини. Але для цього необхідні сприятливі умови, і тоді за роки навчання у ВНЗ у студентів відбувається розвиток усіх рівнів психіки.

Час навчання у вузі збігається з другим періодом юності або першим періодом зрілості, який відрізняється складністю становлення особистісних рис. Цей процес детально проаналізовано в роботах таких вчених, як

Б.Г. Ананьєв, І.С. Кон, В.Т. Лісовський і ін. У цьому віці моральний розвиток супроводжується посиленням свідомих мотивів поведінки. Удосконалюються порівняно з іншими віковими періодами, такі якості, як рішучість, цілеспрямованість, самостійність, наполегливість, ініціатива, вміння володіти собою. У цей час молодих людей хвилюють моральні проблеми (зміст та спосіб життя, його цілі, кохання тощо).

Разом з тим фахівці в області вікової психології і фізіології відзначають, що здатність людини до свідомої регуляції своєї поведінки в 17-19 років розвинута не повною мірою. Частими є прояви невміння передбачити наслідки своїх вчинків, в основі яких можуть бути не завжди гідні мотиви, невмотивований ризик [6].

За Е. Еріксоном для юнацького віку характерна криза ідентичності, що виявляється в соціальному й індивідуально-особистісному виборі, ідентифікації та самовизначенні [9]. Неможливість вирішення цих завдань у період кризи може сприяти формуванню неадекватної ідентичності.

Саме студентський вік – найбільш оптимальний період для формування толерантності, чому сприяють: увага до питань власної культурної ідентичності, їх інтерес до способу життя інших людей, визначення своєї позиції у сфері людських відносин, прагнення заявити про свою думку з багатьох актуальних проблем, розвиток рефлексії і почуття соціальної відповідальності. При цьому перешкодами формування толерантності є підвищена конфліктність, агресивність, егоїзм, стереотипізація мислення, стадний інстинкт думок.

Існує безліч факторів формування толерантності:

- навколишнє середовище як засіб надбання людиною соціально значущих норм і правил поведінки;
- культурні традиції;
- засоби масової інформації, мистецтво, література;
- індивідуально-типологічні особливості людини, її спосіб життя та ін.

Згідно з Є.В. Картавщиною, особливості змістовно-сміслового аспекту мотиваційної сфери людини так само є фактором формування толерантності [6].

Звичайно ж, важливу роль у формуванні толерантності у молоді відіграють вищі навчальні заклади (як соціальні інститути), які покликані створювати соціокультурне середовище, що безпосередньо впливає на формування особистісних рис і установок поведінки студентів. Процес формування толерантності молоді людини пов'язаний з соціальним вихованням, що передбачає створення відповідного соціокультурного середовища у виші, орієнтованого на самореалізацію особистості, з урахуванням специфіки соціальної ситуації і особливостей її розвитку.

На думку багатьох авторів, що займаються дослідженням цієї проблеми, умовами формування толерантності у студентської молоді є: взаємодія студентів з іншими культурами у звичному для них середовищі; організація спеціальних дискусій для співвіднесення думок студентів з цих проблем; організація рефлексії студентами цих відносин; надання допомоги студентам в оволодінні вмінням ведення діалогу, критичним мисленням, аналізом своєї і чужої точки зору і т.д. Ефективність формування толерантності залежить від особливостей позиції викладача, що виражається в його ставленні до студентів, в толерантності до молодіжної субкультури, у визнанні свободи їх ціннісного самовизначення. Толерантна поведінка викладача сприятиме ефективній професійній підготовці майбутнього фахівця [6].

Саме тому на факультеті історії та міжнародних відносин ДВНЗ «УжНУ» для студентів 1-3 курсів денної форми навчання спеціальностей «Міжнародні відносини», «Країнознавство» та «Міжнародна інформація» нами за сприяння Управління молоді та спорту Закарпатської облдержадміністрації була прочитана лекція «Сучасна молодь: проблема подолання стереотипів та формування толерантності у поліетнічному та полікультурному середовищі», приурочена до Міжнародного дня толерантності, який щорічно відзначається 16 листопада. У дискусії, яка була свідомо спровокована нами у кінці лекції, студенти погодились із твердженням, що толерантність – це повага, сприйняття та розуміння багатого різноманіття культур нашого світу, форм самовираження та самовиявлення людської особистості. Формуванню толерантності сприяють знання, відкритість, спілкування та свобода думки, совісті й переконань. Також толерантність – це єдність у різноманітті, те, що переходить від культури війни до культури миру. Для громадян це передусім активна позиція, що формується на основі визнання універсальних прав та основних свобод людини.

На нашу думку, саме такі та подібні форми виховної роботи сприяють формуванню у студентів толерантного ставлення до культурних та інших відмінностей у поведінці і переконаннях людей як необхідної загальнокультурної компетенції майбутнього фахівця.

Отже, можемо зазначити, що виховання толерантності є чи не найважливішим стратегічним завданням освіти в ХХІ столітті, що зумовлює необхідність розробки особливих підходів до організації навчально-виховного процесу у ВНЗ, створення відповідного соціокультурного середовища, вибору конкретних форм і методів розвитку духовного потенціалу студентів, формування у них толерантного ставлення до представників різних культур і переконань. Найважливішою

характеристикою демократичної держави є толерантність поглядів і суджень її громадян.

Список використаних джерел

1. Ананьев Б.Г. К психофизиологии студенческого возраста // Современные психологические проблемы высшей школы. М., 1994. Вып.2.
2. Аристотель. Никомахова этика // Аристотель. Сочинения в 4-х т.Т.4 / общ.ред. А. И. Даватура. М.: Мысль, 1983. 830 с.
3. Грива О.А. Соціально-педагогічні основи формування толерантності у дітей і молоді в умовах полікультурного середовища. К., 2005. 228 с.
4. Декларация принципов толерантности. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_503
5. Кант Иммануил. Основы метафизики нравственности. URL: <http://philosophy.ru/library/kant/omn.html>
6. Зарівна О.Т. Мова як чинник формування толерантності студентської молоді в глобалізованому суспільстві. URL: http://librar.org.ua/sections_load.php?s=culture_science_education&id=3008&start=8/
7. Москаленко В. В. Соціальна психологія: підручник. К. : Центр навчальної літератури, 2005. 624 с.
8. Пісоцький В. Ідея толерантності в етиці Григорія Сковороди //Людина і світ. 1999. № 10. С. 49 – 51.
9. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис. М.: Знание, 1996.

REFERECES

1. Anan'yev B.G. (1994). K psikhofiziologii studencheskogo vozrasta [*To the psychophysiology of the student age*]// Sovremennyye psikhologicheskiye problemy vysshey shkoly. - M. – Vyp. 2.
2. Aristotel' (1983). Nikomakhova etika [*Nicomachean ethics*] // Aristotel'. Sochineniya v 4-kh t.T.4 / obshch.red. A. I. Davatura. – M.: Mysl'. – 830 p.
3. Hryva O.A. (2005). Sotsial'no-pedahohichni osnovy formuvannya tolerantnosti u ditey i molodi v umovakh polikul'turnoho seredovyshcha [*Socio-pedagogical bases of tolerance formation in children and youth in conditions of multicultural environment*]. – K. – 228 p.
4. Deklaratsiya printsipov tolerantnosti [*Declaration of principles of tolerance*]. Retrieved from: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_503

5. Kant Immanuel. *Osnovy metafiziki npravstvennosti* [*The foundations of the metaphysics of morality*]. Retrieved from: <http://philosophy.ru/library/kant/omn.html>

6. Zarivna O.T. *Mova yak chynnyk formuvannya tolerantnosti student-s'koyi molodi v hlobalizovanomu suspil'stvi* [*Language as a factor in the formation of tolerance of student youth in a globalized society*]. Retrieved from: http://librar.org.ua/sections_load.php?s=culture_science_education&id=3008&start=8/

7. Moskalenko V. V. (2005). *Sotsial'na psykholohiya* [*Social psychology*]: pidruchnyk. – K. : Tsentri navchal'noyi literatury. – 624 p.

8. Pisots'kyi V. (1999). *Ideya tolerantnosti v etytsi Hryhoriya Skovorody* [*The idea of tolerance in the ethics of Gregory Skovoroda*] // *Lyudyna i svit*. – № 10. – p. 49 – 51.

9. Erikson E. (1996). *Identichnost': yunost' i krizis* [*Identity: youth and crisis*]. – M.: Znaniye.

УДК 378(477):001.895

DOI: 10.24144/2218-5348.2018.2(18).68-77

Товт К.Р.,

аспірант

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

(м.Ужгород, Україна)

ІННОВАЦІЇ У ВИЩІЙ ОСВІТІ: ЗМІСТ ТА МЕХАНІЗМИ ВПРОВАДЖЕННЯ

У статті проаналізовано поняття «інновація», розглянуто структуру інноваційного процесу та методи впровадження інновацій. Охарактеризовано законодавче забезпечення інноваційної діяльності в Україні та можливості впровадження інновацій у діяльність вищих навчальних закладів. Висвітлено індикатори перевірки ефективності перетворень в освітньому процесі та фактори, що впливають на запровадження інновацій, напрями розвитку інновацій у вищій освіті.

Ключові слова: *інновація, вища освіта, інноваційний процес, соціальні інновації, інновації в освіті, нові освітні продукти, об'єктивні та суб'єктивні фактори інноваційних процесів.*

The article analyzes and explores the concept of "innovation". The author considers the structure of the innovation process and the methods of introducing innovations. The legislative provision of innovation activity in Ukraine and the possibilities of introducing investments into the activities of higher educational institutions are described. The ways of checking the effectiveness of transformations in the educational process and the factors influencing the introduction of innovations in education are highlighted. The directions of the innovation's development in higher education and types of innovation processes structures are shown.

Key words: *innovation, higher education, innovative process, social innovations, innovations in education, new educational products, objective and subjective factors of innovative processes.*

Актуальність теми. Інновації характерні для будь-якого виду професійної діяльності людини. Аналіз інноваційних процесів у вищій освіті включає в себе не лише дослідження сучасних досягнень в області науки і техніки, а й у сферах управління освітньою системою. Підтвердженням цього є розробка Міністерством освіти і науки України Стратегії інноваційного розвитку України, метою якої є розбудова інноваційної екосистеми України,

яка має забезпечити швидке та якісне перетворення креативних ідей в інноваційні продукти і послуги. У результаті її запровадження збільшаться надходження від продажу та використання об'єктів інтелектуальної власності, обсяги позабюджетного фінансування науково-дослідних робіт за рахунок коштів вітчизняних та іноземних інвесторів, зросте частка інвестицій у нематеріальні активи від усього обсягу капітальних інвестицій, збільшиться наукоємність ВВП [6]. Саме тому дослідження інноваційних процесів в освіті, їх змісту, механізмів реалізації, варіантів вирішення існуючих проблем зумовлюють актуальність проблематики як в науковій, так і у практичній площині.

Постановка проблеми. Модернізація освіти є, по суті, інноваційним процесом. У 2014 р. на зміну Закону України «Про вищу освіту» від 17.01.2002 року № 2984-III був прийнятий нині діючий Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 №1556-VII, який вже у преамбулі визначив, що його норми покликані створювати умови для посилення співпраці державних органів і бізнесу із закладами вищої освіти на принципах автономії останніх, поєднання освіти з наукою та виробництвом з метою підготовки конкурентоспроможного людського капіталу для високотехнологічного та інноваційного розвитку країни.

Стаття 65 Закону України «Про вищу освіту» визначає, що наукова, науково-технічна та інноваційна діяльність у закладах вищої освіти є невід'ємною складовою їх діяльності і провадиться з метою інтеграції наукової, освітньої і виробничої діяльності. Провадження наукової і науково-технічної діяльності університетами, академіями, інститутами є обов'язковим.

Особливий статус інноваційний процес набуває в зв'язку з новими державними освітніми стандартами, введення яких вимагає від викладача поліпшення якості освіти, впровадження нових методів навчання і виховання підростаючого покоління, проведення наукових досліджень і розробок та їх спрямування на створення і впровадження нових конкурентоспроможних технологій, видів техніки, матеріалів тощо для забезпечення інноваційного розвитку суспільства. Зміна ролі освіти спровокувала розвиток інноваційного процесу. Орієнтиром освіти став розвиток знань, умінь, інформації та соціальних навичок, підготовка фахівців інноваційного типу. Сьогодні освіта орієнтована на розвиток технологій і методів впливу на особистість, готову і здатну до саморозвитку і самовизначення. У діяльність закладів вищої освіти почали вводитися нові елементи, але на практиці виникають суперечності між наявною потребою впровадження інновацій і неготовність викладачів здійснювати інноваційну діяльність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інноваційні процеси в освіті вивчаються на Заході приблизно з 50-х років.. Ця проблематика

досліджувалася Д. Беллом, П. Друкером, М. Кастельсом, В. Іноземцевим, Л. Лейдесдорфом, Р. Грінбергом, Ф. Махлупом, М. Рангою, Е. Тоффлером, Ф. Фукуямою, Г. Іцковіцем.

В Україні дослідження проблем інноваційних процесів у вищій освіті активно почали розвиватися з 80-х років ХХ століття. Проблеми інноваційного розвитку вищої освіти проаналізовані в працях В. Базилевича, Ю. Вітренко, О. Грішньої, І. Жиляєва, І. Каленюк, І. Грищенка, І. Карзун, В. Кременя, О. Кукліна, А. Касич, В. Лугового, О. Романовського та ін. Значний внесок у дослідження проблем розвитку на засадах інноваційності закладів вищої освіти внесли: Б. Андрушків, Л. Антошкіна, М. Войнаренко, Т. Воронкова, О. Демченко, І. Котова, Г. Клімова, В. Нижник, Т. Нефедова, Т. Павлова, А. Ромін, І. Тарасенко, В. Сафонова та інші.

Серед останніх наукових робіт слід виділити дисертаційні дослідження О.В. Магута «Інноватизація вищої освіти в Україні на основі залучення цільового капіталу (ендаументу)», В. О. Пірус «Формування механізму управління інноваційним розвитком вищого навчального закладу».

Мета наукової статті полягає у комплексному аналізі теоретичних досліджень щодо інноваційних процесів у вищій освіті, можливостей практичного втілення в роботу університетів інноваційних ідей, що сприятимуть їх розвитку та підвищуватимуть конкурентоспроможність вищих навчальних закладів.

Виклад основного матеріалу. Будь-яка діяльність людини супроводжується нововведеннями або інноваціями, які стають предметом вивчення, аналізу та впровадження. Інновації не виникають самі по собі, вони є результатом наукових пошуків, передового педагогічного досвіду окремих викладачів і цілих колективів. Цей процес не є стихійним, він потребує управління.

У науковий лексикон термін «інновація» вперше ввів Й. Шумпетер, який визначав його як втілення наукового відкриття, технічного винаходу в новій технології або новому виді виробу, як нова функція виробництва, її нова комбінація [14].

На початку ХХ століття виникла нова галузь знання – інноватика. Це наука про нововведення, в рамках якої стали вивчатися закономірності технічних нововведень у сфері матеріального виробництва. М. В. Кларін зазначає: «За своїм основним змістом поняття «інновація» приналежне не тільки до створення і поширення новацій, а й до змін у способах діяльності, стилі мовлення, які з цим пов'язані. Розглядаючи інноваційні моделі навчання в такий спосіб, ми звертаємося до нових дидактичних підходів, які формують нетрадиційне уявлення про організацію навчального процесу [4].

Якщо говорити про сутність поняття «інновації», то його можна розглядати з двох сторін суспільної діяльності людини, а саме як наслідок технологічних і соціальних процесів. Технологічні інновації – це отримання нового або ефективного виробництва існуючого товару, виробів, техніки, нові або удосконалені технологічні процеси. Соціальні інновації - процес оновлення сфер життя людини в реорганізації освіти, система управління, благодійність, обслуговування, організація процесу [2].

Інновації в освіті вважаються нововведеннями, які спеціально спроектовані, розроблені або випадково відкриті в порядку освітньої ініціативи. Змістом інновацій можуть виступати: науково-теоретичне знання певної новизни, нові ефективні освітні технології, виконаний у вигляді технологічного опису проект ефективного інноваційного наукового досвіду, готового до впровадження.

Інноваційний процес – сукупність станів інновації, що змінюють один одного в процесі перетворення початкового стану в кінцевий. Інноваційний процес може здійснюватися на різних рівнях: державному, регіональному, муніципальному і т.д. Стосовно сфери вищої освіти інноваційний процес можна розглядати як комплексну діяльність, пов'язану зі створенням, освоєнням, використанням та реалізацією нових форм навчання, ефективних механізмів управління, нових освітніх продуктів і послуг і т.п.

В.Є. Сафонова при дослідженні інноваційного розвитку системи освіти розглядає професійну освітню діяльність як інноваційну, яка є продуктом свідомої творчості і базується на принципі індивідуалізації ініціативи в її прояві. Інноваційну професійну освіту вона визначає як необхідну передумову формування творчої індивідуальності, творчого вирішення професійних проблем. Концепція інноваційної освіти розкриває, на її думку, проблематику активізації творчого потенціалу сфери освіти і розвитку її інноваційних можливостей. У цьому разі акцент робиться на формуванні самосвідомості, що стимулює процес творчості [12].

Інноваційні технології в освіті дозволяють регулювати навчання, направляти його в потрібне русло, однак людей завжди лякало все незвідане і нове, вони упереджено ставилися до будь-яких змін. Стереотипи, які існують в масовій свідомості, що зачіпають звичний спосіб життя, призводять до хворобливих явищ, заважають оновленню всіх видів навчання. Причина небажання людей приймати інновації в сучасній освіті криється в блокуванні життєвих потреб у комфорті, безпеці, самоствердженні. Не всі готові до того, що доведеться заново вивчати теорію, здавати іспити, змінювати свою свідомість, витратити на це особистий час і кошти. Після того як запускається процес оновлення, зупинити його можна тільки за допомогою спеціальних методик.

Найпоширенішими способами перевірки ефективності перетворень в освітньому процесі вважають:

1. *Метод конкретних документів.* Щоб оцінити інновації в системі вищої освіти, припиняється можливість об'ємного впровадження нововведень в освітній процес. Вибирається окремий заклад вищої освіти і на його базі проводиться експеримент. Наприклад, у 2016 році Міністерством освіти і науки України був запроваджений експеримент щодо вступних випробувань на основі ступеня бакалавра для здобуття ступеня магістра за спеціальністю «Право» з використанням ЗНО, який проводився в партнерстві з Проектом USAID «Справедливе правосуддя» та координатором проектів ОБСЄ в Україні. В експерименті взяли участь: Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна», Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Львівський національний університет імені Івана Франка, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут», Національний університет «Кієво-Могилянська академія», Національний університет «Одеська юридична академія», Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Одеський національний морський університет, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. Слід відмітити, що вже починаючи з 2017 року вступні випробування на основі ступеня бакалавра для здобуття ступеня магістра за спеціальністю «Право» з використанням ЗНО стали обов'язковими для всіх закладів вищої освіти.

2. *Метод часткового впровадження.* Він передбачає введення окремого нового інноваційного елемента та зводиться до оцінки отриманих результатів протягом тривалого часового проміжку. Паралельне використання передбачає співіснування старого і нового освітнього процесу, аналіз ефективності подібного синтезу. Прикладом застосування цього методу є реалізація Ужгородським національним університетом громадського проекту масових відкритих онлайн-курсів на найпопулярнішій серед українців платформі дистанційної освіти «Prometheus», метою якої є створення та безкоштовне розміщення онлайн-курсів різноманітного спрямування [5].

Загалом інноваційний освітній процес охоплює проведення фундаментальних досліджень, прикладних досліджень і розробок, організацію виробництва нових освітніх продуктів і послуг, їх просування та забезпечення використання кінцевими користувачами. Сьогодні реалізація інноваційних процесів у системі вищої освіти стикається з низкою об'єктивних та суб'єктивних чинників, які негативно впливають на розвиток процесу.

До *об'єктивних факторів* можна віднести: відсутність достатніх джерел фінансування та високі ризики; недостатня кількість науково-

інноваційних структур (інноваційних парків, наукових та науково-технологічних центрів); незначні обсяги міжнародних науково-технічних програм та проектів співробітництва; недосконалі механізми управління освітніми процесами: недосконала законодавча база, що регулює інноваційну діяльність закладів вищої освіти, вплив науково-педагогічних працівників за кордон.

До *суб'єктивних факторів*, які гальмують впровадження інноваційних процесів в освіті, віднесемо :

1) психологічну неготовність викладача до інновацій. Досягнення успіху в інноваційній економіці вимагає володіння людиною новими компетенціями, що мають постійно оновлюватись, навіть порівняно із недавнім минулим. Однак досить часто науково-педагогічні працівники не хочуть змінюватись, розвиватись, прагнути до набуття нових знань, навичок, негативно ставляться до будь-яких нововведень.

2) відсутність мотивації та мотиваційного середовища, слабку самомотивацію науково-педагогічних працівників, що призводить до небажання вдосконалюватись протягом усього життя. Головною тенденцією в сучасній освіті має стати дедалі ширше впровадження освітньої моделі «освіта протягом життя» (life long learning), яка дозволяє людині адаптувати і розвивати свої компетенції і професійні навички у відповідності до швидких змін в економіці, технологіях та ринків праці. Ця модель включає в себе такі підсистеми: неформальна та інформальна освіта (за ступенем інституціоналізації); дистанційна освіта (за способом організації навчального процесу); онлайн освіта (за засобами реалізації); змішана освіта (поєднання традиційних та онлайн-засобів навчання) [10].

Розвиток вищої освіти не може бути здійснений по-іншому, ніж через освоєння нововведень, через інноваційний процес. Щоб ефективно управляти цим процесом, його необхідно зрозуміти, а тому – пізнати. Останнє передбачає вивчення структури [3].

Структура являє собою сукупність таких компонентів: мотиви – мета – завдання – зміст – форми – методи – результати. Дійсно, все починається з мотивів (спонукальних причин) суб'єктів інноваційного процесу (ректора, науково-педагогічних працівників, студентів та ін.), визначення цілей нововведення, перетворення цілей у завдання, розробки змісту інновації.

Інноваційний процес охоплює кілька видів такої структури.

Суб'єктна структура включає інноваційну діяльність всіх суб'єктів розвитку навчального закладу: ректора, проректорів, науково-педагогічних працівників, інших учасників освітнього процесу, благодійників, інвесторів тощо. Ця структура враховує функціональне співвідношення всіх учасників кожного з етапів інноваційного процесу та відображає їх взаємовідносини,

знаходить свій прояв у чіткому розподілі функціональних обов'язків, визначенні обсягів повноважень та прав учасників освітнього процесу.

Рівнева структура відображає взаємопов'язану інноваційну діяльність суб'єктів на міжнародному, регіональному, районному (міському) і університетському (інститутському) рівнях. Інноваційний процес у закладі вищої освіти відчуває на собі вплив (як позитивний, так і негативний) інноваційної діяльності вищих рівнів. Для мінімізації ризиків негативного впливу важливим фактором є узгоджена діяльність керівництва закладу вищої освіти з погодження на кожному рівні змісту інновацій, інноваційної політики.

Структура життєвого циклу. Особливістю інноваційного процесу є його циклічний характер, що виражається в структурі етапів, які проходить кожне нововведення: виникнення (старт) – швидке зростання (в боротьбі з опонентами, консерваторами, скептиками) – зрілість – освоєння – дифузія (проникнення, поширення) – насичення (застосування багатьма людьми, проникнення в усі ланки, ділянки, частини навчально-виховного та управлінського процесів) – стандартизація (мається на увазі досить тривале використання нововведень, в результаті чого для багатьох людей воно стає звичайним явищем, нормою) – криза (мається на увазі вичерпаність можливостей застосувати його в нових областях) – фініш (нововведення перестає бути таким або замінюється іншим, більш ефективним, або ж поглинається більш загальною ефективною системою). Деякі нововведення проходять ще одну стадію, так звану іррадіацію, коли із стандартизацією нововведення не зникає як таке, а модернізується і відтворюється, нерідко справляючи ще більш потужний вплив на процес розвитку ВНЗ [13].

Одним із основних завдань сучасного закладу вищої освіти є розкриття потенціалу всіх учасників освітнього процесу і надання їм можливості проявити свої прагнення і досягти цілі. Вирішення цих завдань неможливе без здійснення варіативності освітніх процесів, у зв'язку з чим з'являються різні інноваційні типи освітніх послуг і види освітніх установ, які вимагають глибокого наукового і практичного осмислення.

На сьогодні існує досить велика кількість класифікацій інновацій залежно від різних класифікаційних ознак. Зокрема П.Н. Завлін і А.В. Васильєв визначили такі види інновацій: залежно від сфери застосування (управлінські, організаційні, соціальні, промислові та ін.), залежно від етапів науково-технічного прогресу (наукові, технічні, технологічні, конструкторські, виробничі, інформаційні), залежно від ступеня інтенсивності (рівномірні, слабкі, масові), залежно від темпів здійснення інновації (швидкі, уповільнені, затухаючі, наростаючі, рівномірні, стрибкоподібні), залежно від масштабів інновації (трансконтинентальні, транснаціональні, регіональні, великі, середні, дрібні), залежно від

результативності (високі, низькі, середні), залежно від ефективності (економічні, соціальні, екологічні, інтегральні) [8].

Для повного і точного уявлення про специфіку інноваційних процесів, що протікають у сучасному українському освітньому просторі, в системі освіти можна виділити два типи вищих навчальних закладів: традиційні і такі, що розвиваються. Для традиційних систем характерно стабільне функціонування, спрямоване на підтримку одного разу заведеного порядку. Для систем, що розвиваються, характерний пошуковий режим.

Передумови розвитку системи вищої освіти створюють орієнтири в розвитку інноваційного процесу. Процес включає в себе стратегічні напрями розвитку інновацій, які характерні не тільки для вітчизняної системи освіти, а й для світового освітнього простору.

В якості таких напрямів можна визначити такі [2, 7, 8, 13]:

- підвищення доступності освіти;
- підготовка фахівців, затребуваних на глобальному ринку праці;
- перехід до багаторівневої системи вищої освіти;
- створення можливості навчання протягом усього життя;
- створення ефективних систем менеджменту якості відповідно до вимог стандартів;
- використання інформаційних технологій;
- модернізація технічної та навчальної бази, яка дозволить реалізувати навчальний процес на основі досягнень наукової та виробничої сфер;
- реалізація гнучкого процесу, що дозволяє підготувати кадри, затребувані на ринку праці.

Також одним з орієнтирів можна є інноваційна діяльність самих викладачів. Сюди можна віднести такі типи інновацій:

- - використання нових інформаційних і комунікаційних (освітніх) технологій навчання;
- - адекватне ставлення до нововведень;
- - проектування авторського інноваційного досвіду.

Висновки. Отже, розробку стратегії інноваційного розвитку освіти, нових освітніх програм, впровадження інтерактивних форм навчання, створення багаторівневих освітніх комплексів, підвищення мотивації науково-педагогічних працівників, створення соціально-психологічних умов для самовдосконалення, саморозвитку науково-педагогічних працівників, впровадження освітньої моделі «освіта протягом життя» можна розглядати як важливі механізми формування інноваційного розвитку університетів та могутній каталізатор прогресивних змін в університетському середовищі.

Список використаних джерел

1. Алексеева Л.Н. Инновационные технологии как ресурс эксперимента // Учитель. 2004. № 3. С. 28.
2. Гребенюк И.И., Сурмачев Д.В., Чехова С.Э. Проектирование образовательного процесса современного вуза // Современное образование. Проблемы и решения: международный журнал экспериментального образования. 2012. № 1. С. 8–11.
3. Ерофеева Н.И. Управление проектами в образовании // Народное образование. –2002.-№ 5. –С. 94.
4. Кларин М. В. Педагогическая технология в учебном процессе. – М., 1989. С. 55.
5. Курс відеолекцій професора УжНУ – на платформі «Prometheus». URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/news/kurs-videolekciy-profesora-uzhnu.htm>
6. МОН розробило стратегію інноваційного розвитку України. URL: <http://osvita.ua/vnz/62202/>
7. Оганесянц Н. Конструктивистские подходы в e-Learnin// Высшее образование в России. 2008. № 9. С. 125-127.
8. Орлова А. И. Возрождение образования или его реформа? // Преподавание истории в школе. 2006. № 1. С. 37.
9. Освіта в Україні – URL: <http://www.osvita.ukrainy.carshe.com/members.htm>
10. Перспективи впровадження інноваційних форм освіти в Україні. URL: <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/karpenko-2ce3f.pdf>
11. Рапацевич Е. С. Педагогика. Большая современная энциклопедия. Минск: Современное слово, 2005. С. 198.
12. Сафонова В. Є. Освітній ресурс формування інноваційної економіки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора екон. наук: 08.01.01; Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана. Київ, 2012. 44 с.
13. Сластѣнин В. А. Педагогика. М.: Школа-Пресс, 2000. С. 492.
14. Шумпетер И. Теория экономического развития. М.,1982. 455 с.

REFERENCES

1. Alekseyeva, L. N. (2004). Innovatsionnyye tekhnologii kak resurs eksperimenta [*Innovative technologies as a resource for experiment*] Uchitel'. – № 3. – P. 28.
2. Grebenyuk I.I., Surmachev D.V., Chekhova S.E. (2012). Proyektirovaniye obrazovatel'nogo protsessa sovremennogo vuza [*Designing the educational process of a modern university*]// Sovremennoye obrazovaniye.

Problemy i resheniya: mezhdunarodnyy zhurnal eksperimental'nogo obrazovaniya. - № 1. – P. 8 –11

3. Yerofeyeva N.I. (2002). Upravleniye proyektami v obrazovanii [*Project Management in Education*] //Narodnoye obrazovaniye.-№ 5. – P. 94.

4. Klarin M. V. (1989). Pedagogicheskaya tekhnologiya v uchebnom protsesse [*Pedagogical technology in the educational process*]. – P. 55.

5. Kurs videolektsiy profesora UzhNU [*The course of videolectons the university professors of UzhNU*] - on the platform “Prometheus”. Retrieved from: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/news/kurs-videolekciy-profesora-uzhnu.htm>

6. MON rozroblylo stratehiyu innovatsiynoho rozvytku Ukrayiny [*MOHC has developed a strategy of innovative development of Ukraine*] Retrieved from: <http://osvita.ua/vnz/62202/>

7. Oganesyants N. (2008). Konstruktivistskiye podkhody v e-Learning [*Constructivist approaches to be-Learning*]// Vyssheye Obrazovaniye v Rossii. - № 9. - P. 125-127.

8. Orlova A. I. (2006). Vozrozhdeniye obrazovaniya ili yego reforma? [*The revival of education or its reform?*] // Prepodavaniye istorii v shkole. № 1. P.37.

9. Osvita v Ukrayini [*Education in Ukraine*] - URL: <http://www.osvitaукраїни.carshe.com/members.htm>

10. Perspektyvy vprovadzhennya innovatsiynykh form osvity v Ukrayini [*Prospects of the introduction of innovative forms of education in Ukraine*] Retrieved from: <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/karpenko-2ce3f.pdf>

11. Rapatsevich Ye. S. (2005). Pedagogika. Bol'shaya sovremennaya entsiklopediya [*Pedagogy. Big modern encyclopedia*]. - Minsk: Sovremennoye slovo.- P. 198.

12. Safonova V. YE. (2012). Osvitniy resurs formuvannya innovatsiynoyi ekonomiky [*Educational resource of the formation of an innovative economy*]: avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya doktora ekon. nauk: 08.01.01; Kyyiv. nats. ekon. un-t im. V. Het'mana. – Kyyiv. – 44 p.

13. Slastonin V. A. (2000). Pedagogika [*Pedagogy*] M.: Shkola-Press - P. 492.

14. Shumpeter I. (1982). Teoriya ekonomicheskogo razvitiya [*The Theory of Economic Development*] M. - 455 p.

УДК 316.614-053.6:239.78(477)

DOI: 10.24144/2218-5348.2018.2(18).78-89

Юрчук А.О.,

директор Центру інновацій та розвитку
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
(м.Ужгород, Україна)

ГРОМАДСЬКА СОЦІАЛІЗАЦІЯ ЯК ВЕКТОР ПОЛІТИЧНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ МОЛОДІ

У статті аналізуються поняття “політична та громадська соціалізація”, які не мають однозначного тлумачення серед представників психологічної науки. Йдеться також про політичний та громадський статус молоді з точки зору впливу на формування особистості, що зумовлює необхідність теоретичного та практичного осмислення теми. Обґрунтовано та визначено основні напрями впливу політичних та громадських інститутів соціалізації на процес становлення особистості, висвітлено досвід роботи у цій сфері Ужгородського національного університету.

Ключові слова: політична соціалізація, громадська соціалізація, політична участь, молодь, студентство, державна молодіжна політика.

The scientific article analyzes and explores the concept of "political and social socialization", which has no unambiguous interpretation by various representatives of psychological science. It reveals the political and social status of youth in terms of the impact on the formation of the personality of modern student youth. In its turn, it determines the need for theoretical and practical reflection on this topic and determines its relevance. To reach the research objective, the main directions of the influence of political and social institutes of socialization on the process of formation of the personality of youth in society have been substantiated and determined.

Key words: political socialization, social socialization, political participation, youth, student, state youth policy.

Складні і швидкозмінні реалії розвитку сучасного світу є фактором соціалізації особистості, і цей процес включає усі соціальні процеси, завдяки яким індивід засвоює певні норми, цінності, соціальні уміння, досвід і навички спілкування, що сприяють набуттю ним ролі повноправного члена суспільства. При тому, за умов функціонуючої демократії, особистість індивідуально і водночас як член певної соціальної групи може впливати на

політичне та громадське життя в суспільстві. Очевидним фактом є те, що в країнах Європи, зокрема і в Україні, починаючи з ХІХ століття і по сьогодні, важливим учасником, а подекуди і активним гравцем в суспільстві є студентська молодь – з її інтересами, пріоритетами та цінностями. Вирішення цього дослідницького завдання сприятиме здійсненню аналізу політичного та громадського потенціалу студентства на прикладі певного суспільства.

Метою статті є вивчення та цілісний аналіз проблем державного регулювання політичної та громадської соціалізації молоді в Україні, ролі політики в сучасному суспільному житті молоді (студентства), проблеми формування та реалізації молодіжної політики, участі молодіжних об'єднань у процесах розбудови держави, розвитку громадянського суспільства, ставленням студентів вищих навчальних закладів до політичних та громадських процесів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемою громадської соціалізації через громадянське виховання займалися такі визначні педагоги, як А. Макаренко та В. Ващенко [2; 9]. С.Верба, М.Гоела, Г.Алмонд, Р.Даль, Р.Кловард, М.Конвей розглядали питання політичної участі групи осіб, які керуються політичними міркуваннями, як механізм, що формує погляди та пріоритети, які безперервно змінюються під впливом внутрішніх і зовнішніх чинників. У працях видатних українських вчених – М.Головатого, В.Головенька, В.Куліка, М.Пірен, М.Перепелиці, В.Рибкало висвітлено проблеми формування та реалізації молодіжної політики, участі молоді та молодіжних організацій у процесах державотворення. Автори в цілому дослідили проблему формування та реалізації молодіжної політики, питання професійної і не професійної участі молоді у політичних процесах.

Одним із важливих суспільних завдань будь-якої держави є забезпечення сталості демократичних перетворень, а саме: підготовка молодого покоління до відповідального і усвідомленого життя та діяльності в правовій демократичній державі [3, с. 5].

Роль політики в суспільному житті надзвичайно важлива і характеризується такими рисами як масштабність впливу, цілеспрямованість, універсальність, прагматизм, що зумовлює здатність впливати практично на всі сфери суспільного життя. Політика тісно пов'язана з економікою, культурою, мораллю, правом, тому будь-яка проблема набуває політичної спрямованості, якщо її рішення зачіпає інтереси класів, соціальних груп і державну владу.

Людина з її системою інтересів, потреб і цінностей є головною дійовою особою правової держави та громадянського суспільства. У політичному плані свобода людини і громадянина полягає в його незалежності від держави, у праві брати участь або утримуватись від участі у виборах органів

державної влади та місцевого самоврядування, в її можливості бути членом політичної партії, громадських організацій.

Основним завданням політичної соціалізації є вивчення нового спектру суспільних умов діяльності державних та громадянських інститутів, які впливають на політизацію особи, її політичну зрілість та відповідальність відповідно до новоутвореної державності [8].

Громадянська активність людини - це комплекс специфічних діяльнісних чинників, що обумовлені завданнями виконання громадянами своїх обов'язків перед державою. Також це система напрямів діяльності людей, пов'язаної із здійсненням суспільних функцій у тих сферах суспільного життя, які не можуть ефективно регулюватися державою; процес самореалізації людьми своїх творчих потенціалів за допомогою створення громадських організацій та участі в їх роботі [12, с. 32-37].

На сучасному етапі розвитку України до найактуальніших завдань належить питання залучення громадськості до процесів прийняття рішень. В Україні процес прийняття рішень ще не є прозорим, а діяльність влади не завжди зрозуміла для населення. Саме закритість влади від громадськості є суттєвим гальмівним фактором на шляху демократичних перетворень. Сучасне законодавство України надає певні можливості для взаємодії органів публічної влади з громадськістю, але технології та методи цієї взаємодії ще потребують впровадження та вдосконалення. Політична участь – це дії, за допомогою яких рядові члени будь-якої політичної системи впливають або намагаються впливати на результати її діяльності.

Сьогодні в Україні існує проблема, яка полягає в тому, що громадська думка недостатньо враховується та вивчається органами публічної влади. Вивчення громадської думки повинно здійснюватися шляхом проведення соціологічних досліджень та спостережень, запровадження спеціальних рубрик у друкованих та електронних ЗМІ, проведення експрес-аналізу коментарів, відгуків, інтерв'ю, інших матеріалів у пресі, на радіо, телебаченні для визначення позиції різних соціальних груп, опрацювання та узагальнення висловлених у зверненні громадян зауважень і пропозицій, проведення аналізу цільової інформації, що надходить до спеціальних скриньок. Результати вивчення громадської думки повинні враховуватися органами державної влади під час прийняття рішень та їх подальшої реалізації [5, с. 83].

Думки вчених-політологів з цього питання схожі в тому, що для участі рядових громадян, а особливо студентської молоді у політичному і громадському житті, потрібно підвищувати рівень політичної і правової культури населення як складових загальної культури.

З переходом України на демократичний шлях розвитку її політична система постійно змінюється та вдосконалюється. Розвиток держави, в тому числі української, розвиток соціальних інститутів та суспільних відносин визначається як період трансформаційних процесів, пошуку власного шляху розвитку та зміни цінностей. Саме молодь є провідником соціально-економічного, політичного і духовного відродження, рушієм нових якісних змін, викликаних назрілими потребами суспільства. Вона є тим суспільним прошарком, який відіграє особливу роль у розвитку суспільства. Тому держава, що прагне прогресивного розвитку, потребує якомога повнішого залучення молоді до трансформаційних та інноваційних процесів [1, с. 162]. У цьому і проявляється процес політичної і громадської соціалізації, під час якого відбувається зростання політичної активності молоді, підвищується інтерес до політики і до громадської активності. У загальному вигляді політична соціалізація — це процес становлення індивіда як суб'єкта політики, формування в нього особистісних якостей, ціннісних установок, поведінкових моделей, що дозволяють адаптуватись до політичної системи і виконувати в ній певні функції.

Молоді люди в усіх країнах є одним з основних людино-ресурсів для сталого розвитку, економічного зростання, соціальних перетворень, впровадження технологічних інновацій. Творча уява сучасної молоді (студентства), могутня енергія, ідейність, креативність створюють потенціал для подальшого розвитку суспільства. Таким чином, існує особлива необхідність щодо забезпечення нових стимулів при розробці й реалізації державної молодіжної політики та відповідних цільових програм на всіх рівнях управління. Питання державного управління саме в цій галузі суспільних відносин сьогодні є дуже актуальним.

Важливим є визначення поняття “молодь”. Цим питанням займається багато суспільних наук. У статистиці це поняття характеризується винятково віком осіб; у філософії, соціології, психології, педагогіці — це вже більш складна категорія. Сьогодні вчені визначають молодь як соціально-демографічну групу, що характеризується становленням соціальної зрілості та знаходженням свого місця в соціумі.

Особливою соціальною групою, за визначенням А.Власенко, є студентство, що формується з різних соціальних утворень суспільства і характеризується особливими умовами життя, праці, побуту, особливою суспільною поведінкою й психологією, для якої набуття знань і підготовка себе для майбутньої роботи у суспільному виробництві, науці і культурі є головним і здебільшого єдиним заняттям [6].

У деяких європейських країнах поняття “молодь” повністю відсутнє, а в Україні воно пов'язане з певною віковою групою. Відповідно до Закону України “Про сприяння соціальному становленню та

розвитку молоді в Україні” від 5.02.1993 р., молодь – це вікова категорія населення віком від 14 до 35 років [11].

Цей віковий ценз досить спірний і дуже широкий.

Згідно з основними видами зайнятості, молодь можна умовно поділити на три категорії:

- 14-17 років – в основному школярі, що проживають разом з батьками, які їх матеріально забезпечують;
- 18-24 роки – молодь, яка здобуває освіту в навчальних закладах I-IV рівня акредитації;
- 25-29 років – працююча молодь.

Цікаво, що в такій класифікації відсутня молодь вікового діапазону 29-35. Оскільки закон побудовано на досить стереотипному баченні траєкторії життя молодої людини, він не бере до уваги молодь, яка живе не за загальноприйнятими стандартами.

Щодо особливості вікової періодизації молоді, то більшість авторів зазначає, що нижня вікова межа для визначення поняття “молодь” зумовлюється особливостями фізичного розвитку людини та охоплює віковий період 14 – 16 років. Але визначити верхню межу для цієї категорії набагато складніше.

Прийнято вважати, що кінцем молодості є той момент, коли молода людина повністю вступає в стан дорослого, а саме:

- здобуває економічну незалежність;
- досягає самостійності, здатності приймати рішення, які стосуються себе, у всіх сферах життя;
- створює власну сім'ю та приймає відповідальність за її існування [4].

За даними Організації Об'єднаних Націй, молодь (особи віком 15 – 24 років) становить близько 20 % від загальної чисельності населення світу. При цьому понад 80 % молоді мешкає в країнах, що розвиваються. Прогнозується, що до 2025 р. ця цифра ще збільшиться до 89 % [14, с. 10].

Необхідним є визначення поняття молодіжної державної політики. Це системна діяльність держави у відносинах з молоддю, яка здійснюється в законодавчій, виконавчій, судовій сферах і ставить за мету створення соціально-економічних, політичних, організаційних, правових умов та гарантій для життєвого самовизначення, інтелектуального, морального, фізичного розвитку молоді, реалізації її творчого потенціалу як у власних інтересах, так і в інтересах України [10].

Насамперед завдання молодіжної політики - сприяти ефективній соціалізації і адаптації молодих людей, які зможуть самі про себе подбати і зробити свій посильний внесок у розвиток держави. Сьогодні виконання широкого спектра законодавчих актів, які декларують права і соціальні гарантії молоді, є неможливим з таких причин: відсутність належного

фінансування, політичної волі, часта зміна керівництва, збої в системі державного управління та, звичайно, військовий конфлікт у країні.

Активна участь молодих людей в ухваленні рішень і діяльності на місцевому рівні має дуже важливе значення, оскільки йдеться про побудову демократичного, солідарного та процвітаючого суспільства. Треба розуміти, що участь у демократичному житті будь-якої спільноти, в тому числі студентської молоді, не зводиться до голосування або висунення кандидатів на виборах, хоча це також є важливим. За даними соціологічного дослідження “Молодь України – 2017”, близько 56% молоді позитивно оцінює децентралізацію в Україні, 49% молодих людей обізнані про такі процеси, тому існує потреба в більшому інформуванні молоді про стан проведення реформи, оскільки понад 40% респондентів зазначили, що не володіють такою інформацією. Водночас майже 47% опитаних, які мешкають в об’єднаних громадах, зазначають, що не відчують змін для молоді після створення громад, 13% відчують позитивні зміни. Варто зазначити, що за результатами дослідження 87% молодих людей не бере участі у будь-яких заходах, що стосуються життя власного населеного пункту, але 52,2% опитаних готові особисто долучитися до ініціатив у житті своєї громади.

Місцеві органи влади, які є найближчими до молоді, відіграють дуже важливу роль. При цьому вони можуть забезпечити для молоді можливість не тільки познайомитися з принципами демократії та громадянства, але й практикувати їх. Проте участь молоді в житті суспільства не обмежується лише формуванням активних громадян і побудовою демократії в майбутньому. Дуже важливо, щоб молоді люди усвідомлювали, що вони можуть впливати та формувати рішення і дії, коли вони молоді, а не тільки на більш пізньому етапі життя. Так, до прикладу, в жовтні 2017 року було підписано меморандум про порозуміння та співпрацю між Державним вищим навчальним закладом “Ужгородський національний університет” та Ужгородською міською радою щодо виконання спільних проектів і програм, які спрямовані на досягнення цілей, що становлять спільний інтерес, зокрема у сферах освіти, науки, технологій, інновацій, розвитку молодіжного руху з метою інтегрованого розвитку громади міста Ужгород та університету, залучення та підтримку Ужгородською міською радою освітнього, наукового, людського потенціалу університету, зокрема провадження результатів дослідження науковців університету, стажування та проходження практики його студентами в Ужгородській міській раді, узгодження тематики студентських наукових робіт, дисертацій з тематики прикладних аспектів місцевого розвитку. Вже в жовтні 2018 року стартувала програма стажування “Перший кар’єрний крок” студентів УжНУ в Ужгородській міській раді, що дає змогу сформувати резерв молодих, професійних кадрів, що є важливим для міста в цілому. На нашу думку саме таке практичне залучення освіченої

та ініціативної молоді для набуття досвіду в органах місцевого самоврядування, дає можливість студенту бути більш обізнаним в деяких моментах роботи влади, сприяє розвитку навиків та здібностей, універсальних знань та практичних вмінь, необхідних для подальшого кар'єрного росту.

За даними дослідження “Молодь-2017”, сьогодні тільки 4% молодих громадян впевнені, що більшість рішень ухвалюються з урахуванням думки молоді, а 35% вважають, що думка молоді не враховується взагалі [13].

Водночас для успішної, стабільної й осмисленої участі молоді в політичних та громадських процесах на місцевому та регіональному рівнях необхідно більше, ніж розвиток або реорганізація політичних чи адміністративних систем. Будь-яка політика та заходи, покликані активізувати участь молоді, повинні забезпечувати, щоб середовище поважало молодих людей, а також враховувати різні потреби, обставини та сподівання молоді. За даними соціологічного дослідження “Молодь-2017”, найбільш затребуваними, на думку молоді, як на рівні країни, так і на рівні окремого населеного пункту, є такі напрями державної молодіжної політики, як підтримка талановитої молоді (відповідно 65% і 44%), популяризація здорового способу життя (відповідно 46% і 45%) та сприяння забезпеченню житлом (відповідно 45% і 41% відповідно). Нині молодь робить акцент на питаннях, які безпосередньо стосуються життєздатності громади (ремонт доріг і тротуарів, відкриття/реконструкція лікарень і амбулаторій), але бачимо, що у найближчій перспективі для неї є важливим відкриття/реконструкція/ремонт об'єктів гуманітарної сфери (спортивних закладів і центрів, спортивних майданчиків, установ, що працюють з молоддю закладів культури).

Неможливо оминати і молодь з особливими потребами. Так, міська рада м. Ужгорода затвердила Програму діяльності медико-соціального реабілітаційного центру «Дорога життя» на 2019 рік і передбачила фінансування у розмірі 1,9 млн. грн. для надання дітям та молоді з вадами фізичного та розумового розвитку віком від народження до 25 років можливості активної участі в житті громадянського суспільства.

Метою програми є створення сприятливих умов з надання допомоги дітям і молоді з обмеженими фізичними можливостями розвивати їхні здібності, побутові та соціальні вміння для найбільш повної їх інтеграції до життя у суспільстві за допомогою прогресивних методів навчання, медичної, фізичної, психологічної, професійної та соціальної реабілітації. Нині на обліку “Дороги життя” перебувають 365 осіб з інвалідністю та вадами фізичного і розумового розвитку.

За останній час Україною вже досягнуто позитивних результатів у питаннях реформування місцевого самоврядування та територіальної

організації влади. Досягнуті успіхи не були б настільки швидкими та виразними без експертної, консультативної, донорської допомоги та політичної підтримки партнерів у рамках реалізації міжнародних проектів і програм.

Станом на кінець 2016 р. практично в кожній області в переважній більшості у сталому впровадженні або на етапах практичної апробації та експериментальної розробки застосовувались інноваційні форми молодіжної роботи, оцінювані експертами як такі, що доцільно розвивати й поширювати надалі. Це особливо важливо за нинішніх умов децентралізації, коли частина ОТГ ще не мають багаторічного досвіду реалізації власної молодіжної політики.

Міжнародні організації також беруть участь у молодіжних інноваціях – ініціативний центр сприяння активності та розвитку громадського почину (ІСАР) “Єднання” 62, як офіційний представник Youth Bank International 63 в Україні, розвиває модель Молодіжного банку ініціатив (МБІ). У 2016– 2017 рр. МБІ розпочали та продовжили роботу в 7 громадах (Березань Київської області, Вінниця, Вознесенськ Миколаївської області, Гриців Хмельницької області, Олешки Херсонської області, Стрий Львівської області, Суми). МБІ – це модель залучення молоді до громадської активності у власній громаді, яка успішно працює в різних країнах світу з 2002 р. для надання можливості молодим стати учасниками ініціативних груп з підготовки проектів поліпшення життя в громаді, розкрити лідерський потенціал, розвинути різноманітні компетенції та навички для подальшого професійного та соціально активного життя [7].

Однією з інноваційних форм реалізації молодіжної роботи є участь молоді у міжнародних ініціативах, зокрема у проектах ЄС та інших іноземних держав, наприклад програмі “ERASMUS+”. Це програма Європейського Союзу, що підтримує проекти, партнерства, заходи та мобільність у сфері освіти, підготовки молоді і спорту.

Не винятком є і Ужгородський національний університет, який відкрив можливість навчання та викладання за кордоном за програмою Erasmus+ 2014-2020 для студентів і викладачів з метою обміну досвідом та підвищення конкурентоспроможності фахівців на ринку праці. На сьогодні скористалося такою нагодою 38 студентів та 6 аспірантів університету.

Мінмолодьспорт спільно з Українським інститутом міжнародної політики, Національною молодіжною радою України та іншими партнерами працює над запровадженням національного конкурсу “Молодіжна столиця України”. В 2017 році і м. Ужгород спільно з УжНУ, де сконцентровано переважну більшість молоді міста, взяли участь у цьому конкурсі, що покликаний спонукати міста та агломерації бути більш активними у молодіжній політиці й процесах парсипативної демократії.

ЮНІСЕФ спільно з ГО “Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка” впровадив в Україні глобальний молодіжний проект U-Report – міжнародний проект. Він створений для того, щоб думки молоді було почуто та взято до уваги.

За реалізацію проектів національно-патріотичної тематики активно взялися всеукраїнські молодіжні громадські організації: Спілка української молоді в Україні, Молодий народний рух, Всеукраїнський молодіжний рух “Національний альянс”, молодіжна організація “Пласт” – Національна скаутська організація України та інші.

Відтак в Україні на цей час існує великий арсенал інноваційних форм молодіжної роботи, розроблених, апробованих на практиці та впроваджених на рівні областей, багатьох міст і районів, частково навіть окремих ОТГ, що стало можливим завдяки певною мірою розвинутій організаційній інфраструктурі державних підрозділів по роботі з молоддю в складі обласних, міських і районних органів влади й місцевого самоврядування, активності вітчизняних ГО та волонтерів.

У 2018 р. на базі Ужгородського національного університету ініціювали створення волонтерів, до діяльності якого зможуть долучитися небайдужі студенти, викладачі, випускники та адміністративні працівники вишу. Це дасть змогу кожному бажаючому певною мірою стати учасником громадської діяльності в тій чи іншій сфері.

Молодіжна державна політика в Україні характеризується значною кількістю нормативно-правових актів, основою яких є Конституція України, де зафіксовано основні права та обов’язки громадян. Серед безпосередньо присвячених молоді засадничих актів загальнодержавного рівня слід особливо зазначити Декларацію про загальні засади державної молодіжної політики в Україні (1992 р.) й закони України “Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні” (1993 р.) й “Про молодіжні та дитячі громадські організації” (1998 р.). Головним документом реалізації молодіжної політики є Державна цільова соціальна програма “Молодь України” на 2016–2020 роки, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 18.02.2016 р. № 148. До нормування молодіжної політики належать також численні акти інших галузей державного управління, серед яких закони України у сферах освіти (1998, 2014, 2017 рр.), фізичної культури і спорту (1993 р.), туризму (1995 р.), малого підприємництва (2000 р.), волонтерської (2011 р.) та громадської (2012 р.) діяльності, зайнятості (2012 р.) і благодійництва (2012 р.). Крім того, за часи незалежності було видано понад 25 указів і розпоряджень президентів України, постанов і розпоряджень КМУ, які безпосередньо стосуються проблем молоді. Зокрема в регіональній програмі “Молодь Закарпаття” на 2016–2020 роки визначаються ключові аспекти місцевої молодіжної політики, спрямованої на

національно-патріотичне виховання, здоровий спосіб життя, неформальну освіту, зайнятість і самозайнятість молоді, підтримку обдарованої молоді, інститутів громадянського суспільства, ВПО та молоді тимчасово окупованих територій, налагодження міжрегіональних і міжнародних зв'язків, інформаційне забезпечення молодіжної політики [13].

Отже, проаналізувавши певний спектр заходів щодо політичної та громадської соціалізації молоді, включаючи студентську молодь, можна зробити висновки, що в Україні знайшли своє втілення міжвідомчі та міжсекторальні підходи до молодіжної політики та організації роботи з молоддю, що забезпечено нормативно-правовими документами національного та місцевого рівнів. Місцеві молодіжні програми, молодіжні дорадчі структури при органах місцевого самоврядування, координаційні ради з питань молодіжної політики, різноманітні робочі групи, колегіальні органи при молодіжних підрозділах місцевих рад дозволяють на практиці здійснювати зазначену взаємодію.

Політична, громадська та інноваційна системи України вступили в нову фазу розвитку. Демократичні інституції поступово зміцнюють свої позиції. Підвищується рівень політичної культури всього населення України і молоді зокрема. Нові умови дають широку можливість розвитку молодіжної ініціативи, самореалізації молодого покоління.

Аналізуючи різноманітні види діяльності освітніх установ, зокрема Ужгородського національного університету, можна зробити висновок про її позитивну роль у формуванні в молодій людини комплексу таких якостей, як орієнтація на загальноприйняті норми і моральні цінності у всіх сферах життя, включаючи сферу праці, усвідомлена законослухняність, вміння відстоювати свої цивільні права і виконувати обов'язки, політична активність, патріотична відданість Батьківщині, культура міжособистісних, міжнаціональних та інших соціальних відносин, постійне прагнення нарощувати і реалізовувати свій творчий потенціал на благо суспільства.

Список використаних джерел

1. Бородін Є. І. Держава і молодь: історія ювенального законодавства в Україні (середина 80-х – початок 90-х років ХХ ст.). – К.: Укр.центр політ. менеджменту, 2004. – 238 с.
2. Ващенко Г. Виховний ідеал: підручник для педагогів, виховників молоді і батьків. - Полтава : Полтавський вісник, 1994. - Т. 1. - 191 с.
3. Вербицька П. В. Громадянське виховання учнівської молоді: сучасні аспекти розвитку: [монографія]. – К.: Генеза, 2009. – 384 с.
4. Головатий М. Ф., Цибульник В. С. Проблеми молодіжної політики. Філософська і соціологічна думка. – К., 1992. – № 4.

5. Енциклопедичний словник з державного управління / (уклад. Ю.П. Сурмін, В.Д. Бакуменко, А.М. Михненко та ін..).- К.:НАДУ, 2010.- 820 с.
6. *Освіта регіону: психологія, політологія, соціальні комунікації.* – 2012. – № 4.
7. ІСАР «Єднання». URL :<http://ednannia.ua/ednannia-about/pro-nas>
8. Клименко О. А. Трансформація політичної культури перехідних суспільств : автореф. дис. канд. політ. наук : спец. 23.00.04. – К., 1999. – 20 с.
9. Макаренко А. С. Воспитание гражданина / сост. Р. М. Бескина, М. Д. Виноградова. - М.: Просвещение, 1988. - 308 с.
10. Молодіжна політика в Україні: як це працює. URL: <https://uspishnacraina.com/ua/news/blog/view/molodizhna-polityka-v-ukrayini-yak-tse-pratsyuye.html>
11. Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні: Закон України від 05.02.1993 р. № 2998-XII. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>
12. Українські аспекти соціальної роботи: курс лекцій / керівник авт. кол. М. Ф. Головатий. - К. : МАУП, 2002. - 376 с.
13. Формування та реалізація державної молодіжної політики в Україні в умовах децентралізації URL: http://www.dsmsu.gov.ua/media/2017/11/16/9/Derzhavna_dopovid_za_pidsymkami_2016_roky.pdf
14. The World Programme of Action for Youth. – Printed at the United Nations, New York, 2010. – 75 p.

REFERENCES

1. Borodin Ye.I. Derzhava I molod': istoriya yuvenal'nogo zakonodavstva v Ukrayini (seredyna 80-h-pochatok 90-h rokiv 20 st.) (2004) [*State and youth: the history of juvenile law in Ukraine (mid 80s - early 90's of the twentieth century)*] - К.:Ukr. Centr polit. Menedzmentu. - 238p.
2. Vashchenko G. Vuhovnyy ideal: Pidruchnyk dlya pedagogiv, vyhovnykiv molodi i batykiv (1994) [*Educational ideal: a textbook for teachers, educators of youth and parents*]. - Poltava: Poltavskiy visnuk.-T.I.-191 p.
3. Verbytska P.V. Gromadyans'ke vyhovannya ukrayinskoyi molodi: suchasnyy aspect rozvytku: monografiya (2009) [*Civic education of pupils: modern aspects of development*].- К.:Geneza.-384 p.
4. Golovaty M.F. (1992). Problemy molodizhnoyi polityky. Filosofs'ka i sotsiologichna dumka [*Problems of youth policy. Philosophical and sociological thought*]. – К. – № 4. 194 p.

5. Enceklpedychnyy slovnyk z derzhavnogo upravlinnya (2010) [*Encyclopedic Dictionary of Public Administration*]/ (uklad. J.P.Surmin, V.D. Bakumenko, A.M. Muhnenko ta in.).- K.:NADY. - 820 p.
6. Zhurnal “Osvita regionu”: psykholohiya, politohiya, sotsial’ni komunikatsiyi” (2012) [*Education in the region: psychology, political science, social communication*]. № 4.
7. ISAP “Yednannya” [*Unification*]. Retrieved at: <http://ednannia.ua/ednannia-about/pro-nas>
8. Klymenko O.A. (1999). Transformatsiya politychnoyi kultury perehidnyh suspilstv [*Transformation of the political culture of transitional societies*]: avtoref. dys. kand. polit. nauk: spec. 23.00.04.-K.-20 p.
9. Makarenko A.S. (1988). Vospitaniye grazhdanina [*Education of a citizen*]/ Sost. R.M. Beskina, M.D. Vinogradova.- M.:Prosveshcheniye. – 308 p.
10. Molodizhna polityka v Ukraini, yak tse pratsyuye [*Youth Policy in Ukraine: How It Works*]. Retrieved at: <https://uspishnakraina.com/ua/news/blog/view/molodizhna-polityka-v-ukrayini-yak-tse-pratsyuye.html>
11. Pro spryyannya socialnomu stanovlennyu ta rozvytku molodi v Ukraini (1993) [*On promoting social development of youth in Ukraine: Law of Ukraine*]: Zakon Ukrainu vid 05.02.1993 p. № 2998-XII. Retrieved at: <http://zakon1.rada.gov.ua>
12. Ukrayinskyy aspekt sotsialnoyi roboty (2002) [*Ukrainian aspects of social work*]: Kurs lektsiy / Kerivnyk avt. kol. M.F Golovaty. - K.: MAYP.-376 p.
13. Formuvannya ta realizatsiya derzhavnoyi molodizhnoyi polityky v Ukraini v umovah detsentralizatsiyi [*Formation and implementation of state youth policy in Ukraine in conditions of decentralization*]. Retrieved at: http://www.dsmsu.gov.ua/media/2017/11/16/9/Derjavna_dopovid_za_pidsymkami_2016_roky.pdf
14. The World Program of Action for Youth. – Printed at the United Nations, New York, 2010. – 75 p.

Оглядова стаття

УДК 378.4.001.76(477 87):372.8

Росоха В.В.,

директор,

Пащук Г.Я.,

заступник директора з навчально-виховної роботи

Природничо-гуманітарний коледж

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

(м.Ужгород, Україна)

ІННОВАЦІЇ У ПРИРОДНИЧО-ГУМАНІТАРНІЙ ОСВІТІ: З ДОСВІДУ УЖГОРОДСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Важливою складовою ефективності наукових розробок є їх апробація на потужних міжнародних наукових заходах за участі широкого спектру навчальних закладів та наукових установ як України, так і країн Європи. Саме такими міжнародними «платформами» стали заходи в рамках міжнародної виставки «Освіта і кар'єра – День студента 2018», що проходили в м. Києві 15-17 листопада. Особливість виставки в тому, що в ній взяли участь більше 120 університетів, серед яких понад 60 ВНЗ з країн Європейського Союзу.

ДВНЗ «Ужгородський національний університет» був представлений на виставці в рейтинговому виставковому конкурсі «Лідер природничо-гуманітарної освіти».

За результатами голосування та висновків конкурсної комісії робота університету отримала найвищу оцінку. Презентація Природничо-гуманітарного коледжу ДВНЗ «УжНУ» та виставкові стенди за тематикою конкурсу були нагороджені дипломом та золотою медаллю, а також відзнакою «Лідер природничо-гуманітарної освіти України». Це визнання – свідчення сучасного рівня навчально-наукової діяльності в Природничо-гуманітарному коледжі з упровадження інноваційних підходів до організації навчально-виховного процесу, що дозволяє отримувати студентам міцні знання.

Пропонуємо читачам ознайомитись із окремими розділами презентаційних матеріалів.

Ключові слова: природничо-гуманітарна освіта, інновації, навчально-наукова діяльність, професійно-орієнтовані дисципліни.

An important part of the effectiveness of scientific developments is their testing on powerful international scientific events with the participation of a wide range of educational institutions and research institutions, both in Ukraine and in Europe. It is these international "platforms" that took place in the framework of the international exhibition "Education and Career - Student's Day 2018" that took

place in Kyiv on November 15-17. The peculiarity of the exhibition is that it has attended more than 120 universities, among which more than 60 universities from the European Union.

The Uzhhorod National University was represented at the exhibition in the rating exhibition "Leader of Natural and Humanitarian Education".

According to the results of the voting and the conclusions of the competition commission, the university received the highest score. The presentation of the Natural Sciences and Humanitarian College of the SU "UzhNU" and exhibition stands on the subject of the competition were marked with a diploma and a gold medal, as well as a distinction "Leader of Natural and Humanitarian Education of Ukraine". This recognition is a testimony to the current level of educational and scientific activity at the Natural Sciences and Humanities College on the introduction of innovative approaches to the organization of the educational process, which allows students to receive high results and solid knowledge.

We offer readers to familiarize themselves with separate sections of presentation materials.

Key words: natural and humanitarian education, innovations, educational-scientific activity, vocational-oriented disciplines.

Практика і досвід ВНЗ I – II рівня акредитації, яким є Природничо-гуманітарний коледж Ужгородського національного університету, свідчать про розроблення і впровадження інноваційних підходів в організації освітнього процесу, впровадження наукових досягнень у повсякденну практику, що є необхідною базовою складовою сучасної передвищої освіти. Розуміючи це надважливе завдання, **педагогічний колектив коледжу впродовж двох десятиліть намагається гармонійно поєднати підготовку молодших спеціалістів як природничого, так і гуманітарного спрямувань.** Власні знахідки і напрацювання, набутий досвід ми постійно доповнюємо впровадженнями передового педагогічного досвіду колег – науковців УжНУ, викладачів інших ВНЗ. Зважаючи на тісну співпрацю і науково – методичну роботу УжНУ, а також ураховуючи високі результати освітньої роботи коледжу, прагнемо досягти високої планки – стати в один ряд із лідерами передвищої освіти України.

Природничо-гуманітарний коледж здійснює підготовку фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня «молодший спеціаліст» за спорідненими з університетом спеціальностями. Коледж успішно відзначив свій 20-річний ювілей, до якого прийшов зі значними напрацюваннями та здобутками.

У коледжі здобувають освіту на денній та заочній формах навчання близько 900 студентів: із них більше половини навчаються за державним замовленням. За час свого існування педагогічний колектив підготував понад 3200 фахівців.

Випускники коледжу належно зарекомендували себе як фахівці; більше 20 з них очолюють важливі структурні підрозділи в галузях економіки та місцевого самоврядування в області. 12 випускників – нині викладачі УжНУ та коледжу, 6 із них – кандидати наук. Саме випускники 2006 року створили знаний в Україні та Європі рок-гурт «308».

Коледж має сучасну навчально-матеріальну базу, оснащену необхідним технологічним обладнанням та апаратурою, тут створено відповідні навчальні кабінети та лабораторії, три комп'ютерні класи, в яких проводяться практичні заняття, виконуються розрахунки з курсового та дипломного проектування, а також із фундаментальних і спеціальних дисциплін. До послуг студентів та викладачів — бібліотека з читальною залом, безкоштовний доступ до Інтернету і мережі WI-FI, спортивна зала та майданчик, гуртожиток, медпункт, кафе та їдальня. У навчальному закладі діє студентське самоврядування, працюють гуртки, спортивні секції.

Студенти коледжу беруть активну участь у науково-дослідній роботі, всеукраїнських та міжнародних олімпіадах і конкурсах. За час існування закладу вони отримали понад 70 дипломів переможців.

Більше 95% наших випускників продовжують навчання на відповідних факультетах УжНУ.

Для успішного здійснення навчально-виховного процесу сформована структура коледжу, що сповна відповідає вимогам Положення про вищий навчальний заклад I-II рівнів акредитації. До неї входять 11 циклових комісій із загальноосвітніх, фахових та професійно-орієнтованих дисциплін, які планують і здійснюють навчально-методичну роботу. Підвищенням професійного рівня викладачів, вивченням і впровадженням новітніх методик, інноваційних технологій займається методична комісія, до складу якої входить 15 провідних педагогів.

Філософія функціонування коледжу у XXI столітті заснована на визнанні потреби проведення фундаментальних досліджень у системі передвищої освіти, створення та впровадження інновацій в освітній процес, тобто виконання ролі майданчиків не лише для передачі знань, але й для формування професійних компетенцій майбутніх фахівців, що зреалізують себе в незалежній Україні.

Студенти Природничо-гуманітарного коледжу готуються відігравати активну роль у суспільстві, у розвитку місцевих громад, а педагоги – не лише як виконавці навчальних планів та програм, але й як генератори інновацій, потенційні надавачі освітніх послуг громадянам. Поступово коледж стає осередком волонтерства (у т.ч. й інтелектуального), центром молодіжних дискусій, незалежним від політики, майданчиком для прояву мистецьких талантів нашого студентства.

Стартовими пріоритетами вишу є гуманізація та інтернаціоналізація освіти, творення знань та нових навчальних технологій, актуалізація напрямів підготовки та активна роль у житті міста, краю та України в цілому. Ми повинні скористатися усіма можливостями сучасного освітнього процесу, технічних та наукових досягнень, досвідом роботи інших ВНЗ, щоб підготувати нове покоління випускників, здатних конкурувати на ринку праці у нинішніх реаліях.

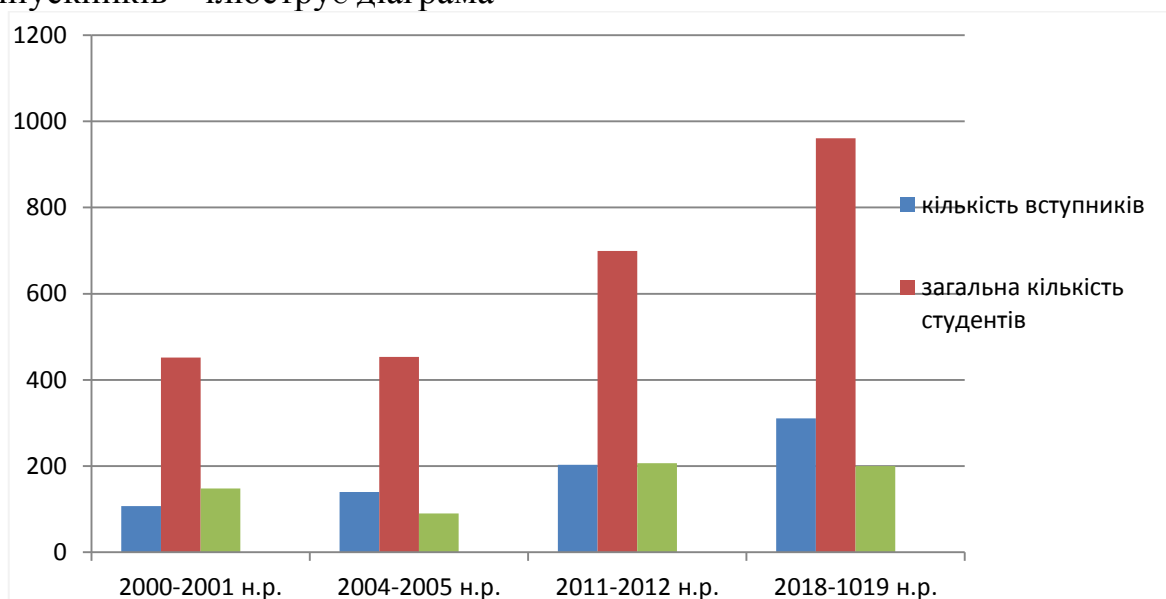
Формування студентського контингенту та структури коледжу

Природничо-гуманітарний коледж здійснює підготовку молодших спеціалістів на основі базової загальної середньої освіти та повної загальної середньої освіти, а також на базі ОКР «кваліфікований робітник» за такими спеціальностями:

- ❖ **Будівництво та цивільна інженерія;**
- ❖ **Геодезія та землеустрій;**
- ❖ **Інженерія програмного забезпечення;**
- ❖ **Облік і оподаткування;**
- ❖ **Право;**
- ❖ **Туризм;**
- ❖ **Фінанси, банківська справа та страхування.**

На початок 2018-2019 навчального року контингент студентів денної форми навчання становив 863 особи, заочної – 98 осіб. 531 студент навчається за державним замовленням, 412 – за контрактом.

Динаміку процесу зростання кількості вступників – і відповідно випускників – ілюструє діаграма

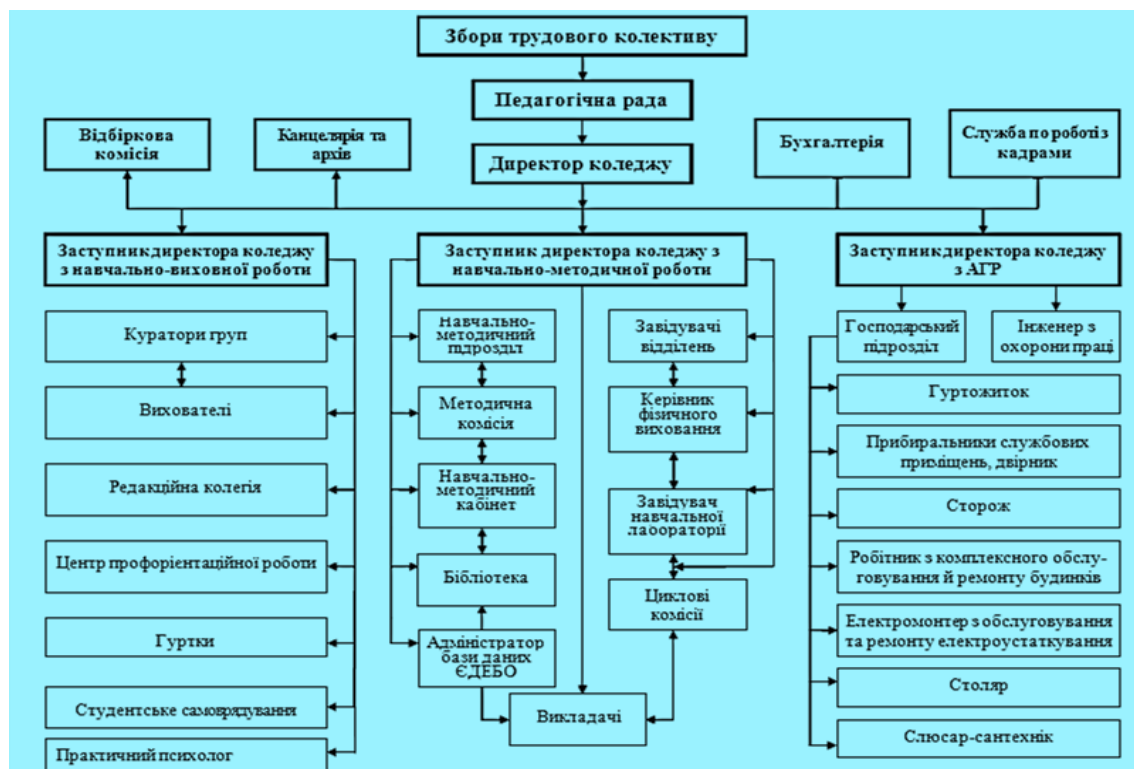
Динаміка зростання контингенту студентів денної та заочної форм навчання

Актуальність спеціальностей, за якими здійснюється підготовка майбутніх фахівців, високий рівень викладання та конкурентоздатність знань, умінь і навиків випускників, а також чітко вибудована профорієнтаційна стратегія забезпечує коледжу зростання кількості абітурієнтів, охочих стати нашими студентами. Ось статистика двох останніх років:

Наші спеціальності	Вступна кампанія - 2017			Вступна кампанія - 2018		
	К-сть заяв	К-сть зарахованих	Конкурс	К-сть заяв	К-сть зарахованих	Конкурс
Інженерія програмного забезпечення	150	90	4,5	167	106	5,5
Право	165	77	6,0	158	90	6,4
Будівництво і цивільна інженерія	7	25	5,1	104	21	8
Туризм	77	26	9,6	103	25	12,8
Фінанси, банківська справа та страхування	75	23	5,1	109	23	8,3
Облік і оподаткування	77	17	5,5	57	18	3,8
Геодезія та землеустрій	89	20	5,5	59	15	5,9

Цифри свідчать про зростання інтересу молоді до професій, пов'язаних з ІТ- технологіями, стійкої зацікавленості правничою сферою, а також стрімке зростання попиту (а значить, і пропозиції) на фахівців у галузі туризму, що особливо актуальне для Закарпатської області з її транскордонним потенціалом та європейським вектором розвитку.

Структура Природничо-гуманітарного коледжу за час його існування зазнала значних змін і удосконалення. Наш навчальний заклад, ліцензуючи нові спеціальності, створював передумови для зростання контингенту студентів, тому його структура на 2018-19 навчальний рік сформувалася так:

Педагогічний колектив на шляху вдосконалення та інновацій

Перспектива розбудови в Україні суспільства знань вимагає від кожного навчального закладу глибокого удосконалення освітньо-виховної діяльності, що має здійснюватися на основі розумного поєднання кращого зарубіжного та вітчизняного педагогічного досвіду з національними традиціями, впровадження інноваційних технологій поряд із випробуваними часом і результативністю формами і методами роботи кожного викладача.

Саме орієнтуючись на це, у Природничо-гуманітарному коледжі вироблено критерії добору і виховання педагогів із високими науковими та фаховими знаннями, якісною та прогресивною методикою викладання як загальноосвітніх, так і професійно орієнтованих та фахових дисциплін.

Навчальний процес у коледжі забезпечують більше 100 штатних викладачів та викладачів – внутрішніх сумісників, близько 20 з яких - науково-педагогічні працівники випускових кафедр тих факультетів Ужгородського національного університету, де продовжують навчання студенти коледжу. Серед них - 1 доктор наук, 1 професор, 17 кандидатів наук, 9 викладачів-методистів, 7 старших викладачів, 42 викладачі вищої категорії, заслужені юристи та економісти України.

Такий якісний склад педагогічного колективу дає змогу втілювати в життя нові освітні плани і задуми, забезпечувати високий рівень викладання і досягнення вагомих результатів студентами коледжу, про що свідчить їх подальше навчання як в УжНУ, так і в інших вишах України, а також численні перемоги в олімпіадах, конкурсах, участь у наукових форумах тощо.

Викладачі коледжу приділяють велику увагу створенню освітніх матеріалів нового покоління, що відповідають сучасним вимогам і викликам. Яскравим прикладом такого підходу до роботи є наші колеги – науковці-викладачі Ужгородського національного університету, які розробили концептуальну модель створення та видання навчальної літератури нового покоління, навчально-методичних комплексів із дисциплін та інтерактивних електронних підручників. Орієнтуючись на їх досвід і досягнення, наші педагоги підготували ряд посібників, підручників та навчально-методичних комплексів, що активно використовуються у процесі викладання окремих дисциплін.

Освітній процес у Природничо-гуманітарному коледжі – це приклад успішного симбіозу двох навчальних напрямів – прикладного та гуманітарного, які не антагонізують, а, навпаки, логічно доповнюють один одного. **Запорукою успіху в цій справі є чітко спланована методична робота викладачів, яку координує методична комісія коледжу.** Така повсякденна методична робота здійснюється в **11 циклових комісіях**, очолюваних досвідченими педагогами – спеціалістами вищої категорії, викладачами-методистами, старшими викладачами. Методична та циклові комісії надають допомогу та здійснюють контроль за підвищенням професійної майстерності викладачів, виконанням індивідуальних планів у міжтестастійний період, беруть активну участь в атестації педагогів тощо.

Викладачами циклових комісій проведено структурування навчальних програм за змістовими модулями та блоками відповідно до вимог Галузевого стандарту вищої освіти України. Це продиктовано науково обґрунтованою реальною нормою кількості необхідної навчальної інформації, що підлягає засвоєнню та контролю. Ними визначено перелік навчальних елементів у загальному змісті програми дисципліни, конкретизовано вимоги до знань та умінь студентів. Серед навчальних елементів особливо виділено ті, які активізуються під час навчальної та пошукової роботи студентів. Усе це скеровано на структурне впорядкування інформації в межах навчальної дисципліни, оптимізує склад її понятійного апарату, підвищує ефективність організації самостійної роботи студентів за рахунок оптимізації навчальних програм, створення інтегрованих курсів чи окремих тематичних блоків.

У коледжі активно впроваджуються інноваційні методики навчання, що є запорукою високої якості всіх складників навчального процесу.

Широкого застосування набувають технології слайд-лекції, електронні курси лекцій і навчальні матеріали, проведення занять за мультимедійною технологією, використання новітніх інформаційних засобів, розміщених на різних серверах у мережі Інтернет. Студенти мають можливість отримати навчальний матеріал (електронні версії конспектів лекцій, планів семінарських та практичних занять, завдань та рекомендацій щодо їх виконання) у бібліотеці коледжу або на сайті, що веде до інтенсифікації навчального процесу внаслідок вивільнення часу на конспектування на заняттях та використання його на спілкування з викладачами і з'ясування актуальних питань.

Для перевірки засвоєння студентами навчального матеріалу викладачі використовують різні інноваційні методи – online- тестування, інтерактиви, скайп-конференції, дистанційні опитування тощо, а також розроблену науковцями УжНУ автоматизовану систему тестування знань BrainTester, засновану на клієнт-серверній технології. Тестову базу для цієї програми готує кожен викладач за визначеними стандартами.

Система використовується викладачами для проведення поточного, тематичного, рубіжного та підсумкового контролю знань студентів, а також для самоконтролю. Ця форма контролю дає швидкий, наочний та об'єктивний результат, аналіз якого допомагає викладачеві розробити систему диференційованих завдань для студента, щоб він міг самостійно усунути недоліки у засвоєнні програмного матеріалу.

З метою підготовки **правознавців** у коледжі створена **циклова комісія юридичних дисциплін**, яку успішно очолює к.ю.н. Євген Васильович Лейба. Усього в комісії працюють за основним місцем роботи 10 педагогічних працівників, серед яких - 4 кандидати наук, 1 заслужений юрист України, 1 викладач-методист, 6 викладачів вищої категорії. За сумісництвом на педагогічних посадах працюють 10 осіб, у тому числі 2 кандидати наук. Серед штатних працівників та сумісників частка колишніх та діючих практиків у сфері права становить 90%. Це держслужбовці, працівники судової гілки влади, адвокати, працівники правоохоронних органів, нотаріату та ін.

Пріоритетною для випускників коледжу є **співпраця з юридичним факультетом УжНУ**, у зв'язку з чим вони мають право вступити за скороченим терміном навчання на юридичний факультет для отримання повної вищої освіти за освітньо-кваліфікаційним рівнем «бакалавр». Але, враховуючи насиченість навчальної програми, студенти коледжу мають право вступити до будь-якого вищого навчального закладу за спеціальністю «Право» для отримання наступного освітньо-кваліфікаційного рівня.

Студенти постійно проходять навчальні, виробничі практики з метою закріплення теоретичних знань. Базами виступають правоохоронні та судові

органи, державні організації та установи, самозайняті особи (адвокати, нотаріуси).

Викладачі циклової комісії намагаються насичувати навчальний процес внутрішніми заходами з метою закріплення практичних навичок: це щорічна студентська конференція «Студентський вимір щодо актуальних проблем у правознавстві», круглі столи за різними спеціалізаціями залежно від науково-дослідної роботи викладача: кримінального, адміністративного, цивільного, конституційного, міжнародного спрямування, брейн-ринги, виставки наукової літератури, перегляд документальних кінофільмів, майстер-класи для студентів, відтворення судових засідань, слідчих дій. Студенти знімають невеликі відеоролики процесуальних дій, проводять зустрічі з практиками тощо.

Отже, зважаючи на такий кадровий потенціал, матеріально-технічну базу (3 лабораторії: кримінального права, цивільного права, криміналістики), поєднання практики та теорії в навчальному процесі, підготовка молодших спеціалістів – правознавців у коледжі здійснюється на належному рівні.

Сучасний економічний стан України потребує різкого підвищення культури технологій, праці, комунікацій тощо. **У нашій країні формується новий тип економічної культури, й економічна освіта відіграватиме в цьому провідну роль.** Для створення в Україні економічно організованого суспільства необхідно, щоб система економічної освіти як складова культури була адекватна вимогам управління за умов ринкових відносин.

Тільки викликаючи зацікавленість з боку роботодавців до себе як до майбутнього працівника, випускник може отримати хорошу роботу за спеціальністю. Конкурентоспроможність випускників значною мірою залежить від якості оволодіння економічними знаннями, ступеня економічної культури, вміння мислити і діяти в категоріальній системі ринкової економіки.

Між тим рівень підготовки й ефективність навчання знаходяться у прямій залежності від взаємодії ланки «викладач-студент».

У нашому коледжі викладачі циклової комісії фінансово-економічних дисциплін, яку очолює викладач-методист І.М. Поп, вчать студентів розбиратися не лише у змодельованих, а й реальних економічних процесах.

В економічному навчанні викладачі циклової комісії використовують не тільки систему знань та навичок, а й певний досвід творчої діяльності, соціально-економічного спілкування. У комплексі це стимулює спрямованість особистості на самоосвіту та вміння використовувати нові знання в нових ситуаціях.

Тому в навчальній діяльності викладачі циклової комісії завжди відпрацьовують провідні знання та навички, створюють належне методичне

забезпечення навчального процесу (ними підготовлено понад 20 методичних комплексів, рекомендацій та електронних курсів лекцій).

Основне завдання викладачів циклової комісії економічних дисциплін у коледжі - формування творчої особистості фахівця, здатного до саморозвитку, самоосвіти, інноваційної діяльності, переведення студента з пасивного споживача знань в активного їх творця, який вміє сформулювати проблему, проаналізувати шляхи її вирішення, знайти оптимальний результат і довести його правильність.

Велика увага у процесі підготовки фахівців спеціальностей «Облік і оподаткування» та «Фінанси, банківська справа та страхування» в коледжі приділяється наступному:

❖ проведенню виробничої практики, завданням якої є закріплення теоретичних знань, здобутих у процесі навчання, на основі глибокого вивчення досвіду роботи одного з підприємств, установ чи організацій, на яких здійснюється проходження студентами практики;

❖ співпраці із підприємствами міста Ужгород, зокрема ДЖЕЙБЛ СЬОРКІТ ЮКРЕЙН ЛІМІТЕД, ПрАТ «Ужгородська швейна фабрика», ПАТ «Приватбанк», Фіскальною службою м. Ужгорода, а також співпраця із всеукраїнською газетою «Все про бухгалтерський облік», з територіальним відділенням ВГО «Асоціація платників податків України в Закарпатській області»;

❖ проведенню тижнів економічних наук, науково - практичних конференцій різної тематики («Актуальні питання розвитку економіки в сучасному суспільстві», до святкування 160-ї річниці І.Я. Франка в Україні - «Економічний стан народу - се головна підстава цілого його життя, розвою, поступу», «Рік 2017 - рік Японії в Україні», «Фінансово - кредитна система: вектор розвитку для України» та багато інших).

Така підготовка молодшого спеціаліста із «Обліку і оподаткування» та «Фінансової, банківської справи і страхування» дає змогу студентам без особливих труднощів продовжити навчання на економічному факультеті, факультеті міжнародних економічних відносин Ужгородського національного університету за скороченим терміном навчання для здобуття ОКР «бакалавр», а далі - й «магістр».

Розширення міжнародних зв'язків України та її інтеграція до європейської та світової спільноти є реальністю сьогодення. За таких умов дедалі більше уваги приділяється вивченню іноземної мови, адже це стосується всіх сфер життя, де іноземні мови є ключем до розвитку міжнародних відносин. **До випускників висувують додаткові вимоги щодо володіння іноземними мовами.** Потреба сучасного суспільства в спеціалістах, які вільно володіють іноземною мовою в побуті та професійній діяльності, зумовлює здобування нових знань, удосконалення рівня мовної та

мовленнєвої компетентності. Поступово втрачає актуальність функція викладача як основного джерела інформації, він перетворюється на організатора, консультанта, керівника та експерта самостійної роботи студента. Усе це потребує пошуку більш ефективних засобів навчання. І тому творчі зусилля викладачів-членів циклових комісій іноземних мов спрямовані на **підвищення ефективності та якості навчально-виховного процесу** в нашому закладі.

Головною метою навчання іноземних мов у Природничо-гуманітарному коледжі є підготовка майбутніх спеціалістів до практичного володіння іноземними мовами з професійно-орієнтованим спрямуванням. Опанування іноземних мов розглядається як набуття студентами комунікативної компетенції для практичного користування певною іноземною мовою, а саме: працювати з відповідною іншомовною літературою зі своєї спеціальності, листуватися з іноземними партнерами, брати участь у ділових бесідах при укладанні угоди, контракту тощо. Наш випускник повинен бути конкурентоспроможним, вміти адаптуватися до життя в глобальному суспільстві, застосовувати отримані знання у практичній діяльності. Основним своїм завданням викладачі вважають впровадження нових активних способів і форм навчальної діяльності на занятті, які б стимулювали студентів використовувати іноземну мову як під час спілкування в реальних життєвих ситуаціях, так і для набуття знань.

Викладання англійської, німецької та французької мов забезпечують фахівці, об'єднані в циклову комісію, серед яких – 1 кандидат наук, викладач-методист, старші викладачі, досвідчені перекладачі з іноземних мов, учасники міжнародних мовних шкіл та проектів.

На питання **«Як зацікавити студента?»** викладачі можуть відповісти, що ефективно **використання інтерактивних методів** навчання (рольова гра, ділова імітаційна гра, прес-конференція, мозкова атака, дискусія, метод проектів, заняття-екскурсія, заняття-бесіда, заняття-диспут, робота в парах, малих групах) **дає бажані результати.** Наслідком такої роботи є розширення словникового запасу студента, зростання комунікативної активності, підвищення інтересу до процесу навчання. Поширеним є і метод проектів, який надає студентам можливість мислити, вирішувати порушені проблеми. Широко застосовується і можливість спілкування з живими носіями мови – студентами-іноземцями, що навчаються в УжНУ, організація зустрічей, спільних виховних заходів.

Вивчення іноземної мови не закінчується в аудиторії. Викладачі працюють над **розвитком творчої діяльності студентів у позааудиторний час.** Ця робота спрямована на розвиток інтелекту, ерудиції студентів; пошук нестандартного вирішення мовленнєвих ситуацій; підготовку студентів до проведення Тижня іноземних мов; їх залучення до роботи з представниками

громадських організацій та в соціальному проекті «Світ без кордонів»; участь у студентських науково-практичних конференціях та олімпіадах з іноземних мов тощо.

Під керівництвом наших викладачів у коледжі працює **волонтерська група студентів-перекладачів із англійської, німецької, французької, угорської, словацької, румунської, чеської та японської мов «Полілінгва»**, які обслуговують у якості гідів, екскурсоводів, консультантів міжнародні спортивні змагання, зустрічі, фестивалі, що проводяться в Ужгороді та Закарпатській області. **Оснoву цієї групи становлять студенти спеціальності «Туризм», для яких така робота – це активна практика у набутті досвіду, вкрай необхідного для фахівця з туристичного бізнесу.**

З метою підвищення методичного рівня викладання, навчання викладачів та майбутніх учителів – а нині студентів «УжНУ», у коледжі працює «Школа молодого педагога». Протягом п'яти навчальних років досвідчені викладачі-методисти навчають нових членів педагогічного колективу, практикантів та студентів випускних курсів філологічного, математичного, історичного факультетів тонкощів педагогічної професії, діляться досвідом роботи та методичними здобутками. Найбільш результативною є робота «Школи молодого педагога» з української мови та літератури (викладач – методист Г.Я. Пащук), математики (викладач – методист Л.Я. Данько – Товтин), історії України (викладач Ж.В. Собоєв).

На базі коледжу працює «Школа педагогічної майстерності», слухачами якої стали не тільки викладачі коледжу, а й учителі загальноосвітніх шкіл усієї Закарпатської області.

У «Школі педагогічної майстерності» підвищують свій науковий та методичний рівень викладачі української мови, української та зарубіжної літератури, пізнаючи тонкощі авторської методики викладання української мови та теорії літератури викладача-методиста Пащук Г.Я. Ця методика базується на досконалому вивченні природи звукового явища та його відображення на письмі, особливому підході до вивчення синтаксису словосполучення і речення, інтонування мовних явищ тощо, що забезпечує високий рівень мовної і мовленнєвої компетенції студентів та слухачів підготовчих курсів.

Викладачі – методисти **М.В. Андрусь** у співавторстві з **Г.Я. Пащук** розробили **навчально-методичний комплекс «Голос Срібної Землі»**, де застосовано новий підхід до вивчення літератури рідного краю – Закарпаття.

До комплексу входить добірка літературних портретів закарпатських письменників, методичні рекомендації щодо вивчення їх творчості у ЗОШ та аудіохрестоматія із текстами рекомендованих творів. Слухачі «Школи педагогічної майстерності» дізнаються багато нових фактів про життя і

творчість митців – земляків, а також отримують професійні поради щодо їх використання на уроках української літератури та у виховній роботі.

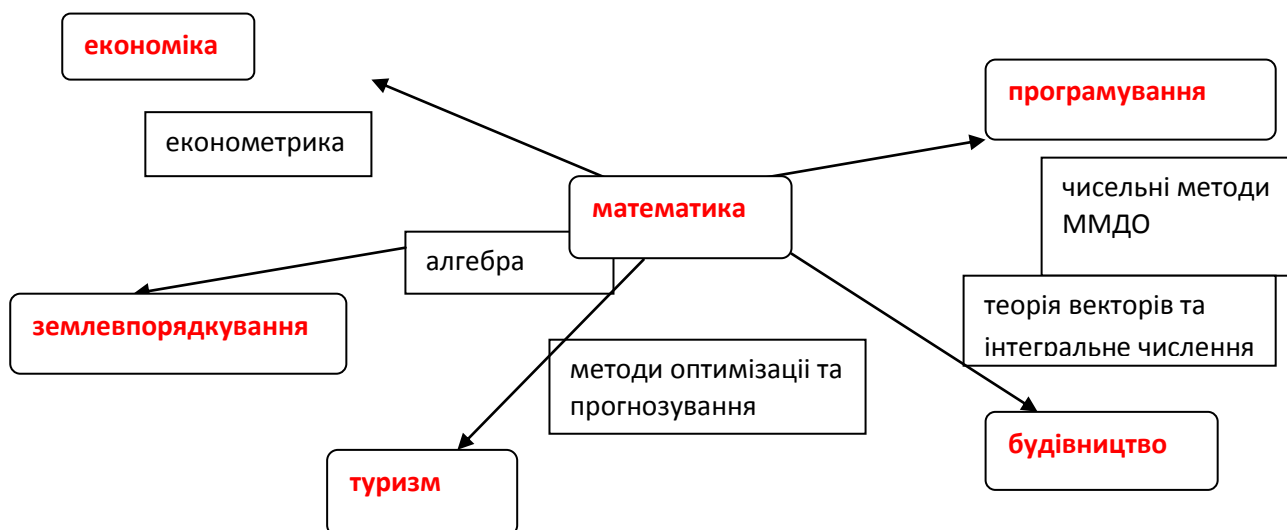
Старший викладач **О.Л. Іваниш** проводить майстер – класи із методики викладання зарубіжної літератури. Вона – розробник цікавого **факультативного курсу «Художня література Покордоння»**, що є **вкрай актуальним для Закарпаття. Мета цього проекту – через вивчення мистецтва слова пізнати історію, культуру, життя сусідніх країн з метою зближення, усвідомлення єдності проблем людства незалежно від місця проживання.**

Ця робота містить великий виховний потенціал для полікультурного і полілінгвального соціуму Закарпаття.

Викладач-методист **Л.Я. Данько-Товтин** у «Школі педагогічної майстерності» веде **секцію математики**. Як творча особистість, педагог перетворює важку для багатьох студентів та учнів, а то й «не зовсім потрібну» дисципліну на цікаву і вкрай необхідну у різних сферах людського життя.

Ось як виглядає схема зв'язку між науками та навчальними дисциплінами, що наскрізно проходить через весь курс математики, який читає Л.Я. Данько-Товтин у коледжі та пропагує колегам:

Міжпредметні зв'язки математики з фаховими та професійно-орієнтованими дисциплінами спеціальностей коледжу

Високої викладацької майстерності досягла **Ж.В. Собо́в**, викладач історії, яка гуртує навколо себе не тільки захоплених студентів, але й колег –

педагогів. Жанетта Вікторівна практикує **публічні лекції із проблемних і полемічних питань** як всесвітньої, так і вітчизняної історії, використовує у процесі викладання **альтернативні дослідження, новітні наукові джерела, активно співпрацює із науковцями факультету історії та міжнародних відносин УжНУ**. Тож слухачі «Школи педагогічної майстерності» черпають багато нової, часто малодоступної інформації, яку методично вправно радить використовувати викладач під час вивчення складних тем з історії як у програмі школи, так і ВНЗ I – II р.а.

Наразі триває робота з підготовки ще однієї секції – **«Правознавство»**. Науковий та методичний рівень викладання цієї дисципліни в коледжі, наявні напрацювання можуть стати у нагоді багатьом учителям, оскільки цей предмет у школах читають педагоги без юридичної освіти.

У системі заходів профорієнтаційного характеру та організації вступної кампанії Природничо-гуманітарний коледж приділяє велику увагу **підготовчим курсам**. Для досягнення позитивного результату в їх роботі – якісних знань слухачів, що складатимуть вступні випробування – викладачі мають розробити досконалі та **доцільні навчальні плани і програми з української мови, математики, історії України, географії та фізики**. Спираючись на багаторічний досвід, педагоги створили базовий методичний фонд для якісного викладання цих дисциплін в «екстремальних» умовах: **повна шкільна програма – за вкрай короткий термін**. З цією метою провідними викладачами були розроблені стандартні базові конспекти та їх електронні версії, дібрані типові тестові завдання, задачі і вправи, що відповідають рівневі вимог вступних випробувань. Про результативність роботи підготовчих курсів свідчать такі цифри:

	2016 рік	2017 рік	2018 рік
Кількість слухачів	103	121	173
Із них вступили до коледжу	98	119	172
На держзамовленні	81	95	127
За контрактом	17	24	45

Однак у зв'язку з новою реальністю – необхідністю **складання студентами II курсів ДПА у формі зовнішнього незалежного оцінювання** – виникла потреба у належній підготовці другокурсників до такого випробування. Тому разом із відділом доуніверситетської підготовки УжНУ ми організували підготовчі курси за програмою ЗНО з української мови, а цього річ – ще й із математики та історії України. Підсумки минулорічного складання довели високу результативність такої підготовки: усі слухачі курсів отримали позитивні оцінки за ДПА з української мови. **У загальному**

підсумку Природничо-гуманітарний коледж посів II місце серед ВНЗ I – II рівня акредитації в Закарпатській області.

Тож педагогічний колектив скерував свої зусилля для створення досконалого методичного забезпечення занять на підготовчих курсах із визначених дисциплін.

Викладачі математики **Л.Я. Данько-Товтин** і **Б.В. Манохіна** працюють над «**Методикою розв'язування типових завдань із математики у формі ЗНО**»; викладач історії України **Ж.В. Собо**в підготувала навчально-методичний посібник з історії України «**Історія України: ДПА у формі ЗНО**» для студентів II курсів, що містить глосарій, покажчик дат, галерею портретів та ілюстрацій.

Викладачі української мови **А.А. Гординська** та **Г.Я. Пашук** підготували «**Зошит – конспект з української мови**», що вміщує базову теорію, письмові завдання для закріплення програмного матеріалу і тести для перевірки знань, а також збірник тестових завдань з української мови «**Готуємось до ДПА**» (2015 рік).

Досягнення студентів як результат роботи педагогічного колективу

Найвища оцінка роботи педагогічного колективу – це досягнення його студентів. За два десятиліття коледжани ставали призерами знаних міжнародних і всеукраїнських конкурсів та олімпіад, наукових баталій та спартакіад.

Оскільки коледж здійснює навчання за програмою 10 – 11 класів із загальноосвітніх дисциплін, то студенти I – II курсів можуть брати участь у конкурсах науково-дослідних робіт МАН України. Щороку призерами II та учасниками III етапу Всеукраїнського конкурсу стають наші талановиті дослідники і автори: юні поетеси Анна Андрусак та Анастасія Ковалів (секція «Художня творчість»), Елена Сойма (секція «Українська мова»); Олег Росул та Яна Голінка (секція «Історія України»), Максиміліан Лісцін та Максим Пайдич (секція «Економіка») та ін.

За час існування Міжнародного конкурсу знавців української мови імені П.Яцика його призерами стали 10 наших студентів, серед яких – Олег Росул (I місце, 2016 рік), Романна Заяць (II місце, 2017 рік), Ярина Пашук, I місце (2014 рік). Переможцями Міжнародного творчого конкурсу ім. Т.Г.Шевченка були такі студенти: Я. Пашук – I місце (2014 рік), Л. Мигалега – I місце (2016 рік), Р. Заяць – II місце (2017 рік).

Серед студентів коледжу два президентські стипендіати – студенти спеціальності «Право» Олег Росул та Лідія Мигалега.

Високий рівень надання освітніх послуг та провідне місце коледжу в підготовці молодих правознавців України було підтверджено студентами під час їх участі у міжнародних науково – практичних конференціях «Закарпатські правові читання» (у 2017 році студент II курсу Олег Росул посів I місце серед учасників усіх секцій, а в 2018 році студент III курсу Євгеній Гошовський – у секції «Цивільне право»), «Здійснення та захист прав внутрішньо переміщених осіб», «Права та обов'язки людини у сучасному світі» тощо. У таких заходах обласного, всеукраїнського та міжнародного формату взяло участь близько 100 юних правників.

Результативним є викладання у коледжі і математичних дисциплін, яке здійснює циклова комісія, що складається із досвідчених науковців та методистів. **Викладачі математичних дисциплін** працюють над такими науково-методичними проблемами, що допомагають студентам краще зрозуміти **роль математики у житті, використовують інформаційно-комунікаційні технології, впроваджують інтерактивні форми і методи навчання**. Це сприяє досягненню високих результатів студентів, що беруть участь у міжнародних та всеукраїнських олімпіадах і конкурсах: вісім із них стали призерами олімпіади з математики, п'ять – переможцями міжнародних конкурсів та форумів тощо.

Інженерія програмного забезпечення: інноваційна робота колективу та наукові здобутки студентів

Однією з найпопулярніших та найактуальніших спеціальностей у коледжі є «Інженерія програмного забезпечення». Підготовку майбутніх фахівців у галузі ІТ-технологій здійснюють викладачі, що входять до **циклової комісії «Програмування та інформаційні технології»**.

Очолює циклову комісію висококваліфікований викладач-методист Н.В. Александра. Десять членів випускової циклової комісії забезпечують навчальний процес із фахових та професійно-орієнтованих дисциплін не тільки на спеціальності «Інженерія програмного забезпечення», а й на всіх інших спеціальностях коледжу.

Найкращим показником роботи викладачів циклової комісії є досягнення студентів, які беруть активну участь у всеукраїнських олімпіадах та конкурсах, де регулярно займають призові місця. Свідченням їх високої фахової підготовки є щорічне проходження студентів до фіналу Всеукраїнського конкурсу з інформаційних технологій «Екософт». Саме у цьому конкурсі ми майже щорічно отримуємо призові місця. Навіть у складний для країни 2014 рік, коли захист робіт відбувався дистанційно, за його результатами Крістіан Молнар посів 2 місце, а Павло Федорка – 3 місце.

Загалом історія нашої участі у цьому чемпіонаті така:

- 2016 рік – **Юрій Ваш**, 2 місце у категорії «Системні програми» (керівник **Н.В. Александра**);
- 2017 рік – **Олександр Верещагін**, 2 місце у категорії «Системні програми» (керівник **Н.Л. Лінчук**);
- 2018 рік – **Іван Маляр** та **Іван Оленишак**, приз глядацьких симпатій та 3 місце у категорії «Прикладні програми» (керівник **В.В. Пойда**);
- 2018 рік – **Олена Миколюк**, 3 місце у категорії « Web-розробки» (керівник **Н.В. Александра**).

У 2017 році Міністерством освіти та науки України впроваджено новий конкурс з інформаційних технологій – «ITalent». Студенти радо долучилися до участі в конкурсі, і не безрезультатно. **Михайло Клювак** (на той момент студент 2 курсу) посів 2 місце у номінації «Програмна розробка» (керівник **Н.Л. Лінчук**).

Щороку на базі нашого коледжу проводиться обласний етап **Всеукраїнської олімпіади з інформатики та комп'ютерних технологій**. Викладачі **Н.В. Александра** та **А.В. Лукавська** працюють над розробкою завдань та займаються підготовкою учасників. Приємно зазначити, що студенти спеціальності вже кілька років поспіль є переможцями II етапу Всеукраїнської олімпіади з інформатики та комп'ютерних технологій. **Наталія Володимирівна** та **Альвіна Володимирівна** працювали членами журі III етапу олімпіади, а у березні 2018 року **Наталію Володимирівну** було запрошено як незалежного експерта та головного члена журі для проведення II етапу олімпіади в м. Хмельницький.

Викладачі циклової комісії «Програмування та інформаційні технології» вважають за необхідне вивчення сучасних мов програмування та використання відповідних середовищ розробки програмного забезпечення; постійне самовдосконалення та розвиток. Адже застарілий курс знижує мотивацію навчання студента, а в майбутньому – і рейтинг коледжу.

Особливе місце в системі підготовки майбутніх інженерів-програмістів займає **квазіпрофесійна діяльність** (проходження практики). У коледжі, згідно з навчальним планом, студенти спеціальності мають можливість проходити **4 навчальні та виробничо-технологічну практику протягом 2-4 курсів**. Саме у цей період вони набувають безцінний практичний досвід, включаються в реальну роботу, а також, виконуючи завдання з різних предметних областей, змінюють власне ставлення до певних дисциплін, значення та важливість яких для подальшого професійного розвитку не усвідомлювалася студентами у процесі вивчення теорії.

Коледж тісно співпрацює з ІТ-компаніями регіону (засновниками деяких із них є наші випускники). Зустрічі з успішними програмістами

надихають і дають безцінний досвід для наших студентів. Деякі з них мають можливість пройти практику саме в цих компаніях.

Особливістю нашого коледжу та потужною мотивацією для студентів є той факт, що **найбільш прогресивними та результативними викладачами** фахових дисциплін із програмування є **саме наші випускники**. Адже вони були студентами, учасниками навчального процесу, а тепер можуть врахувати всі особливості навчання та використовувати їх на заняттях.

Дуже важко знайти відмінного програміста, який би бажав займатися педагогічною діяльністю. Але наш колектив збагатився викладачами-практиками. Незважаючи на те, що діяльність програміста у якості викладача суттєво нижче оплачується, а студенти – це майбутні конкуренти на ринку праці, їм приємно навчати нове покоління, спостерігати за їх ростом, успіхами, а в подальшому – і обмінюватися досвідом.

Майже всі проекти, які отримали визнання на всеукраїнських конкурсах і чемпіонатах, – це результат курсового та дипломного проектування. А це говорить про те, що викладачі циклової комісії піклуються про **актуальність тем, їх практичне застосування та можливість впровадження**.

Спеціальність «технік-програміст» покликана змінити життя на краще. Саме таким принципом керуються викладачі та студенти коледжу. Яскравими прикладами цього є виконані програмні проекти.

Студенти коледжу щороку беруть участь у Всеукраїнській олімпіаді з інформатики та комп'ютерної техніки. Останні десять років наші студенти є переможцями II етапу олімпіади. Саме так виникла **ідея створення програмного забезпечення**, яке б автоматизувало процес перевірки олімпіадних робіт з інформатики та забезпечило **неупереджене оцінювання, виключивши можливість впливу людського фактора та корупції у цьому процесі**.

Студент Норберт Пастор під керівництвом Н.В. Александри вдало зміг реалізувати задуманий проект під назвою «**ProzzoraОлімпіада**». Він на той момент був учасником III етапу Всеукраїнської олімпіади з інформатики та комп'ютерних технологій, тому легко розумів предметну область розробки.

Щороку студенти коледжу беруть участь у **Всеукраїнському конкурсі інформаційних технологій «Екософт»**. Уже в січні були подані тези до цього програмного продукту в Київ та пройшли відбір. У лютому 2017 року відбувся очний захист робіт конкурсу. На превеликий жаль, серед членів журі не знайшлося людини, яка володіє програмуванням **мовою C#**. І тому Норберт не зміг довести авторство своєї розробки. За результатами конкурсу

його **програмний продукт** не отримав призового місця, хоч і **привернув до себе увагу всіх експертів і учасників**.

Але ми продовжували удосконалювати свою ідею. Уже в березні апробували програму під час проведення I етапу Всеукраїнської олімпіади з інформатики та комп'ютерних технологій. А у квітні з програмним продуктом ознайомилися і викладачі області під час проведення II етапу олімпіади. Саме тоді ми отримали перші схвальні відгуки від колег з інших навчальних закладів.

У травні 2017 р., під час III етапу олімпіади у м. Нововолинськ, було запропоновано ознайомитися з цією програмою оргкомітету олімпіади. І за результатами голосування було прийнято рішення провести засідання **Всеукраїнського методичного об'єднання викладачів інформатики та програмування** на базі нашого коледжу, щоб детальніше вивчити її функціонування та подбати про практичне застосування.

26 жовтня 2017 р. представники ВНЗ I-II р.а. із 18 областей України апробували нашу розробку. Під час гарячих обговорень та дискусій врешті-решт ухвалено рішення впровадити програмне забезпечення «ProzogaОлімпіада» на всіх етапах Всеукраїнської олімпіади з інформатики та комп'ютерних технологій.

Ця програма може бути застосована і під час проведення олімпіад з інших предметів або тих їхніх частин, що передбачають автоматизацію процесу (виконання тестів, складання алгоритмів, доповнення схеми тощо).

Не менш цікавою є розробка студентки Олени Миколюк «Дипломник». Ідея програмного продукту полягає у забезпеченні можливості дистанційно керувати процесами курсового та дипломного проектування та курсових і дипломних робіт. Це є веб-ресурс, де зареєстровані керівники проектів та студенти. Керівники заносять до бази даних теми проектів, курсових та дипломних робіт, а студенти можуть подати онлайн заявки на вільні теми. Кожен учасник процесу бачить статус теми: «вільна», «на розгляді» та «закріплена за студентом». Після затвердження всіх тем керівники проставляють відсоток виконання завдання. У такий самий спосіб можна відслідковувати стан виконання проектів та робіт на всьому курсі одразу. Цей програмний продукт вже впроваджено на спеціальності «Інженерія програмного забезпечення» та планується його використання на всіх спеціальностях коледжу.

Окрім виконання названих проектів, викладачі циклової комісії пропонують студентам теми для написання проектів із різних спеціальних дисциплін, які в подальшому стають активною складовою процесу навчання інших студентів. До прикладу: написання інтерактивних уроків про мову програмування Java, методичні розробки про діаграми UML та багато інших.

Так студенти більш глибоко вивчають навчальний матеріал не тільки з самого програмування, а й суміжних дисциплін.

Досвід роботи викладачів циклової комісії «Програмування та інформаційні технології» та її високі результати, методика викладання окремих фахових дисциплін були належно оцінені та рекомендовані до впровадження в освітній процес не тільки у ВНЗ І-ІІ р.а. Закарпатської області, а й України в цілому. Саме тому у жовтні 2017 року на базі коледжу проводився семінар всеукраїнського методичного об'єднання викладачів інформатики та комп'ютерних технологій ВНЗ І-ІІ р.а.

Нині викладачі циклової комісії «Програмування та інформаційні технології» – у творчому пошуку, працюють над впровадженням сучасних методик навчання, педагогічних інновацій та ІТ-технологій, щоб випускники спеціальності «Інженерія програмного забезпечення» відповідали потребам сьогодення.

Традиції та нові форми виховної роботи зі студентами коледжу

Виховна робота у коледжі спрямована на формування національно свідомої і толерантної особистості, що в складних сучасних реаліях України здатна бути справжнім громадянином-патріотом, служити ідеї цілісності і неподільності рідної землі. Студенти коледжу – це полікультурний та полілінгвальний соціум, що об'єктивно сформувався на теренах Закарпаття як транскордонного регіону, і тому форми і методи виховної роботи повинні відповідати його вимогам.

Керує виховною роботою заступник директора, викладач-методист Галина Ярославівна Пащук, яка координує діяльність кураторів 34 академгруп та органів студентського самоврядування.

Найбільша увага приділяється процесу адаптації студентів-першокурсників до нових умов навчання, для чого проводяться спеціальні семінари-практикуми для кураторів академгруп, виробляється система доцільних заходів, пов'язаних із вивченням контингенту, його потенціалу, налагодженню діалогу з батьками, пошуку індивідуального підходу до окремих студентів тощо. Велику роль на цьому етапі відіграє психологічна служба: саме соціальний психолог через анкетування, бесіди, тренінги, персональні консультації збирає необхідну інформацію, аналізує її та виробляє рекомендації для викладачів щодо роботи зі студентами.

Однак специфіка Закарпаття полягає в тім, що серед першокурсників є 10-15 відсотків студентів-випускників шкіл національних меншин, що слабо володіють українською мовою. Тому для їх легшої адаптації при студраді створено групу угорськомовних та румуномовних старшокурсників, які у перші місяці навчання допомагають новим студентам і супроводжують їх у

бібліотеку та на консультації, пояснюють новий матеріал, знайомлять із розкладом, залучають до участі у різних заходах.

Окрім того, кожна циклова комісія намагається виділити чергових викладачів, що спілкуються мовами нацменшин, для надання консультацій із загальноосвітніх чи фахових дисциплін у разі труднощів на початковому етапі комунікування в українськомовному середовищі.

Студенти коледжу, окрім актуальних заходів, пов'язаних із історичними та сучасними подіями за свою 20-річну історію, сформували цікаві традиції, які активно підтримуються новими поколіннями коледжан.

Важливе місце у цьому контексті займає **обласна студентська конференція, присвячена Дню української писемності і мови**. Тема конференції щороку інша; вона відповідає найбільш актуальним проблемам, пов'язаним із імплементацією української мови в середовище національних меншин краю, функціонуванням української мови як державної, чинного законодавства України у мовній політиці тощо.

Ще одна традиція, народжена в коледжі, вже переросла масштаби області, і в 2018-2019 н. р. стане всеукраїнською: олімпіада з української мови для студентів ВНЗ I-II р. а. – представників національних меншин «Наша мова єднання – це українська». **Цей захід виявився вкрай необхідним саме в полілінгвальному Закарпатті як приклад того, що знання державної мови є можливим і для випускників ЗОШ із викладанням мовами національних меншин, що білінгвізм значної кількості студентів – не перешкода, а підстава для пошуку нових форм і методів роботи з ними, для відповідної підготовки викладачів тощо.**

Серед учасників нашої олімпіади, що стала **святом культурного єднання і духовного збагачення, а не сухої перевірки знань з української мови**, були румуни, угорці, словаки, поляки, роми, росіяни, євреї. Цьогоріч уже на **Всеукраїнську олімпіаду з української мови для студентів ВНЗ I-II р.а. - представників національних меншин**, проведення якої ми хочемо закріпити саме за Ужгородом, приїдуть студенти різних вишів – представники турецької національної меншини з Миколаєва, чеської з Житомира і Кропивницького, грецької – із Херсона, болгарської – з Одещини, польської – зі Львова та Полісся та ін. Тож нам як організаторам і господарям є над чим працювати. Нас активно підтримують Закарпатське обласне відділення Спілки письменників України, Інститут транскордонного співробітництва, Інститут євроінтеграційних досліджень УжНУ, культурні товариства краю.

Наукове видання

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ВІСНИК

Збірник наукових праць

Випуск 2 (18)

*Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу
масової інформації КВ № 20546-10346Пр,
видане Міністерством юстиції України 15.01.2014 р.*

Відповідальний за випуск: Артёмов І.В.

Коректура: Серета Л.І.

Технічна редакція: Артёмова А.А.

Комп'ютерна верстка, обкладинка:

Бродич А.І.

Підписано до друку 05.11.2018 р.

Гарнітура Times New Roman.

Формат 60x84/8.

Ум.друк.арк. 1,39.

Зам.№.100. Наклад 100 прим.

Оригінал-макет виготовлено
у редакційно-видавничому відділі ДВНЗ «УжНУ».

88015, м. Ужгород, вул. Заньковецької, 89.

E-mail: dep-editors@uzhnu.edu.ua

Віддруковано: ТОВ «РІК-У»
88000, м. Ужгород, вул. Гагаріна, 36

M-72

Міжнародний науковий вісник: збірник наукових праць / ред. кол. І.В.Артёмов (голова) та ін. – Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2018. – Вип. 2 (18). – 112 с.

ISSN 2218-5348